

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΙΑΔΟΧΗΣ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΠΑΝΟΣ Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΙΑΤΡΙΚΗ - ΓΙΑΤΡΟΙ
ΚΑΙ
ΑΣΘΕΝΕΙΣ

ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΤΕΧΝΟΓΡΑΜΜΑ *med*

Εικόνα έξωφύλλου:

Ὁ Ἀχιλλέας ἐπιδένει τὸν ἀριστερὸ
βραχίονα τοῦ Πάτροκλου,
στὸ τραῦμα ποὺ προκάλεσε
τὸ βέλος. Ζωγράφος τοῦ Σωσία,
Ἀττική κύλικα, ~500 π.Χ.

ΙΑΤΡΙΚΗ - ΓΙΑΤΡΟΙ
ΚΑΙ
ΑΣΘΕΝΕΙΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΔΙΠ

Πρόεδρος: **Π.Ν. Ζηρογιάννης**
Αντιπρόεδρος Α': **Αθ. Διαμαντόπουλος**
Αντιπρόεδρος Β': **Γ.Λ. Δαΐκος**
Γ. Γραμματέας: **Ε. Βογιατζάκης**
Ειδ. Γραμματέας: **Λευκοθέα Σάββα**
Ταμίας: **Μωρίς Ριχάνα**
Έφορος Δημ. Σχέσεων: **Α. Πολυδώρου**
Μέλη: **Κ. Βαγιανός**
Ε. Κουμαντάκης
Αναπληρωματικά Μέλη: **Δ. Παπαντωνάτος**
Ι. Υφαντόπουλος

Πρώτη έκδοση: Ιούλιος 2022

Πάνος Δ. Αποστολίδης
Εκδόσεις **TEΧΝΟΓΡΑΜΜΑmed**
Στεφανάκης Εμμ. & ΣΙΑ Ε.Ε.
Λ. Μεσογείων 380, 153 41 Αγία Παρασκευή
τηλ.: 210 6000643
e-mail: info@technogramma.gr

ISBN 978-960-6656-46-0

Στόχοι της ΕΔΙΠ

Η Εταιρεία Διάδοσης Ιπποκρατείου Πνεύματος (ΕΔΙΠ), ιδρύθηκε με στόχο:

α) Τη διάδοση και εφαρμογή των αρχών του Ιπποκρατείου Πνεύματος,

β) Την ευαισθητοποίηση των γιατρών, στην υπηρετηση των Αρχών αυτών

γ) Τη διδασκαλία και διάδοση της Ιστορίας της Ιατρικής Τέχνης και Επιστήμης και

δ) Την επιβράβευση των Ιπποκρατικών κατά το Ήθος και τα Έργα γιατρών με απονομή:

***Τμητικών Διακρίσεων και Μεταλλίων
και την αναγόρευσή τους σε
Κήρυκες του Ιπποκρατείου Πνεύματος.***

Η ΕΔΙΠ, εκτιμά ότι η διάθεση των γιατρών, ιδιαίτερα των νέων, για θυσίες και παραμερισμό των ωφελμιστικών στόχων, για χάρη των υψηλών Ανθρωπιστικών Αξιών, αποτελεί στοιχείο-πρόκληση στη σχέση Γιατρού-Ασθενούς. Η σχέση αυτή έχει διαταραχθεί, σήμερα, σε σημαντικό βαθμό, κάτω από το βάρος των προβλημάτων, που δημιουργούν στη σύγχρονη κοινωνία οι διάφοροι πολιτικο-οικονομικοί παράγοντες. Τα προβλήματα αυτά επιτείνει, έτι περαιτέρω, η δυσφορία της κοινής γνώμης για την ποιότητα του συνόλου των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας.

Παρόλα αυτά, ο ιατρικός κόσμος στο σύνολό του σχεδόν, υπηρετεί με πλήρη συνείδηση τις Αρχές της Ιπποκρατικής Ηθικής και Δεοντολογίας, προσφέροντας στον πάσχοντα συνάνθρωπό μας ασφαλείς και αποτελεσματικές υπηρεσίες υγείας.

*Η ΕΔΙΠ δημιούργησε τη **Νέα Ιπποκρατική Κίνηση**, με στόχο τη στενή συνεργασία της Κλινικής με την Εργαστηριακή Ιατρική, μετά την εισβολή στον ιατρικό χώρο της υψηλής Ιατρικής Τεχνολογίας.*

Η ΕΔΙΠ, καλεί τους γιατρούς:

Να υιοθετήσουν την πρωτοβουλία της και να πλαισιώσουν με ενθουσιασμό την πρότασή της, για ανανέωση της σχέσης τους με την Ιπποκρατική διδασκαλία και την Ιστορία της Τέχνης και της Επιστήμης τους,

*Να στηρίζουν δυναμικά τη **Νέα Ιπποκρατική Κίνηση**, με την πεποίθηση ότι προωθούν ένα θέμα, το οποίο αναγνωρίζεται από όλους ως κοινό και ότι συμμετέχουν στην αναγέννηση μιας υπόθεσης με παγκόσμια Ιατρική εμβέλεια.*

Για την επίτευξη των στόχων αυτών η ΕΔΙΠ:

- Οργανώνει ετήσια Συμπόσια, στη διάρκεια των οποίων αναπτύσσονται θέματα:*

*Ιατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας και
Ιστορίας της Ιατρικής Τέχνης και Επιστήμης.*

- *Παράλληλα, προωθεί την έκδοση βιβλίων με τα ως άνω θέματα των Συμποσίων τα οποία δημοσιεύονται σε Τόμο Πρακτικών, που διανέμεται δωρεάν την ημέρα του Συμποσίου. Όλοι οι τόμοι είναι ανηρτημένοι στην ιστοσελίδα της ΕΔΙΠ (www.EDIP.gr), όπου και μπορούν να τους αναζητήσουν οι αναγνώστες.*

Για το ΔΣ της ΕΔΙΠ

Ο Γεν. Γραμματέας
Ευάγγελος Βογιατζάκης

Ο Πρόεδρος
Πάνος Ν. Ζηρογιάννης

Πάνος Δ. Αποστολίδης

ΙΑΤΡΙΚΗ - ΓΙΑΤΡΟΙ
ΚΑΙ
ΑΣΘΕΝΕΙΣ

Αθήνα 2022

Πρόλογος

Στή σύγχρονη εποχή έχουν συσσωρευθεῖ σημαντικοὶ παράγοντες οἱ ὁποῖοι δυσχεραίνουν τὸ ἔργο τοῦ γιατροῦ. Πέρα ἀπὸ τὶς δυσκολίες ποὺ προκαλοῦν οἱ κοινωνικὲς, πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθήκες, ὁ γιατρός ἔχει ἀκόμη νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ὑψηλῆς ἰατρικῆς τεχνολογίας. Οἱ συνθήκες αὐτὲς ἔχουν δημιουργήσει τὸ χάσμα στὴ σχέση Γιατροῦ-Ἀσθενοῦς, ἐνῶ ἔχουν ὀδηγήσει καὶ σὲ προοδευτικὴ ἀπαξίωση τῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἐπιστήμης. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ Γιατροῦ πρὸς τὴν Κοινωνία νὰ μὴν στηρίζεται πάντα στὶς Ἀξίες τῆς ζωῆς.

Μέσα σ' ἓνα τόσο ἀσταθὲς περιβάλλον ἡ Ἰατρικὴ Τέχνη καὶ ἡ Ἐπιστήμη φαίνεται νὰ ἀποσυνδέονται ἀπὸ τὶς Ἀνθρωποκεντρικὲς τοὺς Ἀρχές. Γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ ὅτι οἱ Ἠθικὲς Ἀξίες θὰ εἶναι αὐτὲς ποὺ θὰ ὑποστοῦν πρῶτες τὴ μεγαλύτερη φθορά. Κανένας ὅμως, παράγοντας δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἄλλοθι γιὰ τὴ μὴ τήρηση ἀπὸ τὸν γιατρὸ τοῦ ὄρκου τοῦ Ἱπποκράτη.

Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ ἔμπειρος γιατρός καὶ λογοτέχνης Πάνος Δ. Ἀποστολίδης, προσφέρει στὸν γιατρὸ τὴν Ἠθικὴ στήριξη γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἔργου του σὲ ἓνα εὐρὸν πεδίο προβλημάτων.

Πάνος Ν. Ζηρογιάννης
Πρόεδρος ΕΔΙΠ

Στὸς Νέους Γιατρούς

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΑΤΡΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ

Συγχώρησέ με, Κύριε,
ἀδύναμος εἶμαι, ὄχι βλάσφημος
καὶ δὲν ἤθελα, ὡς γιατρός,
νὰ θεραπεύω μὲ μιὰ προσταγή
τῶν ἀρρώστων μου τὰ παράλυτα χέρια
καὶ πόδια, ὅπως Ἐσύ,
ἀλλὰ νὰ μποροῦσα, τουλάχιστον, νὰ τοὺς πῶ
τὰ παρήγορα λόγια, ποῦ θὰ ἦταν ἀλήθεια,
νὰ ἐλπίζουν ὅτι στὸ μέλλον θὰ γίνουν καλά.

Πόσο θὰ ἤθελα, Κύριε,
- τὴν ψυχὴ μου μαζί Σου μοιράζομαι –
ἀντὶ νὰ σηκῶνω τοὺς ὄμους ἀμήχανος,
νὰ τολμῶ ἐξ ἀρχῆς νὰ τοὺς πῶ,
ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλάχιστη πίστη ὄρη κινεῖ,
εὐκολότερα μπορεῖ νὰ κινήσει
τὰ παράλυτα χέρια καὶ πόδια τους.

Καὶ δὲν κρύβω καὶ τὴν ἄλλη ἐπιθυμία μου,
Κύριε, νὰ μποροῦσα νὰ θεραπεύω
καὶ χωλοὺς καὶ ἐπίληπτους καὶ λεπροὺς
καὶ ἐμπύρετους καὶ τυφλοὺς καὶ βωβούς,

ὄχι μὲ μιὰ ἐντολή, ἀλαζόνας δὲν εἶμαι,
ἀλλὰ μὲ τὰ ἰάματα ποὺ βρῆκαν οἱ ἄνθρωποι
καὶ μὲ τὴ δική σου, ἴσως, φώτιση, Κύριε.

Εὐχαριστίες

- 1. Εὐγνωμονῶ τις δασκάλες καὶ τοὺς δασκάλους μου ποὺ μοῦ ἔμαθαν ἀνάγνωση, γραφή καὶ ὀρθογραφία.*
- 2. Εὐγνωμονῶ τις καθηγήτριες καὶ τοὺς καθηγητὲς τοῦ Γυμνασίου ποὺ μοῦ δίδαξαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀρχαία καὶ νεοελληνική.*
- 3. Εὐγνωμονῶ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἰατρικῶν συγγραμμάτων καὶ μερικοὺς καθηγητὲς ποὺ μοῦ δίδαξαν τὴ θεωρητικὴ Ἱατρική.*
- 4. Εὐγνωμονῶ τὸν Νέαρχο Κοκκαράκη, τὸν πλήρη παθολόγο, καὶ κάποιους ἄλλους παθολόγους ποὺ μοῦ δίδαξαν τὴν κλινικὴν Παθολογία.*
- 5. Τέλος, εὐγνωμονῶ τοὺς ἀρρώστους ποὺ μοῦ ἔμαθαν πολλὰ.*

Υ.Γ. Λυποῦμαι πολὺ ποὺ ἡ λέξις εὐγνωμοσύνη εἶναι χωρὶς πληθυντικό.

*

Πρόλογος

Ὁ ἔντιμος γιατρός θυμᾶται συχνότερα τὰ λάθη του παρὰ τις ἐπιτυχίες του, ἐπειδὴ γιὰ τὰ λάθη εὐθύνεται μόνον αὐτός, ἐνῶ γιὰ τις ἐπιτυχίες συμβάλουν καὶ ἄλλοι παράγοντες, ὅπως ἡ καλὴ τύχη.

*

Ἡ μετὰ θάνατον εὐδοξία δὲν ἀπονέμεται δίκαια ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους στοὺς πρωτοπόρους τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν.

Τὸ ἐρώτημα ποῖος προσέφερε περισσότερα στοὺς ἀνθρώπους ὁ Ἴπποκράτης ἢ ὁ Πλάτων, εἶναι ἴδιο μὲ τὸ ἂν ἡ Ἰατρικὴ εἶναι χρησιμότερη ἀπὸ τὴν Φιλοσοφία. Ἡ ἀπάντησις, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι σαφῶς ὑπὲρ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ ὁ μὲν Ἴπποκράτης μνημονεύεται σήμερα σπανίως καὶ ἀπὸ τοὺς ὁμοτέχνους του, ὁ δὲ Πλάτων, προϊόντος τοῦ χρόνου, μνημονεύεται συχνότερα.

Υ.Γ. Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι ὁ Ἴπποκράτης μνημονεύεται γιὰ ἓνα κείμενο ἀγνώστου πατρότητος, τὸν λεγόμενο *Ὅρκο*, ὁ ὁποῖος μετὰ βεβαιότητος δὲν εἶναι δικός του.

*

Ὅ,τι ὑπῆρξε γιὰ τὴν Ποίηση ὁ Ὅμηρος, ὑπῆρξε γιὰ τὴν Ἱατρικὴ ὁ Ἱπποκράτης.

Ὅ,τι ὑπῆρξε γιὰ τὴν Γλυπτικὴ ὁ Φειδίας, ὑπῆρξε γιὰ τὴν Ἱατρικὴ ὁ Ἱπποκράτης.

Καὶ ὅ,τι ὑπῆρξε γιὰ τὴν Φιλοσοφία ὁ Πλάτων, ὑπῆρξε γιὰ τὴν Ἱατρικὴ ὁ Ἱπποκράτης.

*

Καὶ τώρα πρέπει νὰ πῶ δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἐπαγγελματι-
κή μου πορεία, τὴν ἰατρική, διότι αὐτὴν τὴν ἐπιστήμη
σπούδασα καὶ ἄσκησα ἐπὶ 38 συναπτὰ ἔτη ὡς νοσοκομει-
ακὸς γιατρός.

Τὴν Ἰατρικὴ λοιπόν, πανέμορφη καὶ σεβάσμιμα Δέ-
σποινα – ντυμένη μὲ κάτασπρο, ὅπως τὸ χιόνι, ποδήρη,
πολύπτυχο χιτώνα – τὴν ὑπηρετήσα μὲ αὐταπάρνηση καὶ
πίστη. Ὑπῆρξα φιλοδίκαιος καὶ συνεργάσιμος μὲ τοὺς
συναδέλφους μου, αὐστηρὸς στὶς κρίσεις μου καὶ φιλικὸς
στὶς συναναστροφές μου.

Εὐτύχησα νὰ ἔχω πολλοὺς μαθητὲς καὶ εἶμαι ὑπερήφανος
γιὰ δύο πράγματα: πρῶτον ὅτι δὲν ἔκρυψα τίποτα ἀπ' ὅσα
διδάχθηκα ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς δασκάλους μου – τοὺς ὁποίους
εὐγνωμονῶ ἕς ἀεί – οὔτε καὶ τὰ μικρὰ ἀλλὰ πολύτιμα μυ-
στικά τῆς τέχνης μου ποὺ παρατήρησα ὁ ἴδιος, καρπὸ τῆς
πολύχρονης πείρας μου· δεύτερον ὅτι ἀρκετοὶ ἐξ αὐτῶν
ἔγιναν, καὶ εἶναι σήμερα, καλύτεροι γιατροὶ ἀπὸ ἐμένα· καὶ
ὁμολογῶ ὅτι μεγαλύτερη εὐτυχία στὴ ζωὴ ἑνὸς δασκάλου,
ποὺ ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δρᾶση, δὲν ξέρω νὰ ὑπάρχει.

Τοὺς ἀσθενεῖς μου τοὺς φρόντισα κατὰ τὶς δυνάμεις
μου, ἢ καλύτερα τοὺς ἀγάπησα ὅσο μποροῦσε ν' ἀντέξει
ἡ καρδιά μου· τοὺς συμπαραστάθηκα στὶς δύσκολες ὥρες,
τοὺς νοσήλευσα μὲ προσοχὴ καὶ ἀγωνία γιὰ τὴν πορεία
τους καὶ αἰσθάνομαι δικαιωμένος διότι δὲν προξένησα,
ἀπὸ πολυπραγμοσύνη, σὲ κανέναν ἀνεπανόρθωτη βλάβη
καὶ ἀπέφυγα κάποια τραγικὴ διαγνωστικὴ πλάνη. Ἐμεῖνα
ἀπόλυτα πιστὸς στοῦ ὑπέρτατο δόγμα τῆς θεραπευτικῆς τοῦ

Ἴπποκράτη καὶ ἐννοῶ τοῦ *ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν*, τοῦ ὁποίου ἡ ἰσχὺς παραμένει ὑπερχρονική. Καὶ πιστεύω ὅτι ἡ αὐστηρὴ τήρηση αὐτοῦ καὶ μόνον τοῦ ἀξιώματος ἐπαρκεῖ γιὰ μιὰ ἐπιτυχημένη καὶ ἄμεμπτη ἰατρικὴ σταδιοδρομία.

Ὅμολογῶ ὅτι τὰ λάθη μου ἦταν λίγα καὶ μικρὰ ἐπειδὴ ποτὲ δὲν κουράστηκα νὰ ἐπανεξετάζω τὰ δύσκολα περιστατικά καὶ νὰ διορθῶνω καὶ τὶς μικρὲς ἀβλεψίες μου, ἀποδεχόμενος, ἔστω καὶ μυστικά, τὶς ἀστοχίες μου. Πόσο δίκιο εἶχε ὁ Ἴπποκράτης ὅταν ἔγραφε ὅτι «τὸ ἀλάνθαστο στὴν ἰατρικὴ θὰ τὸ συναντήσεις ἐλάχιστες φορές».

Τοὺς ἀσθενεῖς ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ κακοήθη νοσήματα τοὺς ἐνημέρωνα μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ σοβαρότητα.

Δὲν τοὺς ἀπέκρυπτα τὴν ἀρρώστια τους, ἀπέφυγα ὁμως νὰ τοὺς πῶ τὸ ἐλάχιστο βιώσιμο ποὺ εἶχαν, καὶ συνήθως ἔμενα στὸν μέσο ὄρο ἢ στὸν μέγιστο χρόνο ἐπιβίωσης.

Καὶ δὲν τοὺς παρηγόρησα ποτὲ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἰατρικὴ προοδεύει, ὅτι κάνει θαύματα, ὅτι θὰ βρεθοῦν σύντομα καινούργια φάρμακα, ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι πολλοὶ ἔφυγαν καὶ φεύγουν καὶ τὰ θαυματουργὰ φάρμακα εἶναι ἀκόμη καθ' ὁδόν.

Πάντα πίστευα ὅτι οἱ ἄρρωστοὶ ποὺ πάσχουν ἀπὸ ἀνίατα ἢ κακοήθη νοσήματα, ἰδιαίτερα οἱ καρκινοπαθεῖς, ἔχουν μιὰ ἀνερμήνευτη ἐνορατικὴ δύναμη καὶ γνωρίζουν ἀπὸ τί πάσχουν, πλὴν ὁμως δὲν θέλουν νὰ τὸ ἀκούσουν ἀπὸ τὸ γιατρό τους. Γι' αὐτὸ πάντα προσπαθοῦν νὰ διαβάσουν τὰ μάτια τοῦ γιατροῦ, ἐκεῖ πιστεύουν ὅτι γράφεται ἡ διάγνωσή

τους, ὅταν αὐτὸς τοὺς ἀποκρύπτει ἢ τοὺς ὁμορφαίνει τὴν «κακοήθη» ἀλήθεια!

Ἡ Ἱατρικὴ δὲν ἐπιτρέπεται – καὶ κατ' ἐπέκταση οἱ ὑπηρέτες της – νὰ ψεύδεται· μπορεῖ ὅμως νὰ λιγοστεύει τὴν πίκρα, τὴν ἀπελπισία καὶ νὰ ἀπομακρύνει τὴν ἰδέα τοῦ ἐπερχόμενου θανάτου ἀπὸ τοὺς ἀτυχεῖς πάσχοντες.

Ἡ Ἱατρικὴ εἶναι ἀσύστηρως ὀρθολογικὴ ἐπιστήμη στὴν ὁποία ἡ ὀρθὴ διάγνωση καὶ ἡ κατάλληλη θεραπευτικὴ ἀγωγή ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴν καλὴ πορεία τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ἴαση τοῦ νοσήματος!

Ἡ Ἱατρικὴ ἀπορρίπτει τοὺς ἀλαζόνες καὶ κομπορρημονες, τοὺς ἀμελεῖς καὶ ἀνεύθυνους ὑπηρέτες της καὶ ἐπιβραβεύει τοὺς σεμνοὺς καὶ μετριόφρονες, τοὺς ἐπιμελεῖς καὶ υπεύθυνους!

Ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος πρέπει νὰ εἶναι: *καθαρὸς ὅπως τὸ νερὸ τῆς πηγῆς· λιτὸς ὅπως οἱ κολόνες τῶν δωρικῶν ναῶν· σύντομος ὅπως οἱ ἀστραπὲς στὸν οὐρανό· καὶ ἀκριβῆς ὅπως οἱ σταλαγματιᾶς τοῦ νεροῦ στὴν παλιὰ κλεψύδρα!*

Καὶ ἀκόμη ἐτοῦτο: μὴν ἀυθαδιάζεις ποτὲ λέγοντας «πιστεύω στὴν ἐπιστήμη καὶ τοὺς ἐπιστήμονες», διότι ἡ πρώτη δὲν εἶναι θρησκεία ἀλλὰ ἀέναη ἀναζήτηση καὶ οἱ δεῦτεροι δὲν εἶναι ἅγιοι ἀλλὰ ἄσκονοι ἐρευνητές. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι τὸ ἰσχυρότερο πού πρέπει νὰ λὲς εἶναι «ἐμπιστεύομαι τὴν ἐπιστήμη καὶ τοὺς ἐπιστήμονες»!

«Καλὸς» γιατρός ὀνομάζεται ὁ ἠθικῶς ἀνεπίληπτος καὶ ἐπαρκῶς καταρτισμένος στὰ δεδομένα τῆς ἐιδικότητάς του

Ασκληπιάδης· αὐτοὶ ἐξάλλου ἐπωμίζονται καὶ διασώζουσι
τὸ κύρος τῆς Ἰατρικῆς!

Ἡ ἥρωικὴ ἐποχὴ τῆς ἰατρικῆς παρήλθε ἀνεπιστρεπτὶ
ἀφότου ἢ σύγχρονη προηγμένη τεχνολογία ἐπικράτησε κατὰ
κράτος τῶν πορισμάτων τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τῆς κλινικῆς
ἐξέτασης τῶν ἀρρώστων.

Ἔτσι ἐξέλιπε ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ γιατροῦ μὲ τὸ νόσημα
καὶ ἡ εὐγενὴς ἄμιλλα μὲ τοὺς συναδέλφους του γιὰ τὴν
ὀρθὴν διάγνωσιν ποὺ συνιστοῦσε τὸν πρῶτον ἠθικὸν ἔπαινον
τοῦ θεράποντος, ἀφοῦ ὁ δεῦτερος ὑπέρτατος σκοπὸς ἦταν
ἡ ἴασις τοῦ ἀρρώστου.

*

ΙΑΤΡΙΚΗ

1

Νεότερος, όταν είμουν υγιής, έλεγα με θράσος και αλαζονεία ότι δεν πρόκειται να γίνω ίκέτης τών γιατρών και τής ιατρικής, εφόσον νοσήσω.

Τώρα πού πέρασαν τὰ χρόνια και ή υγεία μου είναι εκκρεμής και δέσμια τών στατιστικῶν δεδομένων τών νοσημάτων μου, εϋχομαι, όταν φτάσω στο τέλος, να φύγω νηφάλιος και αξιοπρεπής με τή βοήθεια τών γιατρών, αν ένας αιφνίδιος θάνατος δεν δώσει τή λύση.

Όπωςδήποτε αρνούμαι να σκεφτώ ότι από αδυναμία ενδέχεται να χάσω όχι τή νηφαλιότητα, αλλά τήν αξιοπρέπεια του έντιμου ανθρώπου.

*

2

Τὸν Ἱπποκράτη τὸν θαυμάζω καὶ τὸν ἀγαπῶ, ὅπως τὸν Πλάτωνα, ἐνῶ τὸν Γαληνὸ τὸν θαυμάζω ἀλλὰ δὲν τὸν ἀγαπῶ, ὅπως καὶ τὸν Σωκράτη.

*

3

Ὅπως δὲν ὑπῆρξε Ἴπποκράτης πρὶν ἀπὸ τὸν Ἴπποκράτη, ἔτσι δὲν πρόκειται νὰ ὑπάρξει καὶ ἄλλος Ἴπποκράτης μετὰ αὐτόν· ἢ καλύτερα θὰ ὑπάρξουν πολλοὶ Ἴπποκράτες ἀλλὰ κανεὶς Ἴπποκράτης.

*

4

Ἄχ, Θεέ μου, ἄφησέ με νὰ ὑμνωῶ τὸν Ἱπποκράτη ποὺ ἔδωσε ταυτότητα στὰ νοσήματα καὶ προσπάθησε νὰ τὰ θεραπεύσει, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι ὀφείλονται σὲ φυσικὰ αἷτια καὶ ὅτι οἱ θεοὶ δὲν εἶναι οὔτε δοτῆρες οὔτε ἰητῆρες τῶν νόσων, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες τῆς ἐπιφανεστάτης τῶν τεχνῶν ποὺ ὀνομάζονται ἰητροί.

*

5

Σ τὰ δύσκολα ἰατρικά, καὶ ὄχι μόνο, προβλήματα ἐπιστρέ-
φω στὸν Ἱπποκράτη καὶ σπανίως στὸν Γαληνό.

*

6

Τὸν Ἴπποκράτη τὸν εἶδα ἀρκετὲς φορὲς στ' ὄνειρό μου.
Κάποτε μάλιστα με πῆρε μαζί του στὸν Κίσαβο νὰ μαζέψουμε βότανα.

Καὶ θυμοῦμαι καλὰ με πόση τρυφερότητα ξερίζωνε τὰ φυτά, λὲς καὶ φοβόταν μήπως τὰ πονέσει· ὕστερα χάιδευε τρυφερὰ τὰ φύλλα τους, σὰν νὰ ζητοῦσε συγγνώμη γιὰ τὸ κακὸ ποὺ τοὺς ἔκανε, κι ἔλεγε τὰ ὀνόματά τους καὶ τὶς ἀρρώστιες ποὺ θεράπευαν. Κι ἐγὼ τὸν ἄκουγα με ἀπέραντο θαυμασμό καὶ προσπαθοῦσα νὰ συγκρατήσω καταλεπτῶς τὰ λόγια του.

Ὁ Ἴπποκράτης ἦταν ἓνας σοφὸς καὶ ταπεινὸς Δάσκαλος. Τότε ἔμενε στὴν Ὀμόλη, πολίχνη τῶν Τεμπῶν κι ἐγὼ στὸ Στόμιο, στοὺς πρόποδες τοῦ Κισσάβου.

*

Ὁ Πλάτων δὲν καταδέχτηκε ποτὲ νὰ ἔρθει στὰ ὄνειρά μου, ὅπως ὁ Ἱπποκράτης, παρότι τὸν ἀγάπησα ὄχι λιγότερο ἀπὸ ἐκεῖνον.

Εἶχε, νομίζω, πάντα τὴν ἀλαζονεία τοῦ φιλοσόφου καὶ ὄχι τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ γιατροῦ.

*

Ἡ Παρηγορητικὴ Ἱατρικὴ συνιστᾷ σπουδαῖο ἐπίτευγμα τοῦ τέλους τοῦ προηγούμενου αἰώνα. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ πόνου στὰ ἐπώδυνα, χρόνια καὶ ἀνίατα νοσήματα συνιστᾷ τεράστια βοήθεια στοὺς πάσχοντες, ἐνῶ κάλυψε καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸ μέρος τῆς φιλάνθρωπης Ἱατρικῆς.

Θυμῆσου ὅτι καὶ ὁ θεὸς Ἄρης θὰ ζητήσει βοήθεια ἀπὸ τὸν θεραπευτὴ Παιήωνα, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς πόνους ποὺ τοῦ προκάλεσε στὸν ὦμο τὸ βέλος τοῦ Ἡρακλῆ, βάζοντας στὴν πληγὴ *«ὀδυνήφατα φάρμακα»*, *«ὀδύνης παυστικά»*.¹

Θυμῆσου ἀκόμη καὶ τὸν σοφὸ Κένταυρο Χείρωνα, ὁ ὁποῖος μὴ ἀντέχοντας τὸν σφοδρὸ πόνου ἀπὸ τὸ χρόνιο ἔλκος στὸ γόνατο (χειρώνιον), ἀντάλλαξε τὴν ἀθανασία του μὲ τὸν Προμηθεά, ὁ ὁποῖος δέχτηκε νὰ φορτωθεῖ τὸ βάρος τῆς καὶ ἔτσι πέθανε ὁ Χείρων.

Οἱ μῦθοι πολλὰ διδάσκουν, ὅσα καὶ οἱ ἀλήθειες.

*

¹ Ὅμηρος Ε 398-402.

9

Δυστυχῶς, ἄδικα καὶ ἄνισα ἀπονέμεται ἡ εὐδοξία στοὺς διάφορους ἐπιστήμονες ποὺ προσέφεραν τὰ μέγιστα στὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ γιὰ νὰ μείνω μόνο στὴν Ἱατρική, ἐνῶ εἶναι γνωστὸς ὁ Ἀλέξανδρος Φλέμιγκ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πενικιλίνης (1928) καὶ ὁ Γεώργιος Παπανικολάου γιὰ τὸ ὁμώνυμο τεστ ποὺ διαγιγνώσκει πρωῖμως τὸν καρκίνο τοῦ τραχήλου τῆς μήτρας, παντελῶς ἄγνωστοι παραμένουν – καὶ μεταξὺ τῶν γιατρῶν - ὁ εὐρέτης τῶν ομάδων τοῦ αἵματος Κὰρλ Λιτστάινερ (1900) καὶ ὁ Βίλεμ Ἀιντχόβεν (1903), εὐρέτης τοῦ ἠλεκτροκαρδιογράφου.

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ εὐδοξία, σὲ τοῦτον τὸν κόσμον, ἀπονέμεται ἄδικα καὶ ἄνισα στοὺς μεγάλους ἐφευρέτες, ὅπως ἄδικη καὶ ἄνιση εἶναι καὶ ἡ δωρεὰ τῶν προτερημάτων ἀπὸ τὴ Φύση - ἢ μήπως ἀπὸ τὸν Θεό – στοὺς θνητούς.

*

Ἡ Ἱατρικὴ ὑπῆρξε ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἢ αὐτὸ ἐπέζησε μέσω τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς;

Ὅτι ὁ Θεὸς εὐχήθηκε στοὺς πρωτοπλάστους πρὸ τῆς ἀποπομπῆς τους ἀπὸ τὸν Παράδεισο¹ καὶ στὸν Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμὸ:² *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς*, δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καμία σημασία.

*

¹ Π. Διαθ. Γέν. Α28.

² ὁ.ἀ. Γέν. Η17.

Τὸ πῶς θὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ Ἱατρικὴ τὴ σύγχρονη τεχνολογία εἶναι ζήτημα ἠθικὸ καὶ πολιτικόν. Καὶ πρέπει οἱ γιατροὶ νὰ ἔχουν τὸν πρῶτο λόγο στὶς ἠθικὰς ἀποφάσεις, ἐπειδὴ οἱ ἐπιλογές τους θὰ χαλιναγωγήσουν τὸν ἀμοραλισμὸ καὶ τὴν ἀλαζονεία τῆς τεχνολογίας, ἐνῶ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ συμμετέχουν καὶ στὰ πολιτικὰ πράγματα διότι οἱ παρεμβάσεις τους θὰ ἀφοροῦν στὸ σύνολο τῶν πολιτῶν ὑπερασπιζόμενες τὰ ἀνθρωπιστικὰ ιδεώδη.

*

Πῶς καὶ γιὰ τὸ οἱ πρόγονοι Ἕλληνας γιανοὶ σὲ πῖστεψαν καὶ σὲ λάτρεψαν ὡς θεὸ καὶ προστάτη τῆς τέχνης τους, ποτὲ δὲν τὸ ἐννόησα, παρότι φρόντισα, θεὲ Ἀπόλλωνα. Καὶ τὸ παράδοξο εἶναι πῶς ἐνῶ οἱ γιανοὶ ὀρκίζονταν στ' ὄνομά σου, οἱ ἄρρωστοὶ σπανίως ἢ ποτὲ δὲν ζήτησαν τὴ βοήθειά σου, ἀφοῦ ὑπῆρχε ὁ ἀλεξίκακος καὶ φιλόανθρωπος υἱός σου, ὁ Ἀσκληπιός.

Ἐσύ, θεὲ μου, δολοφόνος ἦσυνα· μήπως δὲν σκότωσες τὴ μάνα σου; ἢ τὴν ὁμορφὴ Κορωνίδα ἢ τῆς Νιόβης τὰ παιδιὰ μὲ τὰ ἀλάνθαστα καὶ θανατηφόρα βέλη σου! Μ' αὐτὰ τὰ βέλη δὲν ἀφάνισες τοὺς Ἕλληνας στὴν Τροία γιὰ μιὰ ἀσήμαντη αἰτία;

Φοβοῦμαι νὰ σοῦ ἀναφέρω καὶ τὰ ἄλλα ἐγκλήματά σου, διότι φιλέκδικος ὑπῆρξες πάντα καὶ ὄχι ἀλεξίκακος, ὡς ὀφείλες, διότι ἐγὼ ἔμαθα νὰ μὴν ἐρίζω μὲ τοὺς θεοὺς.

*

13

Ἡ διαγνωστικὴ διχογνωμία ἔχει βαριεὲς συνέπειες γιὰ τὸν ἀσθενή, καθόσον ἀναβάλλει τὴ θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση.

Εὐτυχῶς ἡ πρόοδος τῆς τεχνολογικῆς ἰατρικῆς περιόρισε στὸ ἐλάχιστο καὶ σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις τὴν προηγούμενη διχοστασία.

*

Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγὴ δυσδιάγνωστων νοσημάτων με-
πιθανολογικὰ κριτήρια, ἐγκυμονεῖ περισσότερα λάθη
ἀπὸ τὴ διαγνωστικὴ τοῦ νοσήματος με τὴν ἴδια μέθοδο.

Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις καλύτερος σύμβουλος εἶναι
ἡ ἐξάντληση τοῦ χρόνου ἀναμονῆς γιὰ τὴν ὀρθότερη δι-
άγνωση.

*

Ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ χειρουργικὴ ἀντιμετώπιση ἐνὸς δυσίατου ἢ ἐπείγοντος νοσήματος, ἐφόσον ὑπάρχει καὶ αὐτή, πλὴν τῆς φαρμακευτικῆς, εἶναι δύσκολη καὶ συνιστᾶ κορυφαία στιγμή τῆς ἱατρικῆς σου πορείας, ὅσες φορές κι ἂν παρουσιάζεται.

Καὶ νὰ θυμᾶσαι ὅτι τότε ἐπανέρχεται ἡ ρῆση τοῦ Ἱπποκράτη, «*ὠφελῆειν, ἢ μὴ βλάπτειν*», ἡ σοφότερη ἐντολὴ ποὺ ἀκούστηκε ποτέ.

*

Ἡ Ἱατρικὴ εἶναι ἀσφαλῶς λειτούργημα καὶ ἐπάγγελμα:
καὶ τὸ μὲν λειτούργημα ἀφορᾷ στὴν ἐπιστήμη ποῦ
σκοπὸ ἔχει τὴν προάσπιση τῆς ὑγείας καὶ τὴν ἴαση τῶν
νοσημάτων, τὸ δὲ ἐπάγγελμα ἀποβλέπει στὸν βιοπορισμὸ
τῶν γιατρῶν, στὸν βαθμὸ τῆς ἀξιοπρεποῦς διαβίωσης.

*

Σ τὴν Ἱατρικὴν, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες ἐπιστῆμες, οἱ διαβαθμίσεις τοῦ βέβαιου, τοῦ πιθανοῦ καὶ τοῦ ὄχι ἀδύνατου ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν αἰφνίδια ἐπέμβαση τοῦ τυχαίου.

*

Εὐτυχῶς ἡ ἐπίσημη Ἱατρικὴ ἀπορρίπτει τὰ ὅσα αἰσιόδοξα καὶ θριαμβικὰ διαδίδουν οἱ φιλοχρήματοι καὶ ἄπληστοι γιατροί - ἀρέσκονται μάλιστα νὰ ἀποκαλοῦνται καὶ ὑπηρέτες της – γιὰ τὶς θαυματουργές θεραπευτικὲς τῆς ιδιότητες.

*

Τὸ ἀντίδοτο ἢ ὀρθότερα το ἀλεξιφάρμακο ἐναντίον τῆς
ιατρικῆς βαρβαρότητας ἀποτελεῖ ἡ εὐαγγελικὴ νοουθε-
σία «ἀγάπα τὸν πλησίον σου», ὄχι «ὡς ἑαυτόν» ἀλλὰ μὲ τὴ
μορφὴ τῆς ἀλληλεγγύης, δηλαδή τῆς ἐκκοσμίκευσης τῆς
θρησκευτικῆς φιλανθρωπίας, χωρὶς καταφυγὴ στὴν ἄλλη
εὐαγγελικὴ παραίνεση τοῦ «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν»,
ποὺ εἶναι ἀδύνατη.

*

Ἡ ἐπιστήμη, ἀθελήτως, σκοτώνει καὶ κατόπιν κηδεύει
τις νεκρὲς θρησκείες. Τοὺς πιστοὺς τοὺς κηδεύουν οἱ
ἐναπομείναντες πιστοί.

*

Οἱ ιώσεις εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ θέσουν σὲ δοκιμασία τὴν ἀξία καὶ τὴ δόξα τῆς Ἱατρικῆς – καὶ τῶν συνεπίκουρων ἐπιστημῶν.

Ἡ παλαιὰ λύση μὲ τὴν ἐφεύρεση τῶν ἐμβολίων φαίνεται νὰ εἶναι ἐξίσου ἰσχυρὴ καὶ σήμερα.

Ἔτσι στὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι πιθανὸ νὰ ἡττηθεῖ ἡ Ἱατρικὴ στὸν πόλεμο μὲ τοὺς ιούς, ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀρνητικὴ, διότι τότε θὰ ἔχει ἡττηθεῖ ὁ Ἄνθρωπος!

*

Σήμερα ἡ Ἰατρικὴ ἐπιστῆμη ἀγωνιᾷ ὅσο ποτὲ ἄλλοτε· ἐπειγόμενη νὰ βρεῖ λύσεις σὲ δύσκολα, καινοφανῆ προβλήματα, σφάλλει, παλινδρομεῖ καὶ διαψεύδεται.

Ἡ ἀναζήτησι τοῦ ἀλάνθαστου ἢ τοῦ ὀλιγότερου ἐσφαλμένου ἀπαιτεῖ χρόνο καὶ θυσίες.

Καὶ ἐνῶ οἱ θεράποντες τῆς ἱατρικῆς δὲν ἀρνοῦνται τὶς θυσίες, ὁ χρόνος, ἀδιάφορος, δὲν παραχωρεῖ οὔτε ἓνα λεπτό, οὔτε μιὰ ὥρα ἢ μιὰ ἡμέρα ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ στὴν ἐπιστῆμη.

*

Ὁ Ἱπποκράτης στὴν προσπάθειά του νὰ ἐρμηνεύσει καὶ νὰ ὑπερασπίσει τὴν ἀναποτελεσματικὴ καὶ ρηξικέλευθη θεραπευτικὴ του, διατύπωσε τὴ λογικοφανῆ θεωρία τῶν τεσσάρων χυμῶν, τὴν ὁποία κάποτε ἄλλοτε χαρακτήρισα ὡς τὴ «θεωρία τῶν τέλειων λαθῶν».

Ἔτσι στὸ ἐρώτημα ἂν θεράπευσε περισσότερους ἀρρώστους ἀπ' ὅσους ἔσωσαν οἱ θεοί, ἢ ἀπάντηση εἶναι μὲ τὸ μέρος του, ἐπειδὴ οἱ θεοὶ οὔτε ἤξεραν οὔτε ἔμαθαν ποτὲ ἰατρικὴ, ἀφοῦ δὲν σκέφτηκαν ὅτι πρέπει νὰ θεραπεύουν τοὺς ἀρρώστους.

*

Μὲ τὴν Ψυχιατρικὴ συμβαίνει τὸ ἐξῆς παράδοξο. Παρὸτι οἱ θεωρίες, περὶ ψυχῆς, τῶν πρωτοπόρων της, Φρόιντ, Γιούνγκ, Άντλερ, ἔχουν καταπέσει, οἱ ψυχίατροι γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὰ ἐπιχειρήματά τους καὶ νὰ πείσουν τοὺς ἀσθενεῖς τους, τοὺς μνημονεύουν συχνά.

Τὸ ἂν τοὺς πείθουν μόνον αὐτοὶ τὸ ξέρουν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματά τους μόνον, καταλλήλως προφερόμενα, δίδουν ἄλλη βαρύτητα στὰ λόγια τους.

*

Ἡ Μαιευτικὴ εἶναι μία σημαντικὴ εἰδικότητα τῆς Ἰατρικῆς, ἡ ὁποία διατηρεῖ πολλὰ σχέσεις ἀκόμη μὲ τὴν ἀρχαία Μαιευτικὴν, ποὺ ἦταν τέχνη τῶν γυναικῶν.

Ὁ Ἴπποκράτης προσφωνεῖ *ὀμφαλητόμον* τὴ μαία τῆς ἐποχῆς του (προσφώνηση ὑποτιμητικὴ ἀφοῦ ἡ διατομὴ τοῦ ὀμφάλιου λώρου δὲν ἦταν τὸ δυσκολότερο ἔργον τῆς) ἢ καὶ *ἀκεστορίδα* ἢ *ἀκεστρίδα* (θεραπεύτρια), ἐνῶ ὁ Γαληνὸς *ιατρίνη* (προσφώνηση τιμητικὴ ἀφοῦ τὴν ἐξισώνει μὲ τὸν γιατρό).

Ἐντέλει ὅπως καὶ ἂν ὀνομάσουμε τὴ μαία, ἡ προσφορά τῆς στὴν τέλεση τοῦ τοκετοῦ εἶναι σημαντικὴ, ἀφοῦ χωρὶς αὐτὴν σήμερα σπανίως ἐκτελεῖται τοκετός.

*

Υ.Γ. Ἡ λέξις μαῖα = μαμμή, ἀπαντᾷ κατὰ πρῶτον στὸν Πλάτωνα, *Θεαίτητος* 149d.

*

Ἡ σύγχρονη Ἱατρικὴ δὲν ἀπορρίπτει τὴν Βοτανολογία, ἀφοῦ ἡ Φαρμακολογία εἶναι θυγατέρα της. Τὰ φάρμακα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ βότανα εἶναι οἱ καθαρές μορφές τῶν παλαιῶν βοτάνων, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἑκατοντάδες οὐσιῶν, πολλὰ ἀπὸ τῆς ὁποῖας δὲν ἔχουν φαρμακευτικὴ ἀξία.

Ἄρα, ἡ ὅποια ἐπίκριση ἐναντίον τῆς Φαρμακολογίας καὶ τῆς Ἱατρικῆς εἶναι ἄδικη, καθόσον λανθασμένη.

*

Σ τὴν Ἱατρικὴ ὑπάρχουν καὶ τὰ συγγνωστὰ διαγνωστικὰ ψεύδη, τὰ ὅποια πρέπει νὰ λέγονται ἀπὸ τὸν θεράποντα γιατρὸ στὸν κατάλληλο χρόνο καὶ μὲ τὴ δέουσα σοβαρότητα μόνο στὸν ἄρρωστο. Ἐννοῶ, βέβαια, τὴ μερικὴ ἀπόκρυψη τῆς ἀλήθειας γιὰ τὰ ταχέως ἐξελισσόμενα κακοήθη νοσήματα, μὲ ἐλάχιστη θεραπευτικὴ ἀνταπόκριση, προκειμένου νὰ καταστεῖ ἀνεκτὸς ὁ ὑπόλοιπος, μικρὸς βίος τοῦ πάσχοντος.

*

Νὰ θυμᾶσαι ὅτι ἡ Ἱατρικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν μεγάλων ἐκπλήξεων.

Πολλὲς φορές θὰ ἀναρωτηθεῖς στὸν ἱατρικὸ σου βίο, γιὰτι ἔφυγε κάποιος ἄρρωστος ποὺ δὲν ἦταν ὑποψήφιος, καὶ γιὰτι ἐπέζησε κάποιος ἄλλος ποὺ ἔπρεπε νὰ φύγει.

Φαίνεται, λοιπὸν, ὅτι καὶ ὁ Χάρος κάνει τίς δικές του ἐπιλογές.

*

Σ τὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἀνεπίτρεπτο νὰ μιλάμε γιὰ πρακτικὴ ἰατρικὴ καὶ περισσότερο γιὰ πρακτικοὺς γιατροὺς.

Ἡ ἀπογοήτευση τοῦ ἀσθενοῦς ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἰατρικὴ δὲν πρέπει γιὰ κανένα λόγο νὰ τὸν ὀδηγεῖ στὴν πρακτικὴ, διότι τὰ ἀποτελέσματά της, κάποιες φορές, μπορεῖ νὰ εἶναι ἕως καὶ καταστροφικά!

Ἡ παραδοχὴ ὅτι ἡ πρακτικὴ ὑπερέχει ἢ ἀνταγωνίζεται τὴν ἐπίσημη ἰατρικὴ εἶναι ἀτεκμηρίωτη καὶ γιὰ τοῦτο παντελῶς λανθασμένη, διότι: ἡ ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ προέκυψε ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ, πλὴν ὅμως ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἱπποκράτη, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων γιατρῶν τοῦ ἀπώτερου καὶ πρόσφατου παρελθόντος ἐξέλιπεν ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως.

Γιὰ νὰ τὸ πῶ ἀλλιῶς: ἂν φέρναμε στὴ ζωὴ τὸν Ἱπποκράτη καὶ τοῦ ζητούσαμε νὰ θεραπεύσει ἕναν φυματικό - ἐφόσον βέβαια τὸ δεχόταν - θὰ τοῦ ἔκανε ἀφαίμαξη καὶ κάθαρση (χορήγηση ἐμετικῶν καὶ ὑπακτικῶν), ἰάματα ἕως καὶ θανατηφόρα.

Πρέπει νὰ πῶ ὅμως καὶ αὐτὸ πού ὄντως θὰ συνέβαινε μὲ τὸν ... ἀναστημένον Ἱπποκράτη.

Ἄν ἔβλεπε ἔστω καὶ μιὰ φορὰ τὴν πρόοδο τῆς ἰατρικῆς του ἐπισκεπτόμενος ἕνα νοσοκομεῖο μὲ τὴ συνοδεία μας, ὄχι μόνον θὰ ἀρνιόταν νὰ ἐφαρμόσει τὴ δική του θεραπευτικὴ στὸν προηγούμενο ἀσθενή, ἀλλὰ ὑποκλινόμενος στὴν

πρόοδό μας, θὰ μᾶς ἔδιδε τὰ θερμά του συγχαρητήρια, ἢ
ἀξία τῶν ὁποίων θὰ ἦταν ἀνυπολόγιστη.

*

30

Στὴν Ἱατρικὴ, στέκομαι στὸ ὕψος μου σημαίνει ὅτι εἶμαι ἄνω τοῦ μετρίου καὶ ὀλίγον κάτω τοῦ ὑψηλοῦ.

Δὲν εἶμαι ἀσθηρὸς. Ἡ Ἱατρικὴ ἢ ἴδια εἶναι ἀσθηρὴ ὅταν κρίνει τοὺς θεράποντές της.

*

Μὴν ὑπερβάλλουμε γιὰ τὴν ἀξία τῆς προληπτικῆς Ἰατρικῆς, διότι ἔτσι μειώνουμε, ἀθελήτως, τὴν ἀξία τῆς ἐφαρμοσμένης καὶ ταλαίπωρης Ἰατρικῆς.

*

Ἡ Ἱατρικὴ καὶ οἱ συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστῆμες ἔπαυε
ἀπὸ ἐτῶν νὰ εἶναι ἔργο τοῦ ἐνός.

Εὐτυχῶς, ὅσα ἦταν ν' ἀνακαλύψει ὁ Ἕνας ἔχουν ἐξευ-
ρεθεῖ ἀπὸ μακροῦ - τουλάχιστον γιὰ τὴν Ἱατρικὴ – καὶ οἱ
μελλοντικὲς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις θὰ εἶναι ἔργο
ὁμαδικό.

Γιὰ νὰ τὸ πῶ κι ἀλλιῶς καὶ νὰ τελειώνω:

Πιστεύω πὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξει στὶς μέρες μας,
καὶ περισσότερο στὸ μέλλον, ἓνας καινούργιος R. Coch ἢ
Γ. Παπανικολάου.

*

Περὶ τὰ ἰατρικὰ καὶ τὰ προβλήματα τῆς υἰείας ὑπάρχει ἢ καλὴ καὶ ἢ κακὴ ἄγνοια.

Καλὴ ὀνομάζω αὐτὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἀσθενὴς ἀφήνει στοὺς γιαιτροὺς τὰ προβλήματα τῆς υἰείας του, ἐνῶ κακὴ αὐτὴν πὸν ὁ ἄρρωστος ἀδιαφορεῖ παντελῶς γιὰ τὴν υἰεία του.

Τέλος ἡ ἡμιάγνοια - ἡμιμαθῆς ἄγνοια – εἶναι μιὰ δύσκολη κατάσταση πὸν ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένη ἀγωγή.

*

Υ.Γ. Ἄν κάποιος μοῦ πεῖ πὸς εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχει «καλὴ ἄγνοια» θὰ τοῦ ἀπαντοῦσα μὲ τὴ ρήση τοῦ ἀρχαίου παρομοιογράφου: «τὸ μὴ χεῖρον βέλτιστον»

*

Ἡ ἀπλούστευση ἐπιστημονικῶν γνώσεων μὲ σκοπὸ τὴν κατανόησίν τους ἀπὸ τὸ εὐρὸ κοινό, εἶναι δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη καὶ ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικὰς ἰκανότητες, ἀπὸ τὸ ἄτομο ποὺ τὴν ἀναλαμβάνει.

Ἀσυγχώρητο λάθος θεωρῶ τὴν κατάργησιν τῆς ὀρολογίας οἰασδῆποτε ἐπιστήμης καὶ περισσότερο τῆς Ἰατρικῆς, ἢ ὅποια βλάπτει περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄγνοια.

Λαϊκὴ τέχνη ὑπάρχει, ὅχι ὅμως καὶ Λαϊκὴ Ἐπιστήμη.

Ἀναλαμβάνοντας, λοιπόν, πλήρως τὴν εὐθύνη τῆς γνώμης μου, δηλώνω ὅτι εἶναι προτιμότερη ἢ ἄγνοια ἀπὸ τὴν ἡμιμάθεια ἢ τὴν ψευδομάθεια.

*

Παρότι ἡ Ἱατρικὴ δὲν εἶναι ἐπιστῆμη ἀλαζονικὴ, συχνά, οἱ θεράποντές της εἶναι ἀλαζόνες. Ὅπωςδὴποτε τὸ νὰ σώζεις ζωὲς δὲν εἶναι λίγο οὔτε μικρό, αὐτὸ εἶναι καθῆκον τῶν θεῶν...

Γι' αὐτὸ, λοιπόν, πάντα σκέφτομαι τὴ ρήση τοῦ *Περὶ Εὐσχημοσύνης* § 5 ἱπποκρατικοῦ συγγραφέα ποὺ εἶχε τὴ φρόνηση νὰ γράψει:

«Ἰητρὸς γὰρ φιλόσοφος ἰσόθεος»,

Στὶς μέρες μας, λοιπόν, κάποιοι ἀμνήμονες γιατροὶ θὰ παραλείψουν τὸ φιλόσοφος καὶ ἀκρωτηριάζοντας τὴ ρήση λένε «ἰητρὸς γὰρ ἰσόθεος».

Σύσταση: μὴν γίνεις ἀλαζών, ἢ Νέμεσις καταδοκεῖ.

*

Μήπως ἡ Ἰατρικὴ τοῦ αἰώνα μας θὰ εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ἐπιστημονικὴ καὶ λιγότερο ἀνθρωπιστικὴ;

Μήπως ἡ ὑψηλὴ τεχνολογία ποὺ μοιραίως εἰσχώρησε σ' αὐτήν, παρὰ τὴν τεράστια πρόοδο ποὺ τῆς προσέφερε, τὴν κατέστησε περισσότερο μηχανιστικὴ καὶ ἀπάνθρωπη;

Μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ πῶς θὰ εἶναι ἡ ἱατρικὴ τοῦ ἐπόμενου αἰώνα, δηλαδὴ πόσο θὰ συμμετέχει ὡς παρουσία ὁ γιατρὸς στὴ νοσηλεία τοῦ ἀρρώστου;

Μήπως σ' αὐτήν τὴν Ἰατρικὴν τὰ λάθη θὰ τὰ χρεώνονται τὰ ρομπὸτ καὶ ὄχι οἱ ἄνθρωποι;

*

Οἱ νόμοι ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἄσκηση τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος δὲν συμφωνοῦν, πάντα, μὲ τὸν κώδικα δεοντολογίας τῶν γιατρῶν, καὶ ὁ κώδικας δὲν συμφωνεῖ, πάντα, μὲ τὴν προσωπικὴ ἠθικὴ τοῦ γιατροῦ.

Ὁ γιατρὸς πρέπει νὰ ὑπακούει στὸ νόμο, νὰ τηρεῖ τὴν δεοντολογία τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ νὰ μὴν παραβαίνει τὴν προσωπικὴ ἠθικὴ του.

Αὐτὸ ἐντέλει σημαίνει ὅτι κάθε περίπτωση πρέπει νὰ κρίνεται ἰδιαίτερος, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων, τῆς δεοντολογίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς ἔχουν διαφορετικὴ βαρύτητα στὴν κάθε περίπτωση, ἐνῶ πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπόψη, μετὰ τὴν πληρέστερη δυνατὴ ἐνημέρωση, καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἀσθενοῦς.

*

Ἡ Ἱατρικὴ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀλεξίκακη καὶ φιλόανθρωπη ἐπιστήμη· ἐξ αὐτοῦ δὲν ἔπεται οὔτε νοεῖται ὅτι καὶ ὅλοι ὅσοι τὴν ὑπηρετοῦν εἶναι φιλόανθρωποι καὶ ἀφιλοχρήματοι.

Ὅπως δὲ εἶναι παράδοξο ὅτι οἱ ἀσθενεῖς εἶναι κατὰ κανόνα εὐγνώμονες πρὸς τοὺς χειρουργοὺς γενικῶς, καὶ σπανίως πρὸς τοὺς παθολόγους, παρότι τὰ παθολογικὰ νοσήματα εἶναι καὶ δυσίατα καὶ περισσότερα ἀπὸ τὰ χειρουργικά.

Μιὰ ἐρμηνεῖα ἀρκετὰ λογικὴ εἶναι ὅτι ἡ μὲν χειρουργικὴ εἶναι συντόμως ἀποτελεσματικὴ, ἐνῶ ἡ παθολογία εἶναι καὶ χρονοβόρα καὶ ἀναποτελεσματικὴ, ἐφόσον ἀναλαμβάνει τὸ ὅποιοδήποτε περιστατικόν, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν χειρουργικὴν ποὺ ἐπιλέγει τοὺς χειρουργήσιμους ἀσθενεῖς.

*

Υ.Γ. Τὸ ἀναποτελεσματικὸν ἀναφέρεται στὰ χρόνια περιστατικὰ τὰ ὅποια εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὀξεία.

*

Μὴν ξεχάσεις ποτὲ ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι τέχνη καὶ ἐπιστήμη· τέχνη ἐπιφανεστάτη ἐφόσον εἶσαι ἄριστος τεχνίτης καὶ ἐπιστήμη ὠφελιμοτάτη ἐφόσον εἶσαι οὐδενὸς δεύτερος ἐπιστήμων.

*

Τόσον ὁ Γαληνὸς (~120 ~ 210 μ.Χ.) ὅσον καὶ ὁ Ἀβικένας (980-1037) μὲ τὸ κύρος τῆς αὐθεντίας ποὺ διέθεταν, ἐν ἀγνοία τους καὶ ἀθελήτως, θεωρήθηκαν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ὀπισθοδρομικὴ καὶ ἀντιατρικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἐπιδημιῶν καὶ μετὰ τὸ 1800. Οἱ ἰατρικὲς θεωρίες, ἐμπειρικὲς καὶ δογματικὲς, διαποτισμένες ἀπὸ θρησκευτικὲς δοξασίαι καὶ δόγματα καὶ ἰδιαίτερα ἡ θεωρία τῶν κυκλοφοροῦμενων στὸν ἀέρα μiasμάτων τοῦ Ἱπποκράτη, γνώριζαν ἡμέρες δόξας, μέχρι τὴν ἀνακάλυψη τῶν μικροβίων – τέλη τοῦ 18^{ου} ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Τὸ ἐρώτημα τοῦ πόσον εὐθύνονται ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Γαληνὸς καὶ ὁ Ἀβικένας γιὰ τὴ στασιμότητα τῆς Ἱατρικῆς μπορεῖ νὰ τεθεῖ καὶ ἀλλιῶς.

Ἄν δὲν εἶχαν ὑπάρξει οἱ τρεῖς Μεγάλοι, ἡ πορεία τῆς Ἱατρικῆς θὰ ἦταν καλύτερη; Τὸ ἐρώτημα παρότι ὑποθετικό, ἔχει τὴν ἀπάντησή του. Ἀσφαλῶς ὄχι, ἀφοῦ δὲν εὐθύνεται οὔτε ὁ Ε. Α. Jenner ποὺ ἀνακάλυψε τὸ ἐμβόλιον κατὰ τῆς εὐλογιᾶς τὸ 1796, οὔτε ὁ Η. Η. Koch τὸ μικρόβιο (μυκοβακτηρίδιο) τῆς φυματίωσης τὸ 1882.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ αὐτῆς τῆς Ἱατρικῆς γράφεται ἐρήμην τῶν ἐπιθυμιῶν μας.

*

Πόση θλίψη πρέπει να ένιωθε ο Βεζάλιους (1514-1564), όταν ανατέμνοντας τὰ νεκρὰ σώματα εϋρισκε και κατέγραφε τὰ πολλὰ λάθη τοῦ Ἴπποκράτη, τοῦ Ἡρόφιλου (331-250 π.Χ.) και κυρίως τοῦ Γαληνοῦ (~130 ~210) για τὸ μυοσκελετικὸ σύστημα, τοὺς ὁποίους θαύμαζε ἐξαιρετικά!

Οἱ ἐνδοιασμοὶ του (φίλος ὁ Πλάτων, φιλέτρα ἢ ἀλήθεια) ἔπασαν, εὐτυχῶς, τὸ 1543, ὅταν ἐξέδωσε τὸ *De humani corporis fabrica* (Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος), ἓνα βιβλίον ποὺ θαυμάζεται και σήμερα.

Ἀντίθετη περίπτωση ὑπῆρξε ὁ ἐκκεντρικὸς και ἀντιφαιτικὸς Παράκελσος (1493-1541) μετὴν ἰατροχημεία του, ὁ ὁποῖος ἀπολάμβανε τὴν κατεδάφιση τοῦ Γαληνοῦ, ἡ ἱατρικὴ τοῦ ὁποῖου θὰ διαρκέσει ἐν ἀγνοία του και ἀπροσδοκῆτως 15 και πλέον αἰῶνες.

Συμπέρασμα: Τὸ ἔργο τοῦ Βεζάλιους διατηρεῖ μέχρι και σήμερα τὴν ἀξία του, ἐνῶ τοῦ Παράκελσου βυθίστηκε στὴ λήθη ἔνεκα τῆς παραδοξότητος τῶν προτεινόμενων θεραπειῶν και τῆς ἐπηρμένης συμπεριφορᾶς του πρὸς τοὺς συναδέλφους τῆς ἐποχῆς του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Γαληνὸ, ἡ ἀξία σήμερα συνίσταται στὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς παραδίδει για τὴν ἱπποκρατικὴ και μεθιπποκρατικὴ ἱατρικὴ, ἂν και τὸ σωζόμενο ἔργο του (150 περίπου βιβλία) εἶναι μόνον τὸ 1/5 τῆς συνολικῆς συγγραφῆς του.

Θεωρῶ λοιπὸν ὅτι ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφό-
τατος Γαλιηνὸς εἶναι ὁ πατέρας τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς,
ἀφοῦ στὸ σωζόμενον ἔργο του μνημονεύονται 190 καὶ πλέον
γιατροί. Χωρὶς τὸν Γαλιηνὸ καὶ τὰ λάθη του, ἢ μετὰ ἀπὸ
αὐτὸν Ἱατρικὴ θὰ ἦταν διαφορετικὴ, ὄχι ὅμως καὶ καλύτερη.

*

Ὁ Θεός - ἃς εἴμαστε εἰλικρινεῖς - ἐχθρεύεται τὴν ἐπιστήμη καὶ ἀντιπαθεῖ τοὺς ἐπιστήμονες, περισσότερο μάλιστα τοὺς φυσικοὺς καὶ μαθηματικοὺς ἐπειδὴ τοῦ ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν γνωρίζει φυσικὴ καὶ μαθηματικά.

Τοὺς γιατρούς, ἐπειδὴ ὑπερασπίζονται τὴ ζωὴ, δὲν θέλει νὰ τοὺς βλέπει στὰ μάτια του ...

Τοὺς θεολόγους, τέλος, δὲν τοὺς ἔχει σὲ καμία ὑπόληψη, ἐπειδὴ αἰῶνες τώρα δὲν βρῆκαν ἓνα καινούργιο, ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ὑπαρξή του.

*

Ἡ σκέψη εἶναι νόσος χρονία, βραδέως ἐπιδεινούμενη, ποὺ ἐδράζεται στὸν ἐγκέφαλο καὶ μεθίσταται συχνὰ στὴν καρδιά· εἶναι σχεδὸν ἀσυμπτωματική, ἢ παντελῶς ἄτυπη στὶς κλινικὲς ἐκδηλώσεις της.

Εὐτυχῶς δὲν εἶναι μεταδοτική – οὔτε καὶ μὲ τοὺς ἀσπασμούς. Προσβάλλει, κατὰ κανόνα, τοὺς μεσήλικες καὶ τοὺς παλαιοὺς ἄνδρες. Ἰδιαιτερότητά της εἶναι τὸ ἀνήκεστον. Τέλος, πρόσκειται φιλικῶς στὸ ἄρρεν φύλο.

*

Ἄν δεχθοῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος – ὕλικὸς καὶ πνευματικὸς – εἶναι ἀποτέλεσμα φυσικοχημικῶν ἀντιδράσεων, τότε πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ Χημεία ἔχει ἐκλεκτικὴ συγγένεια μὲ τὴν Ἠθικὴ καὶ εὐρύτερα μὲ τὴν Θεολογία;

*

Κάποιοι βαρύτατα χρόνια ἄρρωστοι δὲν φοβοῦνται πλέον
τὸν θάνατο καὶ ὀργίζονται ποὺ συνεχίζονται νὰ ζοῦν.

*

Ἄς υποθέσουμε ὅτι ὁ ἐνήλικος πληθυσμὸς μιᾶς πόλης 20.000 κατοίκων πάσχει ἀπὸ διπολικὸ σύνδρομο καὶ λαμβάνει φαρμακευτικὴ ἀγωγή ἀπὸ ἔμπειρους ψυχιάτρους – οἱ ψυχολόγοι ἀποκλείονται γιὰ εὐνόητους λόγους – μὲ καλὰ ἕως ἄριστα ἀποτελέσματα.

Τώρα τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται εἶναι ἂν πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ θεραπευόμενοι μὲ τὰ φάρμακα ἀσθενεῖς διαθέτουν αἰσθήματα, συναισθήματα καὶ ἐνσυναίσθηση ὅπως τὰ φυσιολογικὰ ἄτομα.

Ὁ ἐνήλικος πληθυσμὸς αὐτῆς τῆς πόλης εἶναι ὑγιής, ἢ μήπως τὰ ψυχιατρικὰ νοσήματα εἶναι ἀνίατα!

*

Κατάκοπος απόψε αποκοιμήθηκα πάνω στα βιβλία μου. Καὶ γέμισε τὸ μυαλό μου Ἴπποκράτη, Ἀρεταῖο καὶ Γαληνό, Αἰσχύλο, Σωκράτη καὶ Πλάτωνα. Ὁ *Αγαμέμνων* τοῦ Μεγάλου τραγικοῦ μοῦ θόλωσε τὸ μυαλό, καὶ τότε ἄνοιξα τὸν Ἀριστοφάνη στὴν *Λυσιστράτη* καὶ γέλασαν τὰ ξεραμένα χεῖλη μου.

Ἦστερα πῆρα τὴν Καινὴ Διαθήκη στὰ χέρια μου – τὴν εἶχα πάντα δίπλα μου – καὶ διάβασα στὸν Ἰωάννη «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν». Τότε γύρισα ξανὰ στὸν Ἴπποκράτη καὶ ψιθύρισα, «ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν».

Μὲ ζύπνησε τὸ κουδούνι τοῦ σπιτιοῦ μου. Κάποιος μὲ ζητοῦσε κι ἔπρεπε ν' ἀπαντήσω.

*

Παλαιότερα στὸν τοῖχο τῶν κλινικῶν εἶτε δεξιά εἶτε ἀριστερά τῆς εἰσόδου, ὑπῆρχε μεγάλη πινακίδα τετράγωνη ἢ ὀρθογώνια πὺ εἶχε εἰκονισμένο τὸν ἱατρικὸ σταυρὸ καὶ ἔγραφε: ΗΣΥΧΙΑ.

Ὅμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲ ἐννόησα σὲ ποιὸς ἀπευθυνόταν ἡ ἐπιγραφή· στὰ διερχόμενα λεωφορεῖα, στὶς σειρήνες τῶν ἀσθενοφόρων, στοὺς παρωρίτες οἰνόφυγες ἢ στοὺς ὀδυνόμενους ἀσθενεῖς!

*

Ἄς πῶ κι ἐτοῦτο:

Ἄ Ὅ,τι ὑπῆρξε ὁ Ὅμηρος γιὰ τὴν Ποίηση, ὑπῆρξε ὁ Ἱπποκράτης γιὰ τὴν Ἱατρική.

Ἄ Ὅ,τι ὑπῆρξε ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὴν Ἱστορία, ὑπῆρξε ὁ Ἱπποκράτης γιὰ τὴν Ἱατρική.

Κι ἀκόμη· ὄ,τι ὑπῆρξε ὁ Πλάτων γιὰ τὴ Φιλοσοφία, ὑπῆρξε ὁ Ἱπποκράτης γιὰ τὴν Ἱατρική.

*

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΙΑΤΡΟΙ

Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ καλοῦ γιατροῦ

1

1. **Σ**έβομαι τὸν ἀσθενῆ ὡς πάσχοντα συνάνθρωπο.
2. Αμείβομαι νομίμως γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσφέρω.
3. Τηρῶ ἀυστηρῶς τὸ ἱατρικὸ ἀπόρρητο.
4. Δὲν ἐκμεταλλεύομαι τὴν ἰσχύ μου ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἰδία ἐπὶ τῶν γυναικῶν πρὸς τὶς ὁποῖες δὲν συμπεριφέρομαι ἀπρεπῶς.
5. Αποδέχομαι τὰ λάθη μου – οὐδεὶς ἀλάνθαστος – καὶ φροντίζω νὰ εἶναι μικρὰ καὶ ἀνατάξιμα.
6. Δὲν ὑπερεκτιμῶ τὴν ἐμπειρία μου καὶ δὲν ὑποτιμῶ τὴν ἀπειρία τῶν συναδέλφων.
7. Δὲν λέγω ποτὲ «ἐγὼ ἔκανα τὸ καθήκον μου, ἄς κάνει τώρα καὶ ὁ Θεὸς τὸ δικό του».
8. Δὲν ἀντιδικῶ μὲ τὴ θρησκεία καὶ τοὺς θρησκευόμενους ἀσθενεῖς, ἐφόσον οἱ ἀπόψεις τους δὲν ἀντιβαίνουν πρὸς τὶς θέσεις τῆς ἐπίσημης Ἰατρικῆς.
9. Ζητῶ τὴ βοήθεια τῶν ἐιδικότητων λελογισμένα, διότι οὐδεὶς παντογνώστης, πλὴν τοῦ Θεοῦ.
10. Σέβομαι τοὺς ἀνωτέρους μου ὅσον καὶ τοὺς κατωτέρους μου. Ἐκτιμῶ τὴν προσφορὰ τοῦ νοσηλευτικοῦ καὶ λοιποῦ προσωπικοῦ καὶ τοὺς θεωρῶ συνεργάτες μου.
11. Αναλαμβάνω τὴν πλήρη εὐθύνη γιὰ τὴ νοσηλεία τῶν

ἀσθενῶν μου, γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ νόσο τους μέχρι καὶ τὴν ὥρα ἐξόδου ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖο.

12. Αἰσθάνομαι πλήρης καὶ εὐτυχῆς πὸ τὴν τύχη ἀγαθῆ ἔγινα γιὰ τὸν γιατρό.

*

2

Ἐγὼ καὶ πανάγια τὰ πέντε σημεῖα τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ ποὺ σώζουν ζωές.

1. ἀρτηριακὴ πίεση,
2. ἀριθμὸς ἀναπνοῶν ἀνὰ λεπτόν,
3. ἀριθμὸς σφυγμῶν ἀνὰ λεπτόν,
4. θερμοκρασία σώματος,
5. πόνος.

Τὰ πρῶτα τρία εἶναι ἀνακαλύψεις τῆς σύγχρονης ἰατρικῆς, ἐνῶ τὰ δύο τελευταῖα τῆς ἱπποκρατικῆς.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

3

Νὰ θυμᾶστε ὅτι ἡ διάγνωση τοῦ πάσχοντος τίθεται ἀπὸ τὸ ἱστορικό, ἀπὸ τὴν κλινική (κατὰ συστήματα) ἐξέταση καὶ ἀπὸ τὸν ἐργαστηριακὸ ἔλεγχο (αἱματολογικὲς, βιοχημικὲς, ἀπεικονιστικὲς ἐξετάσεις).

1. Ἡ ἀξία τοῦ ἱστορικοῦ, παραγκωνισμένου σήμερα, παραμένει ἀκέραια, ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ἐφόσον λαμβάνεται σωστὰ ἀπὸ τὸν γιατρό.

Τὶ ἐννοῶ· δώστε στὸν ἀσθενή σας τουλάχιστον πέντε λεπτά, νὰ ἐκθέσει ὅπως νομίζει τὰ τῆς νόσου του, χωρὶς νὰ τὸν διακόψετε. Αὐτὸ προσδίδει οἰκειότητα καὶ ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους σας. Κατόπιν θὰ ζητήσετε διευκρινίσεις γιὰ λέξεις κλειδιά, ὅπως πόνος, πυρετός, διόγκωση ἀδένων, δύσπνοια, ἀδυναμία, ἀπώλεια βάρους κ.λπ.

2. Ἡ κατὰ συστήματα ἐξέταση δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἀξία της (ἐπισκόπηση, ἐπίκρουση, ψηλάφηση, ἀκρόαση). Ὁ γιατρὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοεῖ τὰ φυσιόμενα τῆς καρδιάς, τὴν παρουσία πλευριτικοῦ ὑγροῦ, τὴν ψηλάφηση τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπλήνα κ.λπ.
3. Ἄν τώρα ἔχετε τὴ δυνατότητα νὰ «διαβάσετε» καὶ τὶς ἀπεικονιστικὲς ἐξετάσεις (ἀκτινογραφίες, ὑπερηχογραφήματα, ἀξονικὲς τομογραφίες), τότε εἶστε ἕνας δόκιμος γιατρός.

4. Κι ακόμη ἐτοῦτο:

Μετὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ τὴν ἐξέταση «βάλτε» τὴν πιθανὴν διάγνωση τοῦ ἀρρώστου γιὰ νὰ τὴν συγκρίνετε μὲ τὴν τελικὴ· ὁ καλύτερος ἀντίπαλός σας νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός σας.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

4

1. **Ν**ὰ θυμᾶσαι ὅτι τὶς πλέον παιδαριώδεις διαγνώσεις – θέλω νὰ πῶ λανθασμένες – θὰ τὶς ἀκούσεις ἀπὸ συναδέλφους ἄλλων ειδικοτήτων, ὅταν νοσοῦν οἱ ἴδιοι· στὴν κλίμακα πρῶτοι εἶναι οἱ γυναικολόγοι.
2. Νὰ θυμᾶσαι ὅτι γιὰ πολλοὺς λόγους, σημαντικότερος εἶναι ὁ φόβος, ἀποκρύπτουν πολὺτιμα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἱστορικό τους· γι' αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεσαι κάτι σὰν ἀνακριτής!
3. Νὰ θυμᾶσαι ὅτι κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ ἱστορικοῦ ἔχουν τὴ συνήθεια νὰ ἐρμηνεύουν τὰ συμπτώματά τους, κατὰ κανόνα λανθασμένα.
4. Νὰ θυμᾶσαι, τέλος, ὅτι οἱ γιατροὶ ὅταν νοσοῦν πάσχουν, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἀπὸ διάφορες σπάνιες καὶ κακοήθεις ἀσθένειες.

*

5

Υποθέτω ότι ο Θεός έδωσε νοῦν και στὸν ἀσθενή και στὸν γιατρό.

Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ὁ πρῶτος πρέπει νὰ τὸν ἐπικαλεῖται, οὔτε ὅτι ὁ δεύτερος νὰ τὸν ἀπορρίπτει.

Ὁ καθεὶς και τὸ ἔργο του, «ἐφ' ᾧ ἐτάχθη».

*

6

Ὁ φιλόσοφος γιατρός ἀντιμετωπίζει τὴ νοσηρὴ βλάβη τῆς υἰγείας του μὲ ἀπόλυτη ψυχραιμία, ὅπως ἀκριβῶς ἀντιμετώπιζε παρόμοιες περιπτώσεις ἀσθενῶν του.

Βασικὴ προϋπόθεση ὅτι παύει νὰ κάνει τὸν γιατρὸ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐμπιστεύεται γιὰ τὰ περαιτέρω ἕναν ἔγκριτο καὶ ἔντιμο συνάδελφό του.

*

Τὰ ἰατρικὰ λάθη σήμερα – σύμφωνα μὲ ἀξιόπιστες στατιστικὲς – συνιστοῦν τὴν τρίτη, κατὰ σειρά, αἰτία θανάτου τῶν ἀρρώστων, μετὰ τὰ καρδιαγγειακὰ καὶ τὰ κακοήθη νοσήματα.

Αὐτὸ σημαίνει εἴτε ὅτι ἡ σύγχρονη τεχνολογία προσέθεσε περισσότερα προβλήματα ἀπ' ὅσα προσπαθεῖ νὰ ἐπιλύσει, εἴτε ὅτι ἡ καταχρηστικὴ ἐφαρμογὴ τῆς βλάπτει σοβαρὰ τὴν ὑγεία.

*

8

“Οτι θα δώσω μάχη με τὸν καρκίνο μου, πὸν λέγεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς καρκινοπαθεῖς, εἶναι ἐγκώμιον καὶ ἔπαινος πρὸς ἑαυτὸν, διότι τὸν πόλεμο καὶ ὅλες τὶς μάχες τὶς δίνουν οἱ στρατιῶτες σου, τὰ κύτταρα δηλαδὴ τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματός σου καὶ οἱ ἀξιωματικοί, πὸν εἶναι τὰ φάρμακα.

*

9

Ὁ ασθενής πρέπει νὰ γνωρίζει ὅτι οἱ θεραπείες τῶν νόσων εἶναι εἴτε φαρμακευτικὲς εἴτε χειρουργικὲς.

Ὅτι δὲν ὑπάρχουν θαυματουργές, ἀλλὰ ἐπιστημονικὲς, δηλαδή ἀνθρώπινες θεραπείες.

Ὅτι δὲν ὑπάρχουν στιγμιαῖες ἢ ἡμερήσιες θεραπείες – εἶναι σπάνιες - ἀλλὰ πολυήμερες, πολύμηνες ἢ καὶ ἰσόβιες.

Ἐπενθυμίζω τὴν λαϊκὴ ρῆση:
«οἱ ἀρρώστιες μπαίνουν μὲ τὸ τσουβάλι καὶ βγαίνουν μὲ τὸ βελόνι».

*

10

Σ τὰ ἀνίατα καὶ κακοήθη νοσήματα ἡ ἀνεύρεση ἰσορροπίας μεταξύ ἐλπίδας καὶ πραγματικότητας εἶναι δύσκολη ἕως καὶ ἀδύνατη γιὰ τὸν ἀσθενή.

Βέβαια, ζωὴ χωρὶς ἐλπίδα δὲν εἶναι ζωὴ, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐλπίδα μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξαπατήσει τόσο εὐκόλα, ὥστε νὰ μὴν ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἀπάτη καὶ στὸ τέλος νὰ τὴν εὐχαριστοῦμε.

*

11

Ὁ καρκίνος δὲν εἶναι πλέον συνώνυμος τοῦ θανάτου
γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι, ἀφενὸς ἔπαψε νὰ εἶναι
ἀνίατος καὶ ἀφετέρου ἐπειδὴ ὁ θάνατος δὲν ἔχει συνώνυμα.

*

Ὅτι ὁ καρκίνος χαρακτηρίζεται ἀκόμη καὶ σήμερα κακό-
ηθες νόσημα δὲν εἶναι πρὸς τιμὴν τῆς βιολογίας, τῆς
φαρμακολογίας καὶ τῆς ἰατρικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκπροσώπων
τῶν προηγούμενων ἐπιστημῶν.

*

13

Ίσως περάσουν πολλά χρόνια ακόμη για να πάψει ο καρκίνος να ονομάζεται κακήθες νόσημα.

Αυτό θα συμβεῖ ὅταν βρεθοῦν δραστικότερα ἀντικαρκινικά φάρμακα καὶ καινοτόμες θεραπείες - ὅπως συνέβη κάποτε μὲ τὴ φυματίωση - ἐπειδὴ, φαίνεται, ὅτι ἡ προσφορὰ τῆς χειρουργικῆς καὶ τῆς ἀκτινοθεραπείας εἶναι περαιωμένες.

*

Γνωστὸν ὅτι ἡ κλινικὴ διάγνωση ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς κατάλληλες ἐργαστηριακὲς καὶ ἀπεικονιστικὲς, ἐν γένει, ἐξετάσεις, οἱ ὁποῖες θέτουν τὴν τελικὴν διάγνωση.

Δίλημμα ὁποσδήποτε συνιστᾶ ἡ διαφωνία τῶν ἐργαστηριακῶν βιοχημικῶν ἐξετάσεων πρὸς τὶς ἀπεικονιστικὲς, ὅποτε, νομίζω, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὡς ἐγκυρότερες τὶς πρῶτες, καθότι ἀντικειμενικὲς.

*

Τὸ νὰ ζητᾶ ὁ ἀσθενὴς μιὰ δεύτερη γνώμη σὲ σοβαρὰ προβλήματα τῆς υἰγείας του - ἰδιαίτερα σ' ἐκεῖνα ποὺ ἡ ἱατρικὴ δὲν ἔχει ὀριστικὴ ἀπάντηση – εἶναι ἀνθρώπινο καὶ θεμιτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἀγένεια ἀπὸ τὸν θεράποντα γιατρό.

Ὅπωςδὴποτε, ἀρκετὲς φορές, δὲν συνιστᾶ λύση, πλὴν ὅμως δὲν παύει νὰ εἶναι ἀναφέρετο δικαίωμα τοῦ πάσχοντος, ἐφόσον ἡ ἱατρικὴ δὲν διεκδικεῖ - ἐπομένως καὶ ὁ γιατρός – τὸ ἀλάθητο.

*

Όταν οί τέσσερις θανατηφόροι επιδημικοί ιοί, που έμφανίσθηκαν τήν τελευταία τριαντακονταετία νικήθηκαν – κατά κράτος - από τόν άνθρωπο, μοῦ εἶναι αδύνατο νά δεχθῶ ὅτι τήν ἴδια τύχη δέν θά ἔχει καί ὁ Sars-Cov-2, πού προκαλεῖ τήν Covid-19. Διότι τότε πρέπει νά παραδεχθῶ ὅτι αὐτός ὁ ἀσήμαντος, κατά τὰ ἄλλα ἰός, εἶναι εὐφυέστερος ἀπό τόν άνθρωπο, πράγμα αδύνατον.

*

Πρὸς νέο γιατρό

17

Ἄν δὲν ἀγαπᾷς μὲ πάθος τὴν Ἱατρική, δὲν θ' ἀγαπήσεις ποτὲ καὶ τοὺς ἀρρώστους σου· καὶ ἂν δὲν ἀγαπᾷς τοὺς ἀρρώστους σου δὲν θὰ γίνεις ποτὲ καλὸς γιατρός.

*

18

Όταν αρρωσταίνω, προτιμῶ νὰ με σώζουν οἱ θεράποντες τῆς ἰατρικῆς καὶ ὄχι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἐκκλησίας, διότι οἱ πρῶτοι δὲν με ρωτοῦν ἂν εἶμαι ἁμαρτωλός, ὅπως κάνουν οἱ δεύτεροι, πρὶν ἀρχίσουν τὴν ἀτελέσφορη θεραπείά τους.

*

19

Ο αἰφνίδιος θάνατος δὲν εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀνταπάτης τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς μακροζωίας, ἀλλὰ ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς ματαιοδοξίας τῶν ἀλαζόνων γιατρῶν.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

20

Μὴ λησμονεῖτε ὅτι τὰ φάρμακα καὶ οἱ χειρουργικὲς ἐπεμβάσεις δὲν εἶναι μόνο σωτήρια, ἀλλὰ καὶ θανατηφόρα βοηθήματα γιὰ τοὺς ἀρρώστους.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ μὲν φάρμακα πρέπει νὰ χορηγοῦνται μὲ φειδῶ καὶ κατὰ τὴν ἀπόλυτη ἔνδειξη, οἱ δὲ ἐπεμβάσεις πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται ὡς ἔσχατη λύση καὶ ἐφόσον τηρεῖται αὐστηρῶς ἡ ὑπέρτατη ἀρχὴ τοῦ *ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν*.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

21

Τὸ «βάπτισμα τοῦ πυρὸς» τοῦ νέου γιατροῦ συντελεῖται ὅταν: κάποιος ἄρρωστος, παρότι ἦταν δεδομένο καὶ ἀναμενόμενο πεθαίνει στὴ δική του ἑφημερία, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, σὲ κάποιον θάλαμο τῆς κλινικῆς κι αὐτὸς εἶναι μόνος του.

Ἡ ἐξοικείωση τοῦ γιατροῦ μὲ τὸν θάνατο εἶναι ζήτημα χρόνου, παρότι συμφιλίωση δὲν θὰ ὑπάρξει στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα!

*

Πρὸς νέο γιατρό

22

Νὰ σέβεσαι τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν ἀσθενῶν καὶ κυρίως τῶν ὑπερηλίκων καὶ βαρέως πασχόντων, ἐνθυμούμενος, πάντα, ὅτι ὑπάρχουν φορὲς ποὺ ἡ καλύτερη θεραπεία εἶναι καμία θεραπεία.

*

Πρὸς νέο γιατρό

23

Νὰ θυμᾶσαι ὅτι:

Ὁ θάνατος ἔρχεται πάντα στήν ὥρα του· κάποιες φορές ἔρχεται καὶ νωρίτερα καὶ ὅτι ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν ἀναβάλει ἢ καὶ νὰ τὸν νικήσει εἶσαι ἐσύ.

Αὐτὸ ποτὲ μὴν τὸ ξεχνᾶς.

*

Ἡ χρηματικὴ εὐπορία τῶν γιατρῶν στὶς διάφορες ειδικότητες εἶναι τεράστια ἢ καὶ χαώδης.

Τίμησε λοιπὸν τὸ ὄνομά σου καὶ μείνε στὰ ὅσα σοῦ προσφέρει ἡ ειδικότητά σου ἐπέλεξε, διότι στὸ τέλος τῆς γραφῆς ... «τὸ δὲ περισσὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν».

*

Τὰ ἰατρικὰ λάθη σου δὲν μειώνουν τὴν κοινωνικὴ προ-
σφορά σου, ἐφόσον δὲν τὰ ἐλαχιστοποιεῖς καὶ δὲν τὰ
ἀποκρύπτεις, διότι τὸ ἀκριβὲς ὀλιγάκις ἐστὶ κατιδεῖν, ὅπως
ἔλεγε ὁ Ἱπποκράτης.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

26

Μὴ λησμονεῖτε ὅτι οἱ ἀσθενεῖς σας περιμένουν νὰ ἀκούσουν ἀπὸ ἐσᾶς εὐχάριστα καὶ ὄχι δυσάρεστα νέα.

Ἡ ψευδὴς ἐρμηνεία κακῶν ἐξετάσεων εἶναι μὴ ἀνατάξιμο λάθος καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ πρόσωπό σας ἀκυρώνει τὴν ὅποια θεραπευτικὴ σας προσπάθεια καὶ εἶναι ὅ,τι χειρότερο μπορεῖ νὰ συμβεῖ στὸν ἀσθενή.

*

Όταν καυχᾶσαι για τις ιατρικές σου επιτυχίες να προσθέτεις και τὸν ἀπροσδιόριστο παράγοντα τῆς τύχης σου ἀλλὰ και τοῦ πάσχοντος, και να μὴν ὑπερβάλεις, διότι ἡ τύχη δρᾷ και ἀντίστροφα και ἑτεροχρονισμένα.

*

Υπάρχουν φορές, ἔστω καὶ λίγες, πὸν τὸ ἱστορικό, τὰ συμπτώματα, ἡ κλινικὴ ἐξέταση, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐργαστηριακὰ καὶ ἀπεικονιστικὰ εὐρήματα διαφωνοῦν μὲ τὴν τεθεῖσα διάγνωση, ἐφόσον ἡ κατάστασι τοῦ ἀσθενοῦς βαίνει ἐπὶ τὰ χεῖρω.

Τότε σκέφτεσαι μήπως ἡ ἰατρικὴ παραφρόνησε, ἢ καλύτερα, μήπως ὁ θάνατος εἶναι παράλογος.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

29

Ὁ γιατρός φτάνει νὰ εἶναι συνεπὴς καὶ ὄχι συνεπέστατος.
Ἀκριβὴς καὶ ὄχι ἀκριβέστατος.

Καλὸς ὄχι καὶ ἄριστος.

Ἐντιμὸς ὄχι καὶ ἐντιμότερος.

Ἀδωροδόκητος καὶ ὄχι χρηματιζόμενος.

Παραλείπω πολλά, τὸ ξέρω καὶ γιὰ νὰ συνοψίσω:

Ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς τῶν ιδιοτήτων τοῦ γιατροῦ εἶναι
ἀδύνατος, καθόσον ἄνθρωπος καὶ ὄχι ἅγιος.

*

Ἡ τόλμη δὲν εἶναι ἀπαραίτητη στὰ ἐπείγοντα περιστατικὰ πὺ ἀπαιτοῦν ἄμεση βοήθεια. Φτάνει τὸ λελογισμένο θάρρος, διότι περιέχει ὀρθότερους χειρισμούς.

*

Πρὸς νέο γιατρό

31

Αφοῦ ἀποφάσισες νὰ ὑπηρετήσεις ὅ,τι σπουδαιότερο, δηλαδή τὴ ζωὴ, καὶ νὰ γίνεις γιατρός, σκέψου τὶς εὐθύνες σου· δὲν λέω τὰ καθήκοντά σου. Διότι ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος ἐνέχει καὶ αὐτὴν τοῦ διατεταγμένου, ἐνῶ τῆς εὐθύνης τῆς ἐθελούσιας προσφορᾶς.

*

Πρὸς νέο γιατρό

32

Σ τις ἐφημερίες τῆς κλινικῆς σου, νὰ κοιμᾷσαι τελευταῖος, μετὰ δηλαδή καὶ τὸν τελευταῖο ἄρρωστό σου.

Καὶ ἐξηγοῦμαι: πρὶν πᾶς νὰ κοιμηθεῖς πέρασε ἀπ' ὅλους τοὺς θαλάμους νὰ πεῖς καληνύχτα στοὺς ἄρρώστους σου καὶ πήγαινε νὰ κοιμηθεῖς.

Τότε ὁ ὕπνος σου θὰ εἶναι ἐλαφρὺς καὶ ἤσυχος.

*

Πρὸς νέο γιατί

33

Νὰ θυμᾶσαι καὶ τοῦτο:

Μὲ τοὺς καὶ τὶς συναδέλφους σου νὰ εἶσαι προσηνής, φιλικός, συνεργάσιμος, σεμνός, εὐγενικός, ἀντικειμενικός στὶς κρίσεις σου καὶ στὴ συμπεριφορά σου, διδακτικός πρὸς τοὺς νεότερους καὶ νὰ μὴν θεωρεῖς κανέναν κατώτερο τοῦ ἑαυτοῦ σου.

Ἡ συμπεριφορά σου πρὸς τὶς γυναῖκες συναδέλφους σου πρέπει νὰ εἶναι ἄψογη - ἡ ἀνδροκρατία στὴν ἐπιστήμη μας ἔχει λήξει ἀπὸ μακροῦ - καὶ νὰ ἀναγνωρίζεις ὅτι ὑπηρετοῦν ἐπαξίως τὸ ἐπάγγελμα καὶ εἶναι ἰσότιμες μ' ἐμᾶς.

*

“Οτι κι ἂν λένε οἱ φιλάργυροι γιατροί, δυστυχῶς ὑπάρχουν καὶ αὐτοί, καλύτερη ἢ μάλλον ἀκριβότερη ἀμοιβὴ ἀπὸ τὴν εὐγνωμοσύνη – κάποιες φορές καὶ τὴν εὐχή – τῶν ἀσθενῶν σου δὲν θὰ πάρεις.

Ἀπόμαχος πιά ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη σου, ὅπως ἐγώ – αὐτὰ θὰ ἔχεις νὰ θυμᾶσαι.

Ποιὸς εἶπε ὅτι οἱ εὐχὲς δὲν πιάνουν!

*

Πρὸς νέο γιατρό

35

Πρέπει νὰ σοῦ θυμήσω καὶ τοῦτο:
Ἡ Ἱατρικὴ θὰ σ' ἀγαπήσει περισσότερο ἀπ' ὅσο θὰ
τὴν ἀγαπᾷς· ἄς τὸ πῶ κι ἀλλιῶς.
Ἡ σχέση σου μαζί της πρέπει νὰ εἶναι ἐρωτική.

*

Πρὸς νέο γιατρό

36

Νὰ θυμᾶσαι καὶ τοῦτο:

Οἱ κλινικὲς καὶ μάχιμες ἐιδικότητες τῆς Ἰατρικῆς εἶναι ἡ οὐσία καὶ δόξα τῆς ἐπιστήμης σου.

Καὶ ἓναν μόνον ἄρρωστο νὰ σώσεις στὸν ἱατρικό σου βίο, θὰ πρέπει νὰ εἶσαι ὑπερήφανος, ὄχι ὅμως καὶ ἀλαζών - ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῶν δύο εἶναι μικρή.

*

Πρὸς νέο γιατρό

37

Νὰ εὐχαριστεῖς τὴν ἀγαθὴ τύχη σου ποὺ ἔγινες γιατρός.
Στὸ ἐξῆς ἀνήκεις στὴν οἰκογένεια τῆς ἐπιφανεστάτης
τῶν ἐπιστημῶν. Τίμησέ την κατὰ τὶς δυνάμεις σου· τὰ πε-
ριθώριά σου εἶναι ἀπεριόριστα καὶ αὐτὴ θὰ σὲ ἀνταμείψει
ἀναλόγως - ἀσφαλῶς δὲν ἐννοῶ χρηματικῶς.

*

Ε αναγράφω λοιπόν· καλὸς προφήτης στὴν Ἱατρικὴ εἶναι
 Ε ὁ γιατρὸς ποὺ κάνει τὶς λιγότερες προγνώσεις.

*

Υ.Γ. Ἡ ἀπάντηση στὴν ἀγωνία τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τῶν συγγενῶν του στὸ «πόσο θα ζήσω γιατρέ μου», ὅτι «αὐτὸ μόνον ὁ Θεὸς τὸ ξέρει», εἶναι μειωτικὴ γιὰ σένα καὶ προσβλητικὴ γιὰ τὸν Θεό, γιατί κι αὐτὸς μπορεῖ νὰ κάνει λάθος, ἀφοῦ δὲν σπούδασε ... Ἱατρικὴ.

*

Ἡ πρόγνωση τῆς πορείας ἀρκετῶν νοσημάτων εἶναι περισσότερο δυσχερῆς ἀπ' ὅσον φαίνεται ἐξαρχῆς. Γιὰ τὰ χρόνια καὶ κακοήθη ἀνίατα νοσήματα ἡ πρόρρηση τοῦ χρόνου ἐπιβίωσης τοῦ ἀσθενοῦς, ἀρκετὲς φορές, μοιάζει μὲ προφητεία, γιατί στηρίζεται σὲ στατιστικὰ δεδομένα ποὺ δὲν ἐξατομικεύουν τὴν κάθε περίπτωση.

Νὰ θυμᾶσαι λοιπὸν ὅτι ἡ λανθασμένη πρόγνωση αἶρει τὴν ἐμπιστοῦνη τοῦ ἀρρώστου ὄχι μόνον πρὸς τὸ πρόσωπό σου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Ἱατρικὴ γενικότερα.

Ἄρα: λιγότερες προρρήσεις, ποὺ θὰ πεῖ λιγότερες προφητεῖες.

*

Πρὸς νέο γιατρό

40

Νὰ ἀνέχεσαι ἢ δυνατὸν καὶ νὰ σέβεσαι: τοὺς ἀπὸ φόβο ἀντιρρησίες ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἡμιμαθεῖς.

Τοὺς πρώτους πρέπει νὰ τοὺς ἐνθαρρύνεις καὶ τοὺς δεύτερος νὰ τοὺς νοθετεῖς.

Νὰ θυμᾶσαι ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι δύσκολα, ἀλλὰ πῶς δύσκολη εἶναι ἡ νοθεσία.

*

Πρὸς νέο γιατρό

41

Νὰ θυμᾶσαι πὼς ὅταν λὲς στοὺς συγγενεῖς τῶν βαρέως πασχόντων ὅτι «τὰρα ἔχει τὸν λόγο ὁ Θεὸς» ἢ κάτι παρόμοια εὐχολόγια, προσβάλλεις θανάσιμα τὴν ἐπιστήμη, τὸν ἑαυτὸ σου καὶ τὸν Θεό, διότι ἂν ὁ ἄρρωστος δὲν ἐπιζήσει σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔκανε τὸ καθήκον του ἢ, τὸ χειρότερο, δὲν μπορούσε.

*

Ἡ ἐργασιολατρεία συνιστᾷ βαρεία νόσηση ἔνιων ἱατρῶν,
ὀφειλόμενη στὴν ἄμετρη ἀλαζονεία.

Ὅμολογῶ ὅτι γνώρισα ἀρκετοὺς ἐργασιολάτρεις συναδέλφους στὸν μακρὸ νοσοκομειακό μου βίο, οἱ ὅποιοι ἀγνοοῦσαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰ συνήθη τῆς κλινικῆς ἱατρικῆς.

Νὰ θυμᾶσαι: οἱ γιατροὶ κρίνονται στὰ ἔργα κι ὕστερα στὰ λόγια.

*

Πρὸς νέο γιατρό

43

Νὰ θυμᾶσαι:

Ἡ ἀπειρία ἀποκαθίσταται μὲ τὴ συχνὴ ἐπίσκεψη καὶ ἐπανεξέταση τοῦ ἀσθενοῦς.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαύεσαι στὴν πρώτη, ἀμφίβολη διάγνωση, διότι καὶ τὰ νοσήματα ξέρον νὰ ὑποκρίνονται ὅπως οἱ ἄνθρωποι. Μ' ἀκοῦς!

*

Ὁ γιατρός πρέπει νὰ θυμᾶται πάντα ὅτι ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐπιρροή του ἐπὶ τοῦ πάσχοντος - ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ βαρέος - εἶναι τεράστια, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὶς χρησιμοποιεῖ μὲ φρόνηση καὶ μέτρον, κυρίως μὲ μέτρον.

*

Πρὸς νέο γιατρό

45

Μὴν ἀναβάλλεις γιὰ αὔριο αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνεις
χθές.

Καὶ μὴν κάνεις σήμερα αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ κάνεις αὔριο.

*

Πρὸς νέο γιατρό

46

Μὴν βιάζεσαι νὰ ἀποκτήσεις τὴν πείρα τοῦ ἔμπειρου συναδέλφου σου· αὐτὴ ἔρχεται μὲ τὸν χρόνο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ γνώση ποὺ ἔρχεται γρήγορα μὲ τὴν περισσότερη μελέτη.

*

Πρὸς νέο γιατρό

47

Νὰ θυμᾶσαι καλά:
ὅτι καὶ ἡ γνώση, ἐφόσον δὲν ἐπιβεβαιώνεται, μπορεῖ
νὰ εἶναι σφαλερὴ, καὶ ὄχι μόνον ἡ πεῖρα, ὅπως εἶπε ὁ
Ἴπποκράτης.

*

Ἄν νομίζεις ὅτι συμβουλεύεις ἀπὸ τῆ θέσης, ἢ τὸ ὕψος τοῦ ἀλάνθαστου σφάλλεις, διότι ὅσο περισσότερο ἀπομακρύνεσαι ἀπὸ τὸν ἄρρωστο, τόσο περισσότερο ἀπομακρύνεσαι ἀπὸ τὴ φιλόνηρωπη ἱατρική. Καὶ «ὅταν χάνεται ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνηρωπο, χάνεται καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐπιστήμη¹», εἶπε κάποιος σπουδαῖος ὁμότεχνός σου.

*

¹ Ἴπποκράτης, *Παραγγελία* 5.

Ὁ γιατρός στις σχέσεις του με τοὺς ἀρρώστους πρέπει νὰ εἶναι εὐγενικός, ἀνεκτικός, ὑπομονετικός, εὐχαρὶς καὶ εὐρηματικός, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζει καὶ νὰ πείθει τὸν δύστροπο, τὸν ἀνυπόμονο, τὸν ἐριστικό, τὸν ἀγνοοῦντα καὶ τὸν ἡμιμαθή – αὐτὸν κυρίως - ἀσθενή.

Οἱ μικρὲς λεπτομέρειες γιὰ τὸ ποιὸν τῆς ἀρρώστιας του εἶναι καλὸ νὰ παραλείπονται σὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἀσθενεῖς.

Νὰ θυμᾶστε:

Ἡ ἰατρικὴ εἶναι καὶ τέχνη τῆς πειθοῦς, δημιουργὸς πιστευτικῆς, πού ἔλεγε καὶ ὁ Σωκράτης, γιὰ τὴ ρητορικὴ.¹

*

¹ Πλάτων, *Γοργίας* 455α: ἡ ρητορικὴ ἄρα, ὡς ἔοικε, πειθοῦς δημιουργός ἐστι πιστευτικῆς, ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς περὶ τὸ δίκαιόν τε καὶ ἄδικον.

Δέν υπάρχουν ἀμετακίνητες ιατρικὲς θέσεις στὶς χειρουργικὲς, κυρίως, ειδικότητες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἀρκετῶν νοσημάτων.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀντίληψη περὶ τῆς αὐθεντίας εἶναι ὀπισθοδρομική, διότι ἐμποδίζει τὴν καινοτόμο ιατρική.

*

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ἰσχυρότερου πιθανοῦ στή διάγνωση ὀξέος νοσήματος, εἶναι δυσκολότερη ἀπό τήν ἐπιλογή τοῦ ὁμορφότερου στήν τέχνη ἢ τήν ἐπιλογή τοῦ δικαιότερου στήν ἠθική, διότι καί στήν τέχνη καί στήν ἠθική τὰ λάθη δέν εἶναι ... πρὸς θάνατον.

*

Βέβαιον εἶναι πὼς ὅταν ὁ γιατρὸς ἀποδέχεται ἐξαρχῆς ὅτι οἱ γνώσεις τῆς ἰατρικῆς γιὰ μερικὲς ἀσθένειες εἶναι ἡμιτελεῖς ἢ ἐν ἐξελίξει, ἔρχεται πιὸ κοντὰ στοὺς ἀσθενεῖς ποὺ εἶναι πρόθυμοι νὰ συμβάλλουν, ὅσο δύνανται, στὴ λύση τους.

*

“Οτι οί ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τὰ ἄλλα μηχανήματα γραφῆς προσέφεραν τεράστια βοήθεια στοὺς ἀνορθόγραφους καὶ κακογράφους γιατρούς, τῶν ὁποίων τὶς συνταγὲς καὶ τὶς γνωματεύσεις μπορούσαν νὰ διαβάσουν μόνον οἱ φαρμακοποιοί, εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν.

Ὅτι ὁμως ἐξέλιπε μιὰ σημαντικὴ μαρτυρία τοῦ χαρακτηριστήρα, ἐν γένει τοῦ γιατροῦ, δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωροῦμε ἀσήμαντο!

*

Πρὸς νέο γιατρό

54

Νὰ θυμᾶσαι καὶ τοῦτο:

Κάτι πού λένε συνήθως οἱ ἄρρωστοι, μετὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πρὶν τὴν ἐξέταση, εἶναι:

«Ἐγὼ, γιατρέ μου, ξέρω τί ἔχω», καὶ λένε κάτι ἀπίθανο προκειμένου νὰ προκαταλάβουν μία δυσάρεστη διάγνωση.

Αὐτὸ τὸ λένε καὶ οἱ ἀμόρφωτοι καὶ οἱ μορφωμένοι· οἱ πρῶτοι ἀπὸ φόβο καὶ οἱ δεύτεροι γιὰ νὰ ἐπιδείξουν τὶς ἱατρικὲς γνώσεις τους. Νὰ ξέρεις ὅτι καὶ οἱ δύο βλάπτουν ἐξίσου τὴν ὑγεία τους!

*

Πρὸς νέο γιατρό

55

Νὰ θυμᾶσαι ὅτι:
Οἱ συνηθέστερες αἰτίες γιὰ τὰ νοσήματα τοῦ ἀναπνευστικοῦ εἶναι τὸ κρὺο νερὸ καὶ τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρα, οὐδὲν ψευδέστερον.

Ἐνῶ γιὰ τὰ νοσήματα τοῦ πεπτικοῦ εἶναι τὰ φαγητά, οὐδὲν ... βλακωδέστερον.

Αὐτὰ τὰ ἄκουσα ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἀπαίδευτους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς πεπαιδευμένους, κυρίως ἀπὸ αὐτούς, ποὺ εἶναι οἱ χειρότεροι ἀσθενεῖς, μετὰ βέβαια ἀπὸ τοὺς συναδέλφους.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

56

Νὰ θυμᾶστε ὅτι ἡ ἔνταση τοῦ πόνου καθορίζεται δύσκολα καὶ ὁ ἀσθενὴς ἀδυνατεῖ νὰ τὴ βαθμολογήσει, ἐπειδὴ ἡ ἀνοχή καὶ ἡ ἀντοχή εἶναι διαφορετική.

Οἱ πόνοι προφανοῦς αἰτίας γίνονται καλύτερα ἀνεκτοὶ ἀπὸ τοὺς πόρους ἄγνωστης αἰτιολογίας, ἐπειδὴ στὴ δεύτερη περίπτωση προστίθεται καὶ ὁ φόβος. Ὁ πόνος, π.χ. ἀπὸ τὸν τραυματισμὸ τοῦ ἐπιγαστρίου γίνεται μικρότερος ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς ὀξείας παγκρεατίτιδας ἢ τῆς διάτρησης τοῦ στομάχου καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι ἰσόβαθοι.

Κι ἀκόμη ἐτοῦτο: οἱ χρόνιοι πόνοι συνηθίζονται ἀπὸ τὸν ἀσθενὴ καὶ ἡ ὅποια μεταβολὴ τους περνᾷ καὶ ἀπαρατήρητη.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

57

Νὰ θυμᾶστε ὅτι τὸ πιὸ δυσπερίγραπτο σύμπτωμα εἶναι ὁ πόνος· ἂν μάλιστα ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ 3-4 ἢ καὶ περισσότερες ἡμέρες, ὁ ἄρρωστος δὲν θυμᾶται οὔτε τὴν ἔναρξή του οὔτε τοὺς χαρακτηῆρες του οὔτε τὴν ἐστία τοῦ πόνου καὶ τίς ἀντανακλάσεις του.

Γιὰ τοῦτο μὴν ἀπορεῖτε ἂν ὁ ἄρρωστος δὲν εἶναι σαφής, ὅσο θὰ θέλατε, στὶς ἀπαντήσεις του.

Πῶς λοιπὸν θὰ πετύχετε τὸ καλύτερο ἀποτέλεσμα; Μὲ τὴν ὑπομονή, μιλώντας τὴ γλῶσσα του, καὶ θέτοντας τίς κατάλληλες ἐρωτήσεις.

Ὁ πόνος εἶναι σημαντικώτατο βοήθημα γιὰ τὴ διάγνωση ὄλων τῶν ἐπώδυνων νοσημάτων, ἰδία τῶν ὀξέων, ὅταν δὲν ὑπάρχει ἡ ἐργαστηριακὴ βοήθεια.

*

Τὸ στηθοσκόπιον (κ. ἀκουστικὰ) σὺμβολο τῆς ἰατρικῆς ἰδιότητος, ἰδία τῶν παθολογικῶν εἰδικότητων (ἀνακάλυψη τοῦ σπουδαίου Γάλλου παθολόγου R. Laennec, 1816), δὲν εἶναι κοσμητικὸ ὄργανο τὸ ὅποιο κρεμιέται σὰν λαιμαριά, συνήθεια τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἀλλὰ πολύτιμο ἐργαλεῖο γιὰ τὴν ἀκρόαση τῆς καρδιᾶς, τῶν πνευμόνων καὶ τῶν ἐντέρων, γιὰ νὰ μείνω μόνο σ' αὐτά. Ἡ τοποθέτησή του στὴ μία ἀπὸ τὶς δύο τσέπες τῆς ἰατρικῆς μπλούζας εἶναι ἢ κατάλληλη θέση, γιὰ τοῦτο ἐξᾴλλου εἶναι τόσο εὐρύχωρες.

*

Πρὸς νέους γιατρούς

59

Νὰ σέβεστε τὴ γυμνότητα τῶν γυναικῶν, ἰδία τῶν ωραίων καὶ νεαρῶν καὶ μὴν ὑπερβαίνετε τὰ ἐσκαμμένα, μὲ διάφορες προφάσεις, κατὰ τὴν κλινικὴ ἐξέταση.

Ἡ ἄσπρη μπλούζα ποὺ φορᾶτε ἔχει μακρὰ καὶ ἔντιμη ἱστορία.

*

Δέν υπάρχουν έπονείδιστα νοσήματα, ὅπως τὸ AIDS, ὅπως δέν υπάρχουν καί στιγματισμένοι ἀσθενεῖς.

Ἡ σύγχρονη Ἱατρική συνεχίζει νά εἶναι ἀδιάφορη γιά τὸ ποιὸν καί τὴν ταυτότητα τῶν ἀσθενῶν, ὅπως τὴ δίδαξε ὁ ἀλεξίκακος Ἀσκληπιός.

Αὐτὸ πιστεύω ἦταν τὸ σφάλμα τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι θεράπευε μόνον τοὺς πιστοὺς καί ὄχι τοὺς ἄπιστους ἢ τοὺς ἀδιάφορους, ὅπως ἔπραττε ὁ φιλόανθρωπος Ἀσκληπιός.

*

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔγραψε ὁ Ἱπποκράτης:

«Ἐγὼ θὰ ἐπαινοῦσα πολὺ τὸν γιατρὸ ποὺ κάνει μικρὰ λάθη· διότι τὸ ἀλάνθαστο θὰ τὸ συναντήσεις σπάνια».

Οἱ ἐποχὲς περνοῦσαν καὶ ἡ ἱατρικὴ ἔμενε καθηλωμένη, ἀποδεχομένη τὴν ἱπποκρατικὴ καὶ γαληνικὴ αὐθεντία μέχρι τὴν ἀνακάλυψη τῶν μικροβίων (τέλη 19^{ου} αἰῶνα). Ἐκτοτε οἱ ἀνακαλύψεις ὑπῆρξαν ταχύτατες καὶ θεαματικές, ἔτσι ὥστε ἡ βοήθεια ποὺ ἔχει ὁ γιατρὸς γιὰ τὴ σωστὴ διάγνωση καὶ θεραπεία νὰ εἶναι τεράστια καὶ νὰ μὴ δικαιολογεῖ καὶ τὰ μικρὰ λάθη, ὥστε σήμερα, παραλλάσσοντας τὴ ρήση τοῦ Ἱπποκράτη θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε: «ἐγὼ θὰ ἐπαινοῦσα πολὺ τὸν γιατρὸ ποὺ δὲν κάνει κανένα λάθος».

*

Πρὸς νέο γιατρό

62

Νὰ θυμᾶσαι ὅτι τὰ ἐπείγοντα περιστατικὰ ἀπαιτοῦν ἐπείγουσα ἀντιμετώπιση.

Οἱ ὀξεῖες ἀλλεργικὲς ἀντιδράσεις, οἱ ὑπογλυκαιμικὲς κρίσεις σὲ ἰνσουλινοεξαρτώμενους διαβητικούς, οἱ διαταραχὲς τοῦ καρδιακοῦ ρυθμοῦ, οἱ κρίσεις δυσπνοίας, οἱ βαριεὲς ἐσωτερικὲς αἱμορραγίαι κ.λπ. ἀντιμετωπίζονται ἐπιτυχῶς διότι ὑπάρχουν καὶ τὰ κατάλληλα φάρμακα καὶ ὁ προηγμένος τεχνολογικὸς ἐξοπλισμός.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δικήν σου ἀποφάσεις.

*

Πρὸς νέο γιατρό

63

Συμβιβάσου μὲ τὴν ἀτυπία τῶν νοσημάτων καὶ τὶς ἰδιαι-
τερότητες τῶν ἀσθενῶν.

Ἔσο ἀνεκτικὸς μὲ τὴν ἀγωνία τῶν συγγενῶν τῶν ἀρρώ-
στων.

*

Πρὸς νέο γιατρό

64

Καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζεις στοιχεῖα τῆς ιστορίας τῆς ἐπιστήμης σου ἢ ὅποια ἔχει λαμπρὸ παρελθόν.

Πρέπει νὰ ξέρεις ὅτι τὸ ισχυρότερο κίνητρο γιὰ τὴ διατύπωση αἰτιολογικῶν καὶ καινοτόμων θεραπευτικῶν θεωριῶν καὶ πρακτικῶν ἦταν ἡ εὐδοξία καὶ ὄχι τὸ κέρδος τῶν ἀτόμων.

Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς φλεβοτομίας καὶ τῆς κάθαρσης γιὰ τὴν θεραπευτικὴ ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν νοσημάτων κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19^{ου} αἰ. μ.Χ. ἔδωσαν ἄλλη προοπτικὴ στοὺς πρωτοπόρους ἐρευνητές, οἱ ὅποιοι ἐφηῦραν ἀποτελεσματικότερες θεραπείες.

Ἡ πρόοδος τῆς Χειρουργικῆς ἦταν τεράστια βοήθεια, ἐνῶ ἡ ἴδρυση τῶν νοσοκομείων ἄθροιζε ἐμπειρία καὶ γνώσεις καὶ παρέδιδε στὴν κοινωνία ἀξιόπιστους ἐπιστήμονες.

*

Πρὸς νέο γιατρό

65

Σημείωσε ὅτι ἡ ἔκφραση συμπόνιας τοῦ γιατροῦ πρὸς τὸν ἄσθενῆ καὶ ὄχι ἡ συμπάθεια καὶ ἡ κατανόηση βλάπτουν σοβαρὰ τὴν «ψυχολογία» τοῦ πάσχοντος.

Πρέπει νὰ θυμᾶσαι ὅτι οἱ μὲν ἄσθενεῖς προσπαθοῦν νὰ γίνουν συμπαθεῖς στοὺς γιατρούς, ὅπως καὶ οἱ γιατροὶ στοὺς ἄσθενεῖς. Ὄταν συμβαίνει αὐτό – καὶ ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ γιατροῦ - τότε ὠφελοῦνται καὶ οἱ δύο· οἱ μὲν ἄσθενεῖς διότι ἀντιμετωπίζονται μὲ ψυχραιμία καὶ ἐμπιστοσύνη τὸν γιατρό, ὁ δὲ γιατρός διότι χειρίζεται εὐκολότερα τὶς δυσάρεστες διαγνώσεις.

*

Σ την εποχή μας αθάδεις και αλαζόνες ιατροὶ ὑπερβαίνουν γιὰ λόγους προβολῆς, καὶ ὄχι μόνον, τὶς δυνατότητες τῆς εἰδικότητάς τους· αὐτὸ συμβαίνει κυρίως μὲ τοὺς «πρωτοπόρους» χειρουργούς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀντιλαμβάνονται τοὺς κινδύνους ποὺ ἐλλοχεύουν. Ἡ ἱατρικὴ ὡς ἐνεργὸς καὶ ὠφέλιμη ἐπιστήμη θὰ εἶναι πάντα ἀτελὴς καὶ ἐλλειμματικὴ καὶ ἡ δυσφήμιση δὲν θὰ ἀφορᾷ τὸν τολμητῖα χειρουργό, ἀλλὰ τὴν τέχνη του γενικότερα.

*

Ὁ ἀσθενής, ὡς πάσχον ἄτομο, εἶναι δύσκολο νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι εἶναι ἔρμαιο τῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν πιθανοτήτων γιὰ τὴν κατάσταση τῆς υἰγείας του. Καὶ ὁ γιατρὸς εἶναι δύσκολο νὰ πείσει τὸν ἀσθενή του ὅτι βρίσκεται στὴ θετικὴ πλευρὰ τοῦ πιθανοῦ, ὅταν αὐτὴ εἶναι μικρότερη τοῦ ἀρνητικοῦ.

*

Ἡ ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία, γιὰ συγκεκριμένους ἄσθενεῖς, θὰ εἶναι πάντα ὑπὸ αἵρεσιν διότι, ἐνῶ ἡ ἀπόφαση ἀνήκει στὸν πάσχοντα, ἡ πράξη μεταφέρεται στοὺς γιατροὺς ποὺ δέχονται νὰ τὴν ἐκτελέσουν.

*

Όλα τὰ φάρμακα ἔχουν παρενέργειες.
Παραδόξως, τὶς πὶο σοβαρές, τὶς ἔχουν τὰ πὶο δραστικὰ
καὶ σωτήρια. Γι' αὐτὸ τὸ παλιὸ δίλημμα τοῦ «*ὠφελεῖν, ἢ
μὴ βλάπτειν*» τοῦ Ἱπποκράτη, εἶναι πάντα ἐπίκαιρο.

*

Οἱ περισσότεροι ἄρρωστοὶ στὰ νοσοκομεῖα πεθαίνουν συνήθως τὴ νύχτα γιὰ δύο αἰτίες: εἴτε γιὰ τὶς μεταμεσονύχτιες ὥρες ὁ Χάρος βγαίνει παγανιά, εἴτε γιὰ τὶς ἴδιες ὥρες ὁ Μορφέας παίρνει στὴν ἀγκαλιά του τοὺς κεκμηκότες γιατρούς.

*

Υ.Γ. Οἱ θάνατοι τῶν ἀσθενῶν στὶς μεγάλες γιορτές, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν καὶ ὡς μικρὰ θαύματα τῶν ἐορταζόντων ἀγίων!

*

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

17 ΑΣΘΕΝΕΙΣ

1^η ασθενής

Ἡ Μ.Μ. ἦταν κοντούλα, στρογγυλοπρόσωπη, περίπου 65 ἐτῶν, μὲ ἔντονη κρητική προφορὰ καὶ ἔπασχε ἀπὸ ἐτῶν ἀπὸ βαριὰ καρδιακὴ ἀνεπάρκεια.

Ἡ Μ. ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀποδεχθεῖ τὴ στέρηση τοῦ ἀλατινοῦ στὴ διατροφή της καὶ παρέβαινε συχνὰ τὴν ἀπαγόρευση, μὲ ἀποτέλεσμα ἀνὰ τρίμηνο ἢ τετράμηνο νὰ εἰσάγεται στὴν κλινικὴ μὲ προχωρημένο πνευμονικὸ οἴδημα.

Τὴν παρέλαβα ἀρκετὲς φορές, συνήθως μετὰ τις δέκα ἢ ὡρα τὸ βράδυ - ἢ νύχτα φοβίζει πάντα τοὺς ἀσθενεῖς - καὶ μὲ τὴν κατάλληλη ἀγωγή τῆς ἀνέτασσα τὸ οἴδημά της.

Σὲ μία ἀπὸ τις εἰσαγωγές της, κατὰ τὴν πρωινὴ ἐπίσκεψη, παίρνοντας ὀξυγόνο, ἀκούω τὴν Μ. νὰ μὲ φωνάζει καὶ νὰ μοῦ λέει:

- Γιατρέ μου, ἔλα κοντά ἔχω κάτι νὰ σοῦ πῶ.

Τὴν πλησίασα καὶ πρὶν τὴ ρωτήσω πῶς εἶναι, μοῦ λέει:

- Γιατρέ μου, σκύψε νὰ μὴ μᾶς ἀκοῦν - ἦταν σὲ τρίκλινο θάλαμο - ἀπόψε εἶδα ἓνα ὀλοζώντανο ὄνειρο. Ἦμouνα, λέει, στὸ χωριό μου καὶ μάζευα ἀλατσολιές, εἶχα γεμίσει τὴν ποδιά μου ...

- Καὶ τί εἶναι οἱ ἀλατσολιές; Τὴ ρωτῶ.

- Μὰ δὲν ξέρεις, γιατρέ μου; ἑλιές ποὺ τις μαζεύουμε καὶ τις συντηροῦμε στὸ ἀλάτι· εἶναι πεντανόστιμες!

- Ὅταν θὰ εἶναι ἔτοιμες, τῆς εἶπα, νὰ φέρεις καὶ σὲ μένα, τις περιμένω.

Ἡ Μαρία μὲ βεβαίωσε πῶς θὰ τὸ πράξει.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ καρδιακὴ ἀνεπάρκεια τῆς Μ. χειροτέ-
ρευε κι ἓνα πρῶι πὸν πῆγα στὴν κλινικὴ, ἔμαθα ὅτι ἡ Μ.
τελείωσε τὸ προηγούμενο βράδυ.

Λυπήθηκα, ἦταν σὰ νὰ ἔχανα ἓνα δικό μου.

- Ἐκεῖ πὸν πάει, εἶπα μέσα μου, ἴσως νὰ ἔχει πολλὲς
ἀλατσολιές καὶ νὰ τὶς τρώει χωρὶς περιορισμό.

*

2^{ος} ασθενής

Ο Γ.Π. ήταν ένας συμπαθέστατος τραπεζικός υπάλληλος, συνταξιούχος, ο οποίος έπασχε από βρογχικό άσθμα. Η χρονιότητα του νοσήματος και οι συχνές κρίσεις δυσπνοίας, παρότι ήταν προσεκτικός ασθενής, τον όδηγοῦσαν στην κλινική τρεῖς-τέσσερις φορές τὸν χρόνο.

Ὁ Γ. μετὰ τὴν ἀνάταξη τῆς κρίσης, παρέμενε κάποιες μέρες στὴν κλινικὴ γιὰ τὴ ρύθμιση τῶν φαρμάκων του καὶ φεύγοντας μᾶς ἔφερνε πάντα γλυκά. Θυμοῦμαι, λοιπόν, ὅτι σὲ μία ἀπὸ τὶς νοσηλεῖες του συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς ἀπροσδόκητο.

Ἡ θεραπεία του περιελάμβανε καὶ τὴν πρωινὴ χορήγηση ἀμινοφυλλίνης - ἐξαίρετο βρογχοδιασταλτικὸ χορηγοῦμενο ἐνδοφλεβίως ἀπὸ τὸν γιατρό - τὴν ὁποία ὁ Γ. περιέμενε ἐναγωνίως μὲ τὸ ρολοὶ στὸ χέρι.

Ἐνα πρωί, λοιπόν, καθυστέρησε, λόγω κάποιου ἐπείγοντος περιστατικοῦ, ἡ ἀγωγή του, ὅποτε ἦρθε, μὲ βρῆκε καὶ ἀπορημένως μοῦ λέει.

- Γιατρέ μου, μὲ ξέχασες σήμερα, δὲν θὰ κάνουμε τὴν ἀνεμοφυλλίνη μου, πέρασε ἡ ὥρα!

Γέλασα, καὶ τοῦ λέω φιλικά.

- Πήγαινε στὸ κρεβάτι καὶ θὰ τὴν κάνουμε· ὅμως δὲν τὴν λένε ἀνεμοφυλλίνη ἀλλὰ ἀμινοφυλλίνη τὴν ἔνεσὴ σου.

- Τὸ ξέρω, γιατρέ μου, ἀπάντησε, ἀλλὰ ἐμένα μοῦ ἀρέσει νὰ τὴ λέω ἀνεμοφυλλίνη, γιατί πρὶν ἀκόμη τελειώσεις

τὴν ἔνεση, ἀργὰ ὅπως τὴν κάνεις, γεμίζουν ἀέρα, ἄνεμο
τὰ πνευμόνια μου.

Ξέρεις τί εἶναι, γιατρέ μου, νὰ μὴ χορταίνεις τὸν ἀέρα
καὶ νὰ ἔρχεται αὐτὴ ἡ ἔνεση νὰ κάνει τὸ θαῦμα της;

Συγγάρηκα τὸν Γ. γιὰ τὴν γλωσσοπλαστικὴ του εὐρημα-
τικότητα, τοῦ ἔκανα τὴν ἀνεμοφυλλίνη του καὶ δύο-τρεῖς
μέρες μετὰ πῆρε ἐξιτήριο.

Ὁ Γ.Π. ἀπεβίωσε μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνο ἀπὸ ὄξυ ἔμφραγμα
μυοκαρδίου· ἦταν ἀνύπαντρος.

Εὔχομαι ἐκεῖ πού πῆγε, στὰς αἰωνίους μονάς – νὰ φυσάει
πάντα ἓνας ἐλαφρὸς ἄνεμος κι αὐτὸς καθισμένος κάτω ἀπὸ
μιὰ κλαίουσα ἰτιά νὰ γεμίζει τὰ πνευμόνια του μὲ ἀέρα.

*

3^{ος} ασθενής

Ήταν Μεγάλο Σάββατο τοῦ 1979 – τὸ θυμοῦμαι καλά· ἡ ὥρα ἦταν περίπου 10 τὸ βράδυ καὶ περίμενα, ὅπως ὅλοι τὴν Ἀνάσταση, ὁπότε χτυπάει τὸ τηλέφωνο.

Ήταν ὁ γιὸς τοῦ Γ.Π. καὶ μὲ πληροφοροῦσε ὅτι ὁ πατέρας του, 90 ἐτῶν, εἶχε κρίση δυσπνοίας καὶ γενικὰ πῶς ἦταν βαριά καὶ δὲν ἤθελε νὰ πάει στὸ νοσοκομεῖο.

Ἐφτασα κοντά του σὲ μισὴ ὥρα περίπου· μὲ καλοῦσε τὸ καθῆκον ... Πράγματι ὁ Γ. ἦταν σὲ κρίσιμη κατάσταση - ἔντονη δύσπνοια, αἰμόφυρτα πτύελα, εἰκόνα τυπικοῦ πνευμονικοῦ οἰδήματος.

Τὴν οἰκογένεια τοῦ Γ. καὶ τὸν ἴδιο, τοὺς γνώριζα ἀπὸ μακροῦ. Αὐτὸς ἦταν ἕνας ἐξαιρετος φιλόλογος καὶ πολλές φορές στὸ παρελθὸν συζητούσαμε τὰ φιλολογικά μας· θυμοῦμαι καλά τὴν ἀπέχθειά του πρὸς τὸν Καζαντζάκη – τὸν ἔλεγε ἄθεο - ὁ ἴδιος ἦταν βαθιὰ θρησκευόμενος. Ἀγαποῦσε τὸν Σεφέρη καὶ ἀπέρριπτε ... μετὰ βδελυγμίας τὸν Καβάφη.

Ἐπιστρέφω στὸ τώρα. Ὁ Γ. στὸ δωμάτιό του εἶχε ἀνοιχτὴ τὴν τηλεόραση καὶ παρακολουθοῦσε τὴ θεία λειτουργία ἀπὸ τὴ Μητρόπολη τῶν Ἀθηνῶν· δίπλα του καὶ ἡ φιάλη ὀξυγόνου.

Μετὰ τὴν ἀνάταξη τῆς κρίσης του, μετὰ δηλαδὴ ἀπὸ μία περίπου ὥρα, πλησίαζε ἡ στιγμή τῆς Ἀνάστασης, ὁπότε ὁ Γ. μοῦ λέει συγκινημένος.

- Γιατρέ μου, σ' εὐχαριστῶ γιὰ ὅ,τι ἔκανες γιὰ μένα. Ἐτσι

θα μπορέσω νὰ δῶ τὴν Ἀνάσταση· αὐτὸ ἤθελα· αὐτὴν περιμένω. Σὲ παρακαλῶ, τώρα, πῆγαινε νὰ φᾶς μὲ τοὺς δικούς μου τὴ μαγειρίτσα ... μὴν ἀνησυχεῖς γιὰ μένα. Ἐγὼ θὰ δῶ τὴν Ἀνάσταση καὶ μετὰ θὰ πεθάνω ...

- Τὶ εἶναι αὐτὰ ποὺ λέτε, τοῦ εἶπα. Δὲν πεθαίνετε ἀπόψε, ὁ κίνδυνος πέρασε. Θὰ δεῖτε κι ἄλλες φορές τὴν Ἀνάσταση ...

- Γιατρέ, μοῦ ξαναλέει. Πῆγαινε νὰ φᾶς τώρα μὲ τοὺς δικούς μου τὴ μαγειρίτσα, μὴν κάθεσαι μαζί μου. Ἐγὼ σοῦ εἶπα, θ' ἀκούσω τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» καὶ θὰ πεθάνω.

Ἐπάκουσα ἀπὸ σεβασμὸ στὴν παράκλησή του, χωρὶς, βέβαια, νὰ πιστεύω στὴν προφητεία του. Σὲ λίγο οἱ καμπάνες θὰ χτυποῦσαν καὶ ἀπὸ τὴν τηλεόραση θ' ἀκουγόταν τὸ νικηφόρο «Χριστὸς Ἀνέστη».

Ἔτσι ἔγινε· ἡ τηλεόραση ἄστραφτε ἀπὸ τὰ βεγγαλικά καὶ ἔτριξε ἀπὸ τὰ βαρελότα. Περίμενα νὰ περάσουν τέσσερα πέντε λεπτὰ καὶ πῆγα νὰ δῶ τὸν ἄρρωστό μου.

Ὁ Γ.Π. ἦταν ἀπόλυτα ἤρεμος, εἶχε γύρει δεξιὰ τὸ κεφάλι του στὸ ἐρεισίνωτο τοῦ κρεβατιοῦ, εἶχε ὀρθάνοιχτα μάτια καὶ ἄκουσα τὸν θόρυβο τοῦ ὀξυγόνου.

Τὸν πλησίασα, ἔπιασα τὸν σφυγμὸ του, ἡ μᾶλλον προσπάθησα νὰ βρῶ τὸν σφυγμὸ του, ἦταν ἄσφυγμος.

Τοῦ φώναξα καὶ τ' ὄνομά του, ματαίως, καμία ἀπάντηση.

Ὁ Γ.Π. εἶχε φύγει μὲ τὸν ἀναστημένο Ἰησοῦ, γιὰ νὰ τὸν συναντήσει στοὺς οὐρανοὺς. Τὸ θέλημά του εἶχε εἰσακουσθεῖ.

Θὰ τὸν θυμοῦμαι· ἦταν καλὸς ἄνθρωπος καὶ καλὸς
φιλόλογος.

*

4^{ος} ασθενής

Ο Π.Δ. ήταν 78 ετών, ἄν θυμοῦμαι καλά, καὶ ἔπασχε ἀπὸ χρόνια, βαριά καρδιοαναπνευστικὴ ἀνεπάρκεια.

Οἱ εἰσαγωγές στὴν κλινικὴ συχνές· ἦταν σὲ ὅλους γνωστός καὶ ἀγαπητός, στοὺς γιατροὺς, τὸ νοσηλευτικὸ προσωπικὸ καὶ τὶς τραπεζοκόμους.

Σὲ μία ἀπὸ τὶς εἰσαγωγές του, βραδινὴ ὅπως πάντα, μετὰ τὴν ἀνάταξη τῆς κρίσης δυσπνοίας - ἐναγώνια πάλι, κάθε τόσο μοῦ φώναζε «γιατρέ, πνίγομαι» - συνέβη τὸ ἐξῆς παράδοξο.

Σημειῶνω ὅτι τὸ νοσοκομεῖο ποὺ ἔκανα εἰδικότητα δὲν εἶχε κεντρικὴ παροχὴ ὀξυγόνου, γι' αὐτὸ κάθε ἄρρωστος μὲ καρδιοαναπνευστικὰ προβλήματα εἶχε δίπλα του, στὸ προσκέφαλό του, ἄγγελο φύλακα τὴν φιάλη ὀξυγόνου.

Ἐπανέρχομαι προκειμένου νὰ διηγηθῶ τὸ παράδοξο.

Τέσσερις ἢ πέντε μέρες μετὰ τὴν εἰσαγωγή του, ὁ ἀγαπητός Π. μοῦ λέει στὴν πρωινὴ ἐπίσκεψη, βγάζοντας τὴ μάσκα ὀξυγόνου:

- Γιατρέ μου, θέλω νὰ σοῦ ζητήσω μιὰ χάρη...
- Πές μου, σὲ ἀκούω, τοῦ εἶπα.
- Γιατρέ μου, ἐπειδὴ κουράστηκα καθηλωμένος στὸ κρεβάτι καὶ αἰσθάνομαι κάπως καλύτερα, θέλω νὰ κάνω βόλτες στὸ διάδρομο, νὰ πηγαίνω στὸ σαλόνι τῶν ἐπισκεπτῶν, νὰ βλέπω κόσμο ...

Λαχάνιασε κάπως, τὰ εἶπε ὅλα μαζεμένα, καὶ μετὰ ἀπὸ κάποια δευτερόλεπτα συνέχισε.

- Σκέφτηκα, λοιπόν, ότι επειδή δεν μπορώ να γυρίζω φορτωμένος με τη μπουκάλα όξυγόνου, να πω στην κόρη μου να φέρει ένα λαστιχένιο σωλήνα, λεπτό, 30-40 μέτρα, τον όποιο θα συνδέσει με τη μπουκάλα ο υδραυλικός, τον γνωρίζω καλά, κι έτσι θα κάνω τη βόλτα μου. Τι λές; Συμφωνείς;

Γέλασα με την εύρηματικότητά του και τοῦ εἶπα:

- Φαντάζομαι ὅτι δὲν τὸ λὲς σοβαρά. Δὲν ἐπιτρέπεται... Σκέψου, ὅταν σὲ δοῦν, νὰ τὸ κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι ἄρρωστοὶ ποὺ παίρνουν ὄξυγόνο, τί πρόκειται νὰ γίνῃ στὸ διάδρομο ... Λυπᾶμαι, δὲν ἐπιτρέπεται ...
- Ἄχ, γιατρέ μου, δὲν μὲ καταλαβαίνεις ... καὶ εἶσαι καλὸ παιδί, μοῦ ἀπάντησε.

Σὲ μιὰ βδομάδα ὁ Π.Δ. πῆρε ἐξιτήριο. Δὲν ξέρω τί ἀπέγινε γιατί ἐγὼ ἄλλαξα νοσοκομεῖο.

Εὔχομαι πάντως, ἐγκαταλείποντας τὰ ἐγκόσμια, ὁ Π., ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται στὸ νοσοκομεῖο τῶν Ἁγίων Πάντων, νὰ ἐπιτρέπονται οἱ βόλτες μ' ἓνα σωλήνα 30-40 μέτρα, νὰ παίρνῃ τὸ ὄξυγόνο του.

*

5^η ασθενής

Ἡ Δ.Α. πρέπει νὰ ἦταν ὠραία γυναίκα· ὅταν τὴ γνώρισα ἦταν περίπου 60 ἐτῶν καὶ διατηροῦσε ἀκόμη τὴν ὁμορφιά της. Τὴν προηγούμενη νύχτα εἶχε κάνει εἰσαγωγή μὲ τὴ διάγνωση ἐλαφρὸ ἐγκεφαλικὸ ἐπείσῳδιο. Ἐμφάνιζε ἀριστερὰ ἡμιπληγία, καὶ ἦταν προφανὲς ὅτι κάποια μικρὴ ἢ μέσου μεγέθους ἀρτηρία ἀρνήθηκε νὰ παρέχει αἷμα σὲ κάποιο τμῆμα τοῦ δεξιῶ ἡμίσεος τοῦ μυαλοῦ της.

Νοσηλεύταν ἤδη τρεῖς μέρες στὴν κλινικὴ καὶ ἡ πορεία της ἦταν καλή. Τὴν τέταρτη ἡμέρα, στὴν πρωινὴ ἐπίσκεψη θέλησα νὰ ἐπανελέγξω τὰ ἀντανακλαστικά της, ὅποτε ἡ προϊσταμένη τὴν ξεσκέπασε καὶ σήκωσε τὸ μπλὲ νυχτικὸ της λίγο πάνω ἀπὸ τὰ γόνατα.

- Ἔ, τί κάνεις ἐκεῖ, τῆς φώναξε ξαφνιασμένη. Γιατρέ μου, πὲς της νὰ μὴ μὲ ξεγυμνώσει μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ τσοῦρμo, ἐννοώντας τοὺς ὑπόλοιπους γιατροὺς, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ της χέρι προσπαθοῦσε νὰ σκεπαστεῖ.
- Μὰ δὲν θὰ σὲ ξεγυμνώσει, τῆς εἶπα, μέχρι τὰ γόνατα θὰ εἶναι ... ἢ γύμνια σου, μοῦ φτάνει.
- Τότε καλὰ, ὅταν τελειώσεις τὴν ἐξέταση, θέλω νὰ σοῦ πῶ κάτι ἰδιαίτερω: σὲ παρακαλῶ κάνε μου τὴ χάρη.

Ἀφοῦ τὴν ἐξέτασα, παρακάλεσα τοὺς συναδέλφους νὰ προχωρήσουν στὸν ἐπόμενο θάλαμο κι ἔμεινα ἔχοντας καὶ τὴν προϊσταμένη μου.

- Πὲς μου, τὴ ρώτησα, τί θέλεις νὰ μοῦ πεῖς ἰδιαίτερω, σὲ ἀκούω.

- Γιατρέ μου, είσαι παντρεμένος; με ρώτησε.
- Όχι, απάντησα, χωρίς να σκεφτώ γιατί δεν της έλεγα την αλήθεια.
- Γιατρέ μου, κοίτα να παντρευτείς και να πάρεις όμορφη γυναίκα. Να την κοιτάς, γιατρέ μου, και να χαίρονται τα μάτια σου, γυμνή όμως, μ' ακούς, να τη χαϊδεύεις και να χαίρονται τα δάχτυλά σου. Να πάρεις όμορφη γυναίκα γιατί - σταμάτησε λίγο - κι εσύ είσαι όμορφος!
- Έντάξει, της είπα, θα σ' ακούσω ... και γύρισα να φύγω.
- Μη φεύγεις, μου λέει, έχω να σου πω κάτι ακόμη. Έμένα που με βλέπεις πηρα άσχημο άντρα, γιατρέ μου, με πάντρεψαν, δεν με ρώτησαν οι δικοί μου... Ήταν καλός, όμως άσχημος και μεγαλύτερος 20 περίπου χρόνια από μένα· έφυγε εδώ και έφτα χρόνια ... Σου λέω λοιπόν ότι ποτέ δεν τον είδα γυμνό, όλόγυμνο, και τὸ χειρότερο, ποτέ δεν με ξεγύμνωσε να δεῖ τὴν ὁμορφιά μου ... τ' ακούς; ποτέ!

Άρχισε να δακρύζει· δεν ήξερα τι να της πω· είναι οι φορές που δεν βρίσκεις τὰ λόγια που θέλεις.

- Περασμένα, ξεχασμένα, της είπα. Αφού ήταν καλός.
- Τὸ ξέρω, απάντησε, ήταν καλός ... μὰ κι ἐγὼ ἤμουν ὁμορφη, γιατρέ μου, και δεν με εἶδε ποτέ γυμνή ...

Έφυγα σκεπτικὸς ἀπὸ τὸν θάλαμο ... κάτι μου εἶπε ἡ προϊσταμένη, δεν τὸ θυμοῦμαι...

Τώρα σκέφτομαι μήπως οἱ νεκροί, ὅσοι πηγαίνουν στὸν παράδεισο, γυρίζουν γυμνοί, ὅπως ὁ Ἀδάμ και ἡ Εὐά πριν τὴν ἀποπομπή τους, κι ἂν τὸ ἴδιο συμβαίνει και με τὴν Δάφνη

(ἔτσι ἔλεγον τὴν Δ.). Μήπως τώρα δείχνει τὴν ὀμορφιά της
στοὺς ἄγγελους, θέλω νὰ πῶ τὴ γύμνια της κι αὐτοὶ δὲν τὴν
προσέχουν, ἀφοῦ ἄγγελοι εἶναι ...

*

6^η άσθενής

Ἡ Π.Δ. ἔπασχε ἀπὸ non Hodgkin λέμφωμα (κακοήθης καρκίνος τῶν λεμφαδένων) τελικοῦ σταδίου· ἦταν περίπου ἑξήντα ἐτῶν.

Στὴν τελευταία εἰσαγωγή της ἤρθε γιὰ νὰ πεθάνει ἐν εἰρήνῃ στὸ νοσοκομεῖο, ἦταν ἄρρωστή μας, παρὰ γιὰ τὴν ὅποια ἰατρικὴ βοήθεια.

Ἡ Παναγιώτα (αὐτὸ σημαίνει τὸ Π.) ἦταν συμπαθής, ἴσως ἦταν καὶ ὁμορφὴ στὰ νιάτα της – πάντα σκέφτομαι πόση ὁμορφιά παίρνουν οἱ ζηλόφθονες ἄρρώστιες ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο - ὑπομονετικὴ· ποτὲ δὲν ζήτησε τίποτε. Καὶ τώρα ἀκόμα πού ἦταν στὸ τέλος της, ὅταν στὴν πρωινὴ ἐπίσκεψη τὴ ρωτοῦσα πῶς πέρασε τὴ νύχτα της - ἡ νύχτα εἶναι τὸ δύσκολο κομμάτι τῆς μέρας γιὰ ὅλους τοὺς ἄρρώστους – μοῦ ἀπαντοῦσε κουνώντας τὸ κεφάλι της πρὸς τὰ κάτω, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὴν ἀπάντησή της, ἴδια πάντα.

- Καλά, γιατρέ μου, δόξα σοι ὁ Θεός, καὶ σταματοῦσε.

Ἐδῶ πρέπει νὰ πῶ ὅτι ὡς ἐπιμελητὴς καὶ περισσότερο ὡς διευθυντὴς, ὅταν ἔφτανα στὸ νοσοκομεῖο εἶχα τὴ συνήθεια νὰ μπαίνω στοὺς θαλάμους τῆς κλινικῆς, χωρὶς τὴν ἰατρικὴ μου περιβολὴ καὶ νὰ λέω καλημέρα στοὺς ἄρρώστους μου. Ἐβλεπα πολλὰ καὶ εἶχα μιὰ γενικὴ εἰκόνα πού δὲν μπορούσε νὰ μοῦ μεταφέρει ὁ ἐκάστοτε ἐφημερεύων. Κι ἂν τώρα συμβουλευῶ τοὺς συναδέλφους μου νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, ἄς μὴ μὲ παρεξηγήσουν.

Τώρα ξανάρχομαι στο περιστατικό που άρχισα να σᾶς διηγούμαι. Ἡ Παναγιώτα ἦταν στὸν προτελευταῖο τρίκλινο θάλαμο τῆς κλινικῆς στὸ μεσαῖο κρεβάτι. Τῆ βρῆκα καὶ ἐκεῖνο τὸ πρωὶ ἀνακαθισμένη μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐρεισί-
νωτου. Τοὺς εἶπα καλημέρα καὶ τὰ μάτια μου ἔπεσαν στὴν Παναγιώτα. Ἀνάπνεε δύσκολα, ἦταν ὠχρῆ σὰν λεμόνι, μ' ἓνα λεπτό, ὅπωςδὴποτε κρύο, ἰδρώτα στὸ μέτωπό της. Ἔβλεπα αὐτὸ που ὁ Μεγάλος ὁμότεχνος περιέγραψε γιὰ τοὺς ἐτοιμοθάνατους καὶ οἱ μεταγενέστεροι πρὸς τιμὴν του ὀνόμασαν «Ἴπποκράτειο προσωπεῖο».

Ἀναζήτησα ἀμέσως τὸν σφυγμὸ της, ἦταν μόλις ψη-
λαφητός, πρέπει νὰ πῶ ὅτι τὸν βρῆκα μὲ δυσκολία, ἦταν
ταχύς, ὁπότε ἀκούω τὴν Παναγιώτα νὰ λέει:

- Γιατρέ μου, ἔρχεται, ἔρχεται ...
- Ποιὸς ἔρχεται πρωί-πρωί, βρὲ Παναγιώτα, τῆς εἶπα, ἐγὼ δὲν βλέπω κανέναν...
- Ὁ Χάρος, γιατρέ μου ἔρχεται, καβάλα στὸ ἄλογο, ντυ-
μένος στὰ μαῦρα, τὸν βλέπω καθαρά...

Ἡ Παναγιώτα εἶχε ἀνοίξει διάπλατα τὰ μάτια της καὶ
κοίταζε ἀπέναντι τὸν κάτασπρο τοῖχο, που εἶχε μιὰ εἰκόνα
τοῦ Χριστοῦ, δῶρο κάποιου ἀρρώστου που τὴν ἄφησε
βοήθεια γιὰ τοὺς ἐπόμενους.

- Ἐγὼ, δὲν βλέπω κανέναν, Παναγιώτα. Δὲν ἔρχεται κα-
νεὶς ... ἠρέμησε, θὰ φωνάξω νὰ βάλουμε ὀρὸ ν' ἀνέβει
ἢ πίεσή σου...
- Δὲν προφταίνεις, γιατρέ μου, ἀκούω τ' ἄλογο, μέρες τὸν

περίμενα, δὲν μπορεῖς νὰ κάνεις τίποτα, κράτα μου μόνο τὸ χέρι ... σ' εὐχαριστῶ γιὰ ... καὶ κόπηκε ἡ φωνή της, νομίζω ὅτι ἤθελε νὰ τὰ πεῖ ὅλα, ἀλλὰ δὲν πρόφτασε.

Ἐκτοτε, πολλὲς φορὲς σκέφτηκα τὴν ὄνειροφαντασιὰ τῆς Παναγιώτας. Νὰ ὑπάρχει ἄραγε Χάρος πὸν ἔρχεται καβάλα στὸ ἄλογο καὶ παίρνει τὶς ψυχές, ντυμένος στὰ μαῦρα... Νὰ ὑπάρχει; Ποτὲ δὲν ἀπάντησα, δὲν εἶπα ὄχι μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα. Θυμοῦμαι ὅτι ἡ Παναγιώτα ἦταν θεοφοβούμενη, ἤξερε τὰ γράμματα τοῦ Δημοτικοῦ καὶ δὲν εἶπε ὅτι ὁ Χάρος κρατοῦσε σπαθὶ γιὰ νὰ κόβει λαιμούς. Αὐτὸ τὸ θυμοῦμαι καλά.

*

7^η ασθενής

Ἡ Κ.Κ. πενήντα ἐτῶν, νοσηλευόταν στὴν κλινικὴ γιὰ βαριὰ ὄξεια παγκρεατίτιδα. Ἦταν ὑπάκουη ἄρρωστη καὶ οἱ κάποιες δυστροπίες τῆς μπορούσαν νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπὸ τὴ βαρῦτητα τῆς ἀρρώστιας τῆς, ἡ ὁποία παρὰ τὶς πολλὲς δυσκολίες πῆγαινε καλά.

Εἶχε φτάσει στὴν εικοστή, περίπου, ἡμέρα τῆς νοσηλείας τῆς, τώρα μπορούσε νὰ σηκώνεται ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ἡ παρεντερικὴ σίτιση εἶχε διακοπεῖ - εἶχε χάσει 8-10 κιλά σωματικοῦ βάρους - καὶ εἶχε ξαναβρεῖ τὸ χιοῦμορ τῆς.

Ἦταν φιλόλογος, προσφάτως συνταξιοδοτηθεῖσα λόγω ἀνήλικου τέκνου καὶ κάποιες φορές ἔκανε διδασκαλίες στὶς δυὸ ἐκάστοτε ἄρρωστες τοῦ τρίκλινου θαλάμου.

Τὶς πρῶτες μέρες ποὺ ἦταν βαριά, κάθε πρωὶ στὴν ἐπίσκεψη, μὲ ρωτοῦσε μὲ πολλὴ ἀγωνία:

- Γιατρέ μου, πές μου ὅτι δὲν θὰ πεθάνω ... θέλω νὰ ζήσω ... ἔχω ἀνήλικη κόρη ...
- Ὅχι, τῆς ἀπαντούσα· κάθε μέρα ποὺ περνάει κερδίζεις τὸν ἀγῶνα σου μὲ τὴν ἀρρώστια ... εἶσαι γενναία καὶ νὰ θυμᾶσαι πὼς ὅταν ὅλα τελειώσουν πρέπει νὰ κάνεις τὴν ἐπέμβαση, νὰ ἀφαιρέσεις τὶς πέτρες τῆς χολῆς ποὺ σοῦ προκάλεσαν τὴν παγκρεατίτιδα.

Αὐτὸ τῆς τὸ ἔλεγα γιατί εἶχε δηλώσει ὅτι δὲν θέλει νὰ χειρουργηθεῖ - δὲν φοβόταν τὸ χειρουργεῖο ἀλλὰ τὴ νάρκωση καὶ ἔλεγε ὅτι δὲν θὰ ξυπνήσει. Τώρα, λοιπόν, ποὺ ἦταν καλύτερα τὴν ἀπασχολοῦσε πολὺ ἡ ἐπέμβαση· ἀπὸ

τὴν ἄλλη φοβόταν καὶ μιὰ ἄλλη παγκρεατίτιδα.

Ἔνα πρωὶ, γιὰ νὰ ἔρθω στὸ κέντρο τῆς ἱστορίας, ὅπως περνοῦσα ἀπὸ τοὺς θαλάμους γιὰ νὰ πῶ τὴν καθιερωμένη καλημέρα μου στοὺς ἀρρώστους, ἔφτασα καὶ στὸν θάλαμο τῆς Κ.

Ἦταν καλοχτενισμένη, μὲ κανούργιο νυχτικό, κάτι πρὸς τὸ κόκκινο ἦταν, καὶ ἀφοῦ μοῦ εἶπε πὼς εἶναι καλά, μοῦ λέει:

- Γιατρέ μου, πλησίασε πιὸ κοντά, θέλω νὰ σὲ ρωτήσω κάτι σοβαρὸ ... ἀπόρητο, πλησίασε σὲ παρακαλῶ, σκύψε ...

Ἔσκυπα καὶ μοῦ εἶπε στὸ αὐτί:

- Γιατρέ, πρέπει νὰ στὸ πῶ, ὅλες αὐτὲς τὶς μέρες μ' ἔχεις τρελάνει μὲ τὴν κολόνια ποὺ φορᾷς. Πές μου τ' ὄνομά της, θέλω νὰ τὴν ἀγοράσω γιὰ τὸν ἄντρα μου ... νὰ σὲ θυμᾶμαι ...

Γέλασα καὶ χωρὶς νὰ τραβηχθῶ ἀπὸ κοντά της, εἶπα:

- Δὲν ξέρω, τὴν ἀγοράζει ἡ γυναίκα μου, θὰ τὴ ρωτήσω καὶ θὰ σοῦ πῶ ...

Ἡ Κ. ἔφυγε μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα, περίπου, ἀπὸ τὴν κλινική. Κάθε πρωὶ μὲ ρωτοῦσε:

- Γιατρέ μου, ρώτησες, θὰ μοῦ πεῖς; Κι ἐγὼ τὴν ἴδια ἀπάντηση ... ξέχασα νὰ ρωτήσω ...

Εἶχε περάσει ἕνας μῆνας περίπου, ὁπότε τὴ βλέπω στὸ διάδρομο νὰ ἔρχεται πρὸς τὸ γραφεῖο τῶν γιατρῶν, κρατώντας προφανῶς γλυκά.

- Γεῖά σου, Κωνσταντίνα, τῆς εἶπα αὐτὴ τὴ φορά, τί κάνεις; ἂν καὶ σὲ βλέπω μιὰ χαρά.

- Γιατρέ μου, ήρθα να σ' ευχαριστήσω έσένα και τους γιατρούς σου ... έκανα και την επέμβαση ... είπαμε δυο τρείς κουβέντες ακόμη.

Αυτή τη φορά δέν με ρώτησε για τò όνομα τής κολόνιας μου. Τώρα πού έφευγε πρέπει να πώ, ότι αν με ρωτούσε θα τής τò έλεγα.

Από τήν προΐσταμένη μου έμαθα ότι ήταν χωρισμένη ...

*

8^{ος} ασθενής

Ο Γ. Π. απόμαχος καπετάνιος ποντοπόρων πλοίων του έμπορικού ναυτικού, εισήχθη στην κλινική για μέλαινες κενώσεις. Οί εξετάσεις του έδειξαν ότι έπρόκειτο για φαρμακευτική γαστρορραγία από άσπιρίνη, ενώ ή γαστροσκόπηση διέγνωσε διάχυτη αίμορραγική γαστρίτιδα.

Ο ασθενής έπασχε από χρόνια έλκος δωδεκαδακτύλου, και από ίνσουλινοεξαρτώμενο σακχαρώδη διαβήτη, από τον όποιον προέκυψε ή διαβητική άμφιβληστροειδοπάθεια ή όποια κατέληξε στην τύφλωση από διαιτίας. Ο καπετάνιος πήρε την άσπιρίνη ως αναλγητικό για την αντιμετώπιση όδοντικού προβλήματος – φοβόταν, όπως μου είπε, τον τροχό του όδοντίατρου.

Ευθύς εξαρχής ή κατάσταση του κρίθηκε κρίσιμη και κατεπείγουσα. Θυμούμαι ότι ό αίματοκρίτης εισόδου ήταν 20% και έλαβε από τις πρώτες ώρες τρεις μονάδες αίματος, με μικρή βελτίωση, διότι ή αίμορραγία συνεχιζόταν άκατάσχετη. Οί χειρουργοί, λόγω της διάχυτης διάβρωσης του γαστρικού βλεννογόνου απέκλεισαν – και δικαιολογημένα – την όποια βοήθεια. Έτσι δέν έμεναν ως άγωγή παρά οί μεταγγίσεις.

Θυμούμαι καλά ότι τις πρώτες τρεις ήμέρες ό άρρωστος έλαβε πάνω από δεκαπέντε μονάδες αίματος, χωρίς σταθεροποίηση της κατάστασής του. Όσο διαρκούσαν οί μεταγγίσεις ό καπετάνιος είχε μιá κάποια διάθεση – τον ρωτούσα για τα

ταξίδια του, και πού δὲν εἶχε πάει – νὰ μιλά, κατόπιν ὅταν ἔπεφτε ὁ αἵματοκρίτης του δὲν τοῦ ἔβγαζες μιλιὰ.

Ἡ τράπεζα αἵματος μετὰ ἀπὸ μία περίπου ἑβδομάδα εἶχε ἐξαντλήσει τὰ ἀποθέματά της, ἦρθαν δυὸ τρεῖς συγγενεῖς αἰμοδότες, σταγόνα στὸν ὠκεανό, καὶ ἡ πρόγνωση δὲν ἦταν εὐοίωνη.

Ἡ γυναίκα τοῦ καπετάνιου, μιὰ συμπαθῆς κυρία, ἐρχόταν συχνὰ γιὰ νὰ μάθει τὴν πορεία τοῦ ἄντρα της, πρέπει νὰ ἦταν 45 περίπου ἐτῶν, καὶ ὅλες τὶς φορὲς συνοδευόταν ἀπὸ ἓναν κύριο - ἄς τὸν πῶ ἄγνωστο X, ὁ ὁποῖος ἦταν γύρω στὰ 50. Ἦταν σοβαρὸς καὶ ἀμίλητος, δὲν ἄκουσα ποτὲ τὴ φωνή του. Καὶ ἐνῶ ἡ σύζυγος πολλὰς φορὲς μὲ ρωτοῦσε γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἄντρα της καὶ τὶς πιθανότητες πού εἶχε νὰ ἐπιζήσει, ὁ κύριος X ἄκουγε μόνο, δὲν ἔβγαζε τσιμουδιά. Θυμοῦμαι ὅτι ἔμπαινε στὸν θάλαμο τοῦ καπετάνιου μαζί μὲ τὴ γυναίκα του, ἔμενε δυὸ τρία λεπτά, κοιτοῦσε τὸν ἄρρωστο, δὲν τοῦ μίλησε ποτὲ καὶ ὕστερα ἔβγαινε στὸ διάδρομο ἢ πήγαινε στὸ σαλόνι τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ περίμενε τὴ σύζυγο.

Ὅπωςδήποτε μετὰ τὴν πρώτη ἑβδομάδα εἶχα ἀποκτήσει κάποια οικειότητα μαζί της καὶ τὴν ρώτησα ποιὸς ἦταν ὁ συνοδὸς κύριος καὶ τὴ σχέση πού εἶχε μὲ τὸν καπετάνιο. Μοῦ ἀπάντησε μὲ συστολή, «οἰκογενειακὸς φίλος». Τώρα μποροῦσα νὰ ἐρμηνεύσω τὴ στάση του ...

Ὁ ἄγνωστος X – μοῦ τὰ εἶπε ἡ ἴδια - ἦταν καθηγητὴς σὲ μιὰ σχολὴ ἠλεκτρονικῶν καὶ ἀφοῦ μετὰ τὴν πρώτη ἑβδομάδα εἶχαν ἐξαντληθεῖ τὰ ἀποθέματα τοῦ αἵματος τοῦ Νοσοκομείου, εἶπα στὴ σύζυγο ὅτι πρέπει νὰ φέρει

όπωςδήποτε αϊμοδότες· ό άγνωστος Χ κούνησε τó κεφάλι του, συμφωνώντας μαζί μου λέγοντας ένα ξερό «Έντάξει, γιατρέ».

Τήν επόμενη μέρα από τó πρωί μέχρι τó βράδυ είχαν έμφανιστεί 40-50 φοιτητές, πρόθυμοι να δώσουν αίμα για τόν άγνωστο καπετάνιο. Ένωσα ευτυχής, έπλεα σέ πελάγη ευτυχίας και έλεγα μέσα μου:

«Εσύ, καπετάνιε, θα αιμορραγείς κι εγώ θα σου δίνω αίμα, νεανικό αίμα, να δοΰμε ποιός θα νικήσει».

Έπανερχομαι, λοιπόν, στην πορεία της αιμορραγίας του άρρώστου για να μην παραλείψω τή συνέχεια.

Ήταν, λοιπόν, φορές πού ή άπώλεια του αίματος ήταν τόσο μαζική, πού ό καπετάνιος μέχρι να πάρει καινούργια μονάδα αίματος λιποθυμούσε, ή πίεσή του μετριόταν δύσκολα, ό σφυγμός του χανόταν στα δάχτυλά μου κι αυτός έχανε τή έπαφή του μ' έμένα πού του μιλούσα. Τότε ή κινητοποίηση της κλινικής ήταν άμεση, παρότι ό άρρωστος ήταν «δικός μου».

Και θυμóμαι καλά, πώς να τó ξεχάσω, ότι κάθε φορά πού ό καπετάνιος έφτανε στην άκρη μεταξύ ζωής και θανάτου, ή καλύτερα στα πρόθυρα του θανάτου, πριν χάσει τή έπαφή του, μου έλεγε:

- Γιατρέ μου, άφησέ με να φύγω, έχω ανοίξει πανιά για τó τελευταίο ταξίδι και δέν ξέρω πού πάω ... άφησέ με να φύγω ...

Όταν όμως, μετά δύο τρεις ώρες αποκτοΰσε έπαφή, μου έλεγε – πάντα με κλειστά τά μάτια του:

- Γιατρέ μου, σ' εὐχαριστῶ πού δὲν μὲ ἄφησες νὰ φύγω, ἂν καὶ δὲν ξέρω πού ταξίδεψα· πόσο λυπᾶμαι πού δὲν μπορῶ νὰ δῶ τὸ πρόσωπό σου ...

Αὐτό, τὸ «γιατρέ μου, ἄφησέ με νὰ φύγω, ἔχω ἀνοίξει πανιά», δὲν τὸ ξέχασα ποτέ. Καὶ ἔνιωθα περήφανος πὸ ἦμουν ἓνας ἀπὸ τοὺς γιατροὺς πὸ τοῦ ἔσωσαν τὴ ζωή.

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι ὁ καπετάνιος μου ἔλαβε περὶ τὶς σαράντα πέντε μονάδες αἵματος τὶς τέσσερις ἑβδομάδες πὸ ἔμεινε νοσηλεύομενος. Κι ἀκόμη ὅτι ἓνα βράδυ, πρὶν ἐμφανιστοῦν οἱ φοιτητὲς γιὰ τὴν ὁμαδικὴ αἰμοδοσία, ἔγινα κι ἐγὼ αἰμοδότης τοῦ καπετάνιου.

Ἡ γυναίκα του ἦρθε καὶ τὸν παρέλαβε χωρὶς τὸν ἄγνωστο Χ, τὸν κύριο καθηγητή. Βέβαιον εἶναι ὅτι εἶχε κάνει μιὰ γενναιόδωρη πράξη.

Κι ἀκόμη ἐτοῦτο· ποτὲ δὲν ἔμαθα πότε ὁ καπετάνιος μου ἀνοίξε πλησίτια τὰ πανιά γιὰ τὸ τελευταῖο ταξίδι του. Ποιὸς ξέρει ἂν τὸ ταξίδι αὐτὸ δὲν τελειώνει ποτέ...

*

9^η άσθενής

Ήταν δέκα περίπου ή ώρα τὸ βράδυ. Ἐφημέρευα ὡς εἰδικευμένος παθολόγος τῆς κλινικῆς. Ήταν καλοκαίρι καὶ ή μέρα ζεστή.

Μὲ ἐνημέρωσαν ὅτι στὰ ἐξωτερικὰ ἰατρεῖα ἦρθε ἐπεῖγον περιστατικὸ καὶ πρέπει νὰ κατέβω. Σημειῶνω ὅτι δὲν ἦταν ἡμέρα γενικῆς ἐφημερίας, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἤμουν μόνος μου.

Σὲ δύο λεπτὰ ἤμουν στὸ ἐξεταστήριο τῶν παθολογικῶν περιστατικῶν καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κλειστὴ πόρτα εἶδα ἕναν ἄντρα, 45 περίπου ἐτῶν, μὲ τὸ τσιγάρο στὸ στόμα. Φοροῦσε κίτρινο πουκάμισο καὶ τζιν παντελόνι, μὲ τὴ ζώνη χαμηλὰ στὸ ὕψος τῆς λεκάνης. Ἐντύπωση μοῦ ἔκανε ὁ μεγάλος χρυσὸς σταυρὸς ποὺ φοροῦσε, ἀκουμποῦσε στὸ δασύτριχο στήθος του, τὰ τρία πρῶτα κουμπιὰ τοῦ πουκάμισου ἦταν ξεκούμπωτα. Θυμοῦμαι καὶ τὰ γυαλισμένα μαλλιά μὲ τὴ χωρίστρα καὶ τὴν κλίση πρὸς τὰ δεξιά.

- Ἔλα, γιατρέ, τόση ὥρα σὲ περιμένουμε, ποῦ εἶσαι;
- Τὶ συμβαίνει; Τοῦ εἶπα.
- Τὶ νὰ συμβαίνει· σοῦ ἔφερα τὴ γυναίκα μου, πλαντάζει στοὺς πόνους, μέσα εἶναι, πῆγαινε νὰ τὴ δεῖς. Κοίταξε νὰ δεῖς, γιατρέ ... ἐγὼ δουλεύω στὴ λαχαναγορὰ καὶ ...
- Ἔχει αὐτὸ καμιά σχέση μὲ τὴ γυναίκα σου ποὺ πονάει;
- Ὅχι, ἀλλὰ στὸ λέω νὰ ξέρεις ...

Ἡ ἄρρωστη ἦταν ἥδη ξαπλωμένη στὸ ἐξεταστικὸ κρεβάτι. Ήταν δὲν ἦταν 40 ἐτῶν. Φοροῦσε διάφανο κόκκινο

νυχτικό με μεγάλο ντεκολτέ, και τὰ χεῖλη της κατακόκκινα ἀπὸ τὸ κραγιόν...

- Πῶς λέγεστε; Ρώτησα.
- Γ.Δ., ἀπάντησε.
- Πόσων ἐτῶν εἶστε;
- Τὶ θέλεις τὴν ἡλικία μου, γιατρέ μου, τὶ νὰ τὴν κάνεις, ἐγὼ πονᾶω ...
- Δὲν θὰ τὴν κάνω τίποτε, ἀλλὰ ἀπαντεῖστε μου.
- Περίπου 37 καὶ μισό, εἶσαι εὐχαριστημένος τώρα; Δὲν ἀπάντησα, ἦταν ἀφοπλιστική.
- Πέστε μου, τώρα, ποὺ πονᾶτε καὶ ἀπὸ πότε.
- Δὲν βλέπεis, γιατρέ μου, στὴν κοιλιά, σχεδὸν σὲ ὅλη τὴν κοιλιά ...
- Ἀπὸ πότε;
- Σχεδὸν ἀπὸ τὸ μεσημέρι, μετὰ τὸ φαγητό ... δὲν κράτησα καὶ ὥρα ... ξέρω ἐγὼ τὸ φαγητὸ φταίει. Ἔφαγα πολὺ, μοσχάρι στιφάδο ... καὶ μοῦ ἔδειξε τὴν κοιλιά της κάτω ἀπὸ τὸν ἀφαλό.
- Πέστε μου, πονᾶτε πολὺ, εἶναι δυνατὸς ὁ πόνος;
- Δὲν βλέπεis, γιατρέ, πλαντάζω ἀπὸ τὸν πόνο.
- Ὁ πόνος σας εἶναι ὅπως τὸ κύμα, ἔρχεται καὶ φεύγει γιὰ λίγο ἢ πονᾶτε συνέχεια;
- Τὶ κύμα, γιατρέ μου, θάλασσα εἶναι ἡ κοιλιά μου. Τέλος πάντων. Ναὶ εἶναι σὰν κύμα ...
- Εἴχατε κένωση σήμερα;
- Ναί, εἶχα ... ἐκκένωση.

- Και τώρα πέστε μου, είχατε παρόμοιους πόνους στο παρελθόν και τότε, αν βέβαια θυμάστε.
- Όχι, μιὰ δυὸ φορές πρὶν ἀπὸ τρία τέσσερα χρόνια, ἀν θυμάμαι καλά ... Τώρα κάντε μου κάτι, πεθαίνω ἀπὸ τὸν πόνο...

Εἶχα καταλήξει σχεδὸν στὴ διάγνωση: εὐερέθιστον ἔντερον ἢ σπαστικὴ κολίτιδα στὴν καθομιλουμένη.

Τὴν ἐξέτασα μὲ προσοχή. Διαπίστωσα μιὰ αὐξημένη κινητικότητα τοῦ ἐντέρου καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἡ ἀκτινογραφία κοιλίας σὲ ὄρθια θέση ἦταν ἀρνητικὴ.

Ἡ ἄρρωστη μεταφέρθηκε σὲ θάλαμο, ἀφοῦ τῆς ἔκανα τὴ δέουσα ἀγωγή. Σὲ λίγο πῆρα καὶ τὶς αἱματολογικὲς ἐξετάσεις, οἱ ὁποῖες ἦταν σὲ φυσιολογικὰ ὄρια. Σὲ λίγο βλέπω τὸν ἄντρα της νὰ μὲ πλησιάζει.

- Τὶ ἔχουμε, γιατρέ μου, ἀνησυχῶ, θὰ μείνει ἀπόψε ἢ θὰ τῆς δώσετε κάποια θεραπεία καὶ θὰ τὴν πάρω στὸ σπίτι...
- Θα μείνει γιὰ παρακολούθηση, θὰ τὴ δοῦμε καὶ τὸ πρωί, μὴν ἀνησυχεῖτε ...
- Καλά, γιατρέ μου, ἐσὺ ξέρεις ... ὅμως σοῦ λέω, τὴ γυναίκα μου καὶ τὰ μάτια σου.

Ἡ ὥρα ἦταν περίπου δύο. Ἔδωσα ὁδηγίες στὴ νυχτερινὴ ἀδελφὴ καὶ πῆγα νὰ κοιμηθῶ.

Τὸ πρωί τῆς ἐπόμενης ἡμέρας ἔκανα τὴν πρωινὴ μου ἐπίσκεψη στοὺς ἄρρώστους μου γιὰ νὰ εἶμαι ἔτοιμος νὰ τοὺς παρουσιάσω στὸν Διευθυντὴ μου. Βγαίνοντας ἀπὸ τὸν θάλαμο τῆς Γ.Δ. βλέπω τὸν σύζυγό της στὸν διάδρομο.

Φορούσε τὰ ἴδια ρούχα καὶ τὸ τσιγάρο σβηστό, νὰ κρέμεται στὸ στόμα του...

- Σὲ περίμενα, γιατρέ μου. Τὶ κάνει ἡ γυναίκα μου, εἶναι καλά, ἔχει τίποτα σοβαρό;

- Ὅχι. Πές μου ὅμως, αὐτοὺς τοὺς πόνους τοὺς εἶχε ἄλλη φορὰ στὸ παρελθόν, γιὰ θυμήσου...

Προηγουμένως εἶχα ρωτήσῃ καὶ τὴν ἴδια τὴν ἄρρωστη καὶ μοῦ ἔδωσε πάλι τὴν ἴδια, τὴ βραδινὴ ἀπάντησι, λέγοντας μάλιστα, «καλά, δὲν μὲ πιστεύετε, γιατρέ μου;»

- Πολλὲς φορές, ἀπάντησε ἀγανακτισμένος ὁ σύζυγος. Τὰ τελευταῖα 4-5 χρόνια, κάθε 4-5 μῆνες, τῆς πονάει ἡ κοιλία της ... ἔχω γυρίσει ὅλα τὰ ἐφημερεύοντα νοσοκομεῖα ... καὶ δὲν τῆς βρίσκουν τίποτα ...

- Δὲν τῆς βρίσκουν τίποτα, γιατί δὲν ἔχει τίποτα, τὸν διέκοψα. Ἡ ἀρρώστια της λέγεται σπαστικὴ κολίτιδα ... καὶ πῶς νὰ στὸ πῶ, εἶναι περισσότερο τοῦ μυαλοῦ της, φταῖνε τὰ νεῦρα της ... Το μεσημέρι ἔλα νὰ τὴν πάρεις ...

Ὁ ἐκκολαπτόμενος παθολόγος εἶχε κάνει τὸ λάθος.

- Τὶ εἶπες, γιατρέ μου, μὰ τὴν που..., θὰ μῶ μέσα στὸν θάλαμο καὶ θὰ τὴ σκοτώσω ...

Τὸν σταμάτησα μπαίνοντας μπροστά του. Ἐκεῖνος θυμωμένος, μὲ τὶς σφαγίτιδες πεταγμένες, ἔσκυβε νὰ πάρει τὸ τσιγάρο ποὺ τοῦ εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ στόμα, τὸ σήκωσε, τὸ φύσηξε μιὰ δυὸ φορές καὶ τὸ ξανάβαλε στὴ θέση του.

- Ἄκουσε νὰ δεῖς, τοῦ εἶπα, προσπαθώντας νὰ διορθώσω τὸ λάθος μου.

Ἐκείνη τὴ στιγμὴ περνοῦσε καὶ ὁ Διευθυντὴς μου, κατάλαβε ὅτι κάτι συμβαίνει, σταμάτησε λίγο καὶ μοῦ εἶπε:

- Μὴν ἀργήσεις ... περιμένω στὸ γραφεῖο.

Ὁ ἄντρας τῆς ἄρρωστης μὲ περίμενε.

- Προηγουμένως ἔκανα ἓνα μικρὸ λάθος ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἡ γυναίκα σου δὲν ἔχει τίποτα ... ἐννοοῦσα ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα παθολογικὸ στὴν κοιλία της, κατάλαβες ... στὰ ἔντερα της.

Τὸν εἶχα ἠρεμήσει ἀρκετὰ καὶ μπῆκα στὸ γραφεῖο. Εἶπα τὴν ἱστορία τῆς ἄρρωστης στὸν Διευθυντὴ, αὐτὸς γέλασε ἀνεπαίσθητα καὶ μοῦ εἶπε:

- Ἄκουσε, Πᾶνο. Ἄλλη φορὰ δὲν θὰ πεῖς ποτὲ στοὺς στενοὺς συγγενεῖς τῶν ἀρρώστων ὅτι ἡ ἄρρωστή τους δὲν ἔχει τίποτα, ὅταν μάλιστα τὰ ἐνοχλήματα εἶναι λειτουργικά. Νὰ θυμᾶσαι, ποτέ! Νομίζω ὅτι κατάλαβες τὶ θέλω νὰ πῶ ... πῶς πᾶνε οἱ ἄρρωστοι;

- Ναί, εἶπα, κατάλαβα καλά, πολὺ καλά μάλιστα ...

Κατόπιν μιλήσαμε γιὰ τὴν πορεία τῶν ἀρρώστων.

Ὁ ἄντρας τῆς Γ.Δ. ἦρθε ἀργὰ τὸ μεσημέρι νὰ παραλάβει τὴ γυναίκα του. Ἦταν ντυμένη στὴν τρίχα· τὸ προηγούμενο βράδυ δὲν εἶχα προσέξει ὅτι εἶχε ἔρθει μὲ τὶς ἀποσκευές της.

- Ἀργησες, τοῦ εἶπε, ὑποκρινόμενη τὴ δυσαρεστημένη.

Αὐτὸς τὴν κοίταξε στραβά, δὲν ἀντιμίλησε.

Ἐγὼ ὅμως εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς πῶ κάτι περισσό-
τερο γι' αὐτὸ τὸ εὐερέθιστο ἔντερο. Θυμοῦμαι μάλιστα ὅτι αὐτὸς ἀπορημένος ἔλεγε κάθε τόσο:

- Κοίτα, γιατρέ μου, τι σου είναι ο άνθρωπος ... ενώ εκείνη άκουγε ευχαριστημένη.

Δέν ξέρω πόσο και για πόσο τούς έπεισα, ίσως για λίγο, αλλά κι αυτό τὸ ἀσήμαντο δὲν πρέπει νὰ πῆγε χαμένο ...

Έκεῖνο ὅμως πὸν ξέρω καλὰ εἶναι πὸς τὸ μεγαλύτερο μάθημα τὸ πῆρα ἐγώ. Έκτοτε ποτὲ δὲν εἶπα σὲ συγγενὴ ὅτι ὁ ἄρρωστος του «δὲν ἔχει τίποτα». Πάντα εὔρισκα μιὰ ἀσήμαντη ἀλλὰ πειστικὴ αἰτία – συνήθως τὰ νεῦρα – νὰ καλύπτω τὰ πράγματα.

Κι ἀκόμα ἐτοῦτο. Ὁ Διευθυντὴς μου λεγόταν Νέαρχος Κοκκαράκης, ἦταν ὁ δάσκαλός μου, ἦταν ὁ πλήρης παθολόγος. Πόσα ἔμαθα κοντά του, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ σιωπὴ του ... ἦταν λιγόλογος, ἦταν ...

*

10^η ασθενής

Είμαστε στὸν Ἰούνιο τοῦ 1973· οἱ ζέστες δὲν εἶχαν ἀρχίσει ἀκόμη· ἡ Ἀθήνα ἦταν ὑπέροχη, ὅπως εἶναι καὶ τὸν Σεπτέμβριο.

Στὰ ἐξωτερικὰ ἰατρεῖα τοῦ Νοσοκομείου, ἓνα πρωινό, πρὶν τὶς ὀκτώ, καταφθάνει ὀδυρόμενη ἡ Λουκία, 37 ἐτῶν, ὅπως ἔμαθα ἀργότερα, συνοδευόμενη ἀπὸ τὸν Ν. Κ. ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἦταν γύρω στὰ 70 – στὴν ἀρχὴ τὸν θεώρησα πατέρα της – ποὺ ἦταν ὁ σύζυγός της.

Ὅταν γνωρίστηκα μὲ τὸν Ν. Κ. - ὅπως θὰ γράψω στὴ συνέχεια - ἔμαθα ὅτι ἦταν τραπεζικὸς υπάλληλος, συνταξιούχος, παντρεμένος γιὰ δεύτερη φορὰ μὲ τὴν Λουκία, πρὶν 5 περίπου χρόνια, γιὰ τὴν ὁποία ἡ ἀγάπη του ἦταν πρὸς θαυμασμό καὶ πρὸς λύπηση.

Στὴν ἀπορία μου σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συζητήσεις μας, ὑπῆρξαν καὶ μεταμεσονύκτιες ὅταν ἡ Λουκία ἦταν νοσηλεύομενη, αὐτὸς ἔμενε γιὰ νὰ τῆς κρατᾶ παρέα καὶ τὸ χέρι, μοῦ ἐξομολογήθηκε δακρυσμένος ὅτι ἡ πρώτη γυναίκα του πέθανε σὲ αὐτοκινητικὸ ἀτύχημα.

- Ἐκτοτε, μοῦ εἶπε - ἔμεινα μόνος· εἶχα ἐλάχιστους συγγενεῖς, ἀδέρφια δὲν εἶχα, καί ... δὲν ἄντεχα, γιαιτρέ μου, τὴ μοναξιά. Ἀκοῦς, δὲν ἄντεχα ἄλλο τὴ μοναξιά τῆς νύχτας, τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων γιορτῶν. Πῆρα λοιπὸν τὴ Λουκία – προξενιὸ ἦταν – ξέροντας ὅτι ταράσσω τὰ νερά, ἔτσι τὸ εἶπε. Δὲν δέχομαι ὅτι ἔκανα λάθος, γιὰτὶ ξέρω ὅτι ἡ Λουκία μ' ἀγαπᾶ καὶ μοῦ φτάνει.

Γυρίζω στην ιστορία της πρώτης εισαγωγής της. Η αδελφή τῶν ἐξωτερικῶν ἰατρειῶν, ἡ Διονυσία, σὲ λίγο καιρὸ θὰ ἔπαιρνε σύνταξη, πόσα δὲν ἔμαθα ἀπὸ αὐτήν, μὲ εἰδοποίησε γιὰ τὴν ἄφιξη τῆς ἀσθενοῦς.

Ἡ Λουκία, ἦταν ὡραία γυναίκα καὶ τώρα ποὺ πονοῦσε πράγμα ὄχι συνηθισμένο καὶ τώρα ποὺ ἔκλαιγε ἀπὸ τὸν πόνο, πράγμα ἀσυνήθιστο, στὸ δεξιὸ ὑποχόνδριο καὶ εἶχε τὴν τυπικὴ κλινικὴ εἰκόνα τῆς ὀξείας χολοκυστίτιδας. Ὅταν τὴν ἀκούμπησα γιὰ νὰ τὴν ψηλαφήσω στὴν κοιλιά, ἔκαιγε ἀπὸ τὸν πυρετό, ἡ Διονυσία μὲ πληροφόρησε ὅτι ἡ θερμοκρασία της ἦταν 39,5°C. Μόλις τὴν πίεσα στὴν περιοχὴ τῆς χοληδόχου πετάχτηκε ἀπὸ τὸν πόνο καὶ μάζεψε τὰ πόδια της στὴν κοιλιά.

Ἡ διάγνωση εἶχε τεθεῖ· ὀξεία χολοκυστίτις. Ἔγιναν τὰ προκαταρκτικὰ, ἀναλγητικὰ, ἀντιπυρετικὰ, ἐνδοφλέβια ἔγχυση ὑγρῶν, καὶ ἡ ἄρρωστη ὀδηγήθηκε στὸ κρεβάτι της, στὸν τρίκλινο θάλαμο. Ἡ χολοκυστογραφία ποὺ ἔγινε σὲ λίγες ἡμέρες – τότε δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη σὲ καθημερινὴ χρῆση τὰ ὑπερηχογραφήματα, αὐτὴ ἡ σωτήρια ἐφεύρεση - ἔδειξε πολλαπλὴ λιθίαση. Εὐτυχῶς δὲν ὑπῆρχαν ἐνδείξεις γιὰ παγκρεατίτιδα, τὴ σοβαρὴ ἐπιπλοκὴ τῆς χολολιθίασης.

Στὴ διάρκεια τῆς νοσηλείας τῆς Λουκίας ὁ Ν. Κ. ἦταν ἀκοίμητος φρουρός. Ὅποτε καὶ ὅπου μὲ συναντοῦσε, καὶ δύο καὶ πέντε φορές τὸ εἰκοσιτετράωρο, ἀφοῦ πρῶτα μοῦ ἔλεγε, «μὲ συγχωρεῖς, γιατρέ μου», μὲ ρωτοῦσε γιὰ τὴν Λουκία του.

- Πῶς πᾶμε, γιατρέ μου, καλά;

- Καλά, τοῦ ἀπαντούσα, ἀφοῦ ἡ πορεία τῆς γυναίκας του ἦταν ὀμαλή.

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι αὐτὸν τὸν πληθυντικὸ τῆς συμπαθείας ἢ τοῦ συμπάσχειν, ὅπως τὸν ἔλεγα, τὸν ἄκουσα πολλές φορές ἀπὸ συγγενεῖς τῶν ἀρρώστων.

Ἡ Λουκία, λοιπόν, πῆρε ἐξιτήριο τὴν 7^η-8^η ἡμέρα μὲ τὴ σύσταση νὰ χειρουργηθεῖ τὸ συντομότερο. Θυμοῦμαι ὅτι ὅταν τοὺς τὸ εἶπα, ἡ μὲν Λουκία εἶπε μὲ νάζι, «φοβᾶμαι, γιατρέ μου», ὁ δὲ Ν. Κ. παρενέβη λέγοντας, «Δὲν πρόκειται, γιατρέ μου, ν' ἀφήσω τὴ γυναίκα μου νὰ πάρει νάρκωση ... δὲν ξέρω ἂν θὰ ζυπνήσει ...».

Ὅπωςδήποτε μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ σθεναρὴ ἄρνησή του, γιατί ὁ Ν. Κ. ἦταν ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας.

Κατάλαβα ὅτι δὲν εἶχε νόημα ἡ περαιτέρω συζήτηση. Μὲ εὐχαρίστησαν καὶ μὲ ρώτησαν ποῦ θὰ βροῦν τὸν Διευθυντὴ γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν κι αὐτόν· τοὺς ἔδειξα τὸ γραφεῖο του. Ἐντελῶς τυχαῖα τοὺς συνάντησα ὅταν ἔφευγαν. Ὁ Ν. Κ. μοῦ εἶπε παντελῶς ἀπογοητευμένος:

«Δυστυχῶς, γιατρέ μου, καὶ ὁ Διευθυντὴς μᾶς εἶπε ὅτι πρέπει νὰ χειρουργηθοῦμε...».

Μειδίασα μὲ τὸ «χειρουργηθοῦμε» καὶ τὸ ζευγὸς ἔφυγε ἀλὰ μπρατσέτα· αὐτὸς μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατοῦσε τὴ βαλίτσα μὲ τὰ χρειώδη.

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι τὶς ἐπόμενες ἡμέρες ὁ Ν. Κ. μοῦ τηλεφωνοῦσε ἄλλοτε στὴν κλινικὴ καὶ ἄλλοτε στὸ σπίτι καὶ ἀφοῦ μὲ χαιρετοῦσε, ξεκινοῦσε μὲ τὸ «ξέχασα νὰ σε

ρωτήσω, γιατρέ μου ...». Τīs περισσότερες φορές ρωτούσε για τὸ φαγητὸ τῆς Λουκίας ἢ ἐπαναλάμβανε τīs ἴδιες ἐρωτήσεις, ξεκινώντας με τὸ «Δὲν θυμᾶμαι ἂν σὲ ρώτησα, γιατρέ μου...» καὶ ἡ συζήτηση ἔκλεινε «μὲ συγχωρεῖς πὺ τηλεφώνησα, ἀλλὰ ἤθελα νὰ εἶμαι βέβαιος ...».

Σεβόμενος τὴν ἡλικία του δὲν διαμαρτυρήθηκα καὶ ἀφοῦ ὅλα κυλοῦσαν καλὰ σκέφτηκα ὅτι θὰ σταματοῦσαν καὶ τὰ τηλεφωνήματα. Πάντως εἶχα βρεῖ τὸ «κόλπο» νὰ σταματῶ τὴ συζήτηση: «Καὶ μὴν ξεχνᾶτε τὴν ἐπέμβαση».

Δυστυχῶς, ἡ ἐπόμενη φορὰ ἦρθε πὺ γρήγορα ἀπ' ὅτι περίμενα κι ἐγὼ κι ἐκεῖνοι. Δὲν εἶχαν περάσει τρεῖς μῆνες καὶ ἡ Λουκία ἐμφανίστηκε με τὰ ἴδια συμπτώματα στὴν κλινική. Παρὼν καὶ ὁ Ν. Κ. φρουρὸς καὶ φύλακας, πανταχοῦ παρὼν με τὴν ἴδια βαλίτσα στὸ χέρι. Ἡ νοσηλεία αὐτὴ τὴ φορὰ πρέπει νὰ κράτησε 10 ἡμέρες καὶ ἡ Λουκία ἔφυγε με τὴ σύσταση νὰ χειρουργηθεῖ γιατί κινδυνεύει. Στὸ ἄκουσμα τῆς ἐπέμβασης, ὁ ταλαίπωρος Ν.Κ. μοῦ ἀπάντησε σοβαρά: «Θὰ τὸ σκεφτοῦμε, γιατρέ».

Κι ἐγὼ γιὰ νὰ τὸν πείσω, ἀφοῦ ἡ παγκρεατίτιδα δὲν τὸν ἔπειθε τοῦ εἶπα: «Κάποτε ἡ χολὴ σπάει καὶ τότε ...». Αὐτὸ τὸ «τότε» πὺ ἄφησα μετέωρο πάγωσε τὸν σύζυγο τῆς Λουκίας· ἀρκετὲς φορές κατόπιν σκέφτηκα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πῶ. Ἦταν ἀργὰ «ὄ,τι ἐλέχθη, ἐλέχθη, καὶ τὸ λεχθισόμενον δὲν σβήνεται...».

Στὸν ἐπόμενο χρόνο ἡ Λουκία νοσηλεύτηκε ἄλλες τρεῖς ἢ τέσσερις φορές καὶ εἶχε τὴν τύχη νὰ μὴν κάνει ποτὲ παγκρεατίτιδα οὔτε ... νὰ σπάσει ἡ χολὴ τῆς.

Στην τελευταία νοσηλεία της συνέβησαν τὰ ἐξῆς. Πρέπει νὰ ἦταν Σεπτέμβριος τοῦ '74, ὅποτε στὶς 2 περίπου τὸ μεσημέρι μὲ κάλεσε στὸ τηλέφωνο ὁ Ν. Κ. καὶ μὲ παρακάλεσε νὰ μὴν φύγω, γιατί σὲ λίγο φτάνει μὲ τὴ γυναίκα του ποὺ ἤδη πονοῦσε πολὺ στὴ χολή.

Ὁ Διευθυντὴς μου ἔφευγε ἀπὸ τὴν κλινικὴ συνήθως μετὰ τὶς δύο τὸ μεσημέρι, ὅποτε ὅταν τὸν εἶδα στὸ γραφεῖο του τοῦ ἀνήγγειλα τὸ γεγονός.

- Κύριε Κοκκαράκη, τοῦ εἶπα – τὸ προτιμοῦσε ἀπὸ τὸ Διευθυντὴς – μοῦ τηλεφώνησε ὁ Ν. Κ. εἶναι αὐτὸς ποὺ ἢ γυναίκα του ἔχει τὴ χολολιθίαση καὶ ἀρνεῖται νὰ χειρουργηθεῖ ... μοῦ εἶπε νὰ τὸν περιμένω γιατί πρέπει νὰ κάνει εἰσαγωγή.
- Ἐντάξει, μοῦ εἶπε, ἂν δὲν ἀργήσει πολὺ περιμένε τον, ξέρεις τὶ πρέπει νὰ κάνεις ...
- Τὸν ἔχω βαρεθεῖ, κύριε Κοκκαράκη, τόσες φορὲς νοσηλεύσαμε τὴ γυναίκα του καὶ δὲν εἶπε νὰ μᾶς φέρει οὔτε δυὸ πάστες φεύγοντας ... ἔχω κουραστεῖ καὶ μὲ τὰ τηλέφωνα του ...

Μὲ κοίταξε αὐστηρά, ἔσβησε νευρικὰ τὸ τσιγάρο του.

- Νὰ μὴ σὲ ξανακούσω νὰ λὲς γιὰ πάστες ... καὶ τὰ παρόμοια ... δηλαδὴ θέλεις νὰ πεῖς πὼς ἂν ἔφερνε θὰ μπορούσε νὰ σὲ παίρνει τηλέφωνο ... νὰ μὴν ξανακούσω ...

Τὰ πράγματα εἶχαν γίνεи κρίσιμα καὶ ἤξερα πὼς ἤμουν ἀθῶος, τὸν διέκοψα.

- Μὰ δὲν μίλησα γιὰ παρόμοια, κύριε Κοκκαράκη, γιὰ πάστες εἶπα μονάχα ...
- Τὸ ξέρω, ἐγὼ τὸ πρόσθεσα, ἴσως κακῶς. Ὅμως ὅποιος θέλει φέρνει γλυκὰ καὶ τοῦρτες, τὸ κατάλαβες; εἶπε πὶὸ ἤρεμα.
- Κατάλαβα, τοῦ εἶπα, καὶ τότε πρόσθεσα τὸ ἀνείπωτο. Ἦτανε στραβὸ τὸ κλίμα, τῷφαγε κι ὁ γάιδαρος ...
- Τί εἶπες, κατάλαβα καλά, δηλαδὴ ἐγὼ εἶμαι ὁ γάιδαρος;
- Συγγνώμη, κύριε Κοκκαράκη, δὲν ἐννοοῦσα αὐτό, λάθος ἔκανα, συγγνώμη...
- Ἐντάξει, τὰ λέμε αὔριο...

Μέχρι νᾶρθει τὸ αὔριο καθόμουν στὰ καρφιά. Σκέφτηκα ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ φύγω καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἦρθε τὸ αὔριο· ἦταν μιὰ ἡλιόλουστη μέρα κι ἐγὼ δὲν ξέρω πῶς σκέφτηκα τὸν Ἀθανάσιο Διάκο, καὶ συνέλαβα τὸν ἑαυτό μου νὰ ψιθυρίζει, «Γιὰ δὲς καιρὸ πὸν διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρει».

Τὸν συνάντησα στο γραφεῖο του, φαινόταν καλοδιάθετος.

- Τί κάνει ἡ ἄρρωστή σου, ἦρθε; μοῦ εἶπε.
- Ναί, εἶναι ἤρεμη, καὶ κόμπιασα ...
- Χτές, ἦμουν ἀσθηρὸς μαζί σου, εἶπε μ' ἓνα ἐλαφρὸ χαμόγελο, ἀλλὰ καὶ σὺ δὲν πῆγες πίσω ...
- Ναί, ὑπερέβην τὰ ἐσκαμμένα, συγγνώμη ...

Μὲ κοίταξε πατρικά, ὅλα εἶχαν τελειώσει κι ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἀκόμη.

Αὐτὴ τὴ φορά, ἡ Λουκία, ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου,

δέχτηκε νὰ χειρουργηθεῖ. Μεταφέρθηκε, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ συζύγου στὴν Χειρουργική, καὶ ὅλα πῆγαν καλά. Δὲν τοὺς ξαναεῖδα. Οὔτε ξανάκουσα στὸ τηλέφωνο τὸν Ν. Κ. νὰ μοῦ λέει, «μὲ συγχωρεῖς, γιατρέ μου, ξέχασα νὰ σὲ ρωτήσω...».

*

11^{ος} άσθενής

Ο Δ. Α. προσήλθε στην κλινική για έντονη δυσκαταποσία, ύψηλο πυρετό με ρίγος, έξελκώσεις χειλέων και στόματος και καταβολή από τρεις ημέρες. Είχε την όψη βαρέως πάσχοντος και κάθε τόσο έλεγε, με δυσκολία, «κρυώνω», παρότι ήταν Οκτώβριος και σε λίγο έφφανιζόταν τó ρίγος· έτρεμε όλόκληρος.

Ο Δ. Α. ήταν τριανταπέντε έτων, ψηλός, περίπου 1,85 m, με φυσιολογικό σωματικό βάρος, μυώδης, δεινός καπνιστής, επιπλοποιός τó επάγγελμα και ... ώραϊος.

Τόν συνόδευε ή γυναίκα του, ώραία κι αυτή, καταπτοημένη, περίπου τριάντα έτων. Παντρεύτηκαν πριν από ένα χρόνο και άνησυχούσε σφόδρα για τόν άντρα της.

Από τó ιστορικό προέκυψε ότι ό άσθενής έλαβε για τήν έντονη δυσκαταποσία, πού άρχισε πριν από πέντε ημέρες με πυρετό, ύψηλές δόσεις νοβαλτζίνης¹, χωρίς ανταπόκριση ούτε στον πυρετό ούτε στον πόνο.

Η εξέταση του στόματος έδειξε πυώδη φλεγμονή των άμυγαλών, οι όποιες απέφραζαν σχεδόν τόν φάρυγγα, νεκρωτικές άλλουιώσεις όλης σχεδόν τής στοματικής κοιλότητας και επώδυνη ύπογνάθια λεμφαδενίτιδα.

Από τή γενική αίματος προέκυψε ότι ό άσθενής έπασχε

¹ Χημ. όνομασία μεταζολίνη· ισχυρό άναλγητικό και άντιπυρετικό φάρμακο τής 10ετίας του '60, τó όποίο έπασε νά κυκλοφορεί μετά τó 1975. Τó περιστατικό συνέβη τó 1971.

ἀπὸ ἀκοκκιοκυτταραιμία¹. ἔνεκα τούτου μεταφέρθηκε σὲ μονόκλινο θάλαμο (ἀπομόνωση) διότι κινδύνευε ἀπὸ νοσοκομειακὲς λοιμώξεις. Τὴν ἐπομένη ἔγινε στερνική παρακέντηση καὶ τὸ μυελόγραμμα ἐπιβεβαίωσε τὴ διάγνωση.

Ἡ νόσηση τοῦ ἀσθενοῦς κρίθηκε βαριὰ καὶ ἐπείγουσα καὶ ἀποδόθηκε στὴν νοβαλτζίνη, τῆς ὁποίας ὁ ἀσθενὴς ἔκανε κατάχρηση. Κατόπιν αὐτῶν τέθηκε στὴ δέουσα θεραπευτικὴ ἀγωγή, ἡ ὁποία ὅπως δὴποτε ἦταν συμπτωματικὴ, καθόσον, τότε, δὲν ὑπῆρχαν φάρμακα νὰ διεγείρουν τὸν μυελὸ στὴν παραγωγή λευκοκυττάρων. Πρέπει νὰ πῶ, ὅτι ἡ Ἑλένη, ἡ σύζυγος τοῦ Δ. Α. ἔγινε ἡ ἀποκλειστικὴ ἀδελφὴ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς νοσηλείας του. Ἦταν στὴν κυριολεξία ὁ φύλακας ἄγγελος τοῦ ἄντρα της· παρακολουθοῦσε τὴν τακτικὴ χορήγηση τῶν φαρμάκων, τοὺς ὁρούς, τὴν τρίωρη θερμομέτρηση – εἶχε καὶ δικό της θερμοόμετρο, τὸ ὁποῖο ἔβαζε «κρυφὰ» κάθε μισὴ ὥρα – καὶ ὅτιδὴποτε ἀφοροῦσε στὴ νοσηλεία του. Ρωτοῦσε σπανίως γιὰ τὴν κατάστασή του – εἶχε ἐνημερωθεῖ πλήρως καὶ ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ ἐξαρχῆς γιὰ τὴν πάθησή του – κάποτε τὴν εἶδα καὶ δακρυσμένη, ἔβλεπε τὴν ἀγωνία στὸ πρόσωπό της καὶ τὴν ἀναμονὴ στὰ μάτια της ν' ἀκούσει κάποια καλὴ ἐξέλιξη τῆς πορείας του.

Ἡ αἱματολογικὴ εἰκόνα τοῦ ἀσθενοῦς παρουσίασε ἐπι-

¹ Ἀκοκκιοκυτταραιμία: πάθηση χαρακτηριζόμενη ἀπὸ μεγάλου βαθμοῦ ἐλάττωση τῶν λευκῶν αἰμοσφαιρίων, κάτω τῶν 1.000 κατὰ κυβ. χιλ. ἐνῶ τὰ πολυμορφοπύρρηνα εἶναι λιγότερα τῶν 10%. Τὰ ἐρυθρὰ καὶ τὰ αἰμοπετάλια εἶναι φυσιολογικά.

δείνωση τὴν πρώτη ἐβδομάδα, τὴ δεύτερη ἔμεινε στάσιμη· ὁ ἄρρωστος ἦταν σὲ προκωματώδη κατάσταση, ἦταν βυθισμένος, ἀδυνατοῦσε νὰ μιλήσει, ἡ συνεννόηση γινόταν μὲ νοήματα, ἀφοῦ τὰ χεῖλη του τὰ ἀνοίγε μὲ δυσκολία ἕνεκα τῶν ἐξελκώσεων.

Οἱ γιατροὶ τῆς κλινικῆς, μὲ πρῶτον τὸν Διευθυντή, καὶ τὸ νοσηλευτικὸ προσωπικὸ ἀσχολήθηκαν ἰδιαίτερος μὲ τὸν ἀσθενή, ὡς νὰ εἶχαν στοιχηματίσει γιὰ τὴ σωτηρία του. Θυμοῦμαι λοιπὸν ὅτι ἡ Ἑλένη δὲν ἔφυγε στιγμὴ ἀπὸ κοντὰ του. Κοιμόταν σὲ μιὰ πολυθρόνα καὶ τὸ πρῶι τὴν ἔβλεπα καθαρή, καλοχτενισμένη, πάντα ἄβαφη, πάντα πρόθυμη νὰ μοῦ δώσει καὶ τὴν τελευταία πληροφορία γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἄντρα της τὴν προηγούμενη νύχτα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔλεγε χαϊδεύοντας τρυφερὰ τὸ μέτωπό του καὶ τὰ καλοχτενισμένα μαλλιά του. Καὶ πρέπει νὰ συμπληρώσω ὅτι εἶχε μάθει καὶ τὴ στοιχειώδη ἰατρικὴ ὀρολογία· ἤξερε τὰ φρίκια, τὸν τρόμο, τὸ παραλήρημα, τὶς ἐξελκώσεις, ἔμαθε τὰ λευκά, τὰ ἐρυθρά, τὸ μυελόγραμμα...

Περὶ τὸ τέλος τῆς τρίτης ἐβδομάδας τὰ λευκὰ αἰμοσφαίρια τοῦ ἀρρώστου ἦταν μετρήσιμα. Χαρᾶς εὐαγγέλια στὴ σύζυγο καὶ τὴν κλινική! Γιὰ νὰ μὴν καθυστερῶ τὴν ἀφήγηση, ἡ πορεία τοῦ ἀσθενοῦς ὑπῆρξε ὀμαλή. Πῆρε ἐξιτήριο τὴν πέμπτη ἐβδομάδα ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς εἰσαγωγῆς του. Τώρα πού τὸν εἶδα ὄρθιο, ντυμένο μὲ τὰ ροῦχα του, μοῦ φάνηκε ἄλλος ἄνθρωπος. Εἶχε χάσει περισσότερα ἀπὸ δεκαπέντε κιλά καὶ τὸ παντελόνι του ἔπλεε ἐπάνω του. Ἡ Ἑλένη τὸ

δίπλωσε στη μέση και τὸ ἔσφιξε δυνατὰ μὲ τὴ ζώνη γιὰ νὰ μὴν πέφτει. Μᾶς εἶπαν εὐχαριστῶ καὶ ἔφυγαν κι ἐγὼ πρέπει νὰ πῶ τὸ παράπονό μου.

Ἡ ὡραία σύζυγος ποὺ φορτώθηκε τὸν σταυρὸ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἄντρα της καὶ τὸν ἔφτασε μέχρι τὸν Γολγοθᾶ, λησμόνησε τὸ νοσηλευτικὸ προσωπικὸ ποὺ πανηγύριζε μαζί της. Δὲν ἔφερε οὔτε ... δύο πάστες γιὰ νὰ γλυκάνει τὸν κόπο τους καὶ τὴν ἀγωνία τους ...

Ὅσο γιὰ μένα ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἔβλεπα ὅτι τὰ φάρμακα μποροῦν νὰ ἔχουν καὶ θανατηφόρα δράση καὶ πρέπει νὰ χορηγοῦνται μὲ φειδῶ καὶ κατὰ τὴν ἀπόλυτη ἔνδειξη. Ἦταν μάθημα ζωῆς.

*

12^{ος} ασθενής

Είμαστε στο τέλος του 1985. Τον Κ. Κ. τον γνώριζα από τετραετίας, καθόσον ήμουν θεράπων γιατρός της συζύγου του, που έπασχε από μεταστατικό καρκίνο του μαστού, τον όποιον, μαστό, είχε αφαιρέσει πρό δεκαετίας. Η κυρία Ίωάννα, αυτό ήταν τ' όνομά της ήταν τώρα 78 ετών και ο σύζυγος 82.

Η κατάσταση της ασθενούς είχε βαρύνει τον τελευταίο χρόνο· τώρα είχε πολλαπλές πνευμονικές και όστικές μεταστάσεις και άμφοτερόπλευρη πλευριτική συλλογή. Η Ίωάννα, παρότι γνώριζε την βαρύτητα της κατάστασης, αρνιόταν να νοσηλευτεί σε νοσοκομείο· ήθελε να πεθάνει στο σπίτι της, άρκει, όπως έλεγε, να την παρακολουθώ σαν να ήταν μητέρα μου. Ένέδωσα στις παρακλήσεις της, δέν μπορούσα να κάνω διαφορετικά, σε μιὰ άρρωστη που μου έμπιστευόταν τή ζωή της.

Δύο ήταν τὰ συμπτώματα που τή βασάνιζαν· οί σφοδροί πόνοι στα πλευρά και τήν σπονδυλική στήλη, και ή δύσπνοια, όταν ή συλλογή του ύγρου στα ήμιθωράκια αυξανόταν ταχύτερα από τον αναμενόμενο χρόνο.

Και για μὲν τὸν πόνο τῆς χορηγοῦσα μείζονα ἀναλγητικά με ίκανοποιητικά ἀποτελέσματα, ἐνῶ για τή δύσπνοια ἐκτελοῦσα ἐναλλάξ παρακεντήσεις στὸν θώρακα και ἀφαιροῦσα ἕνα με ἐνάμιση κιλό, κατὰ περίπτωση, ὑγροῦ.

Ἐπειδή, λοιπόν, ή Ίωάννα ήταν πλέον ἀνίκανη να διευθύνει τὰ τοῦ οἴκου της, ἀντίθετα ήθελε ή ἴδια βοήθεια,

ὁ Κ. Κ. προσέλαβε τὴ Βούλα γιὰ νὰ φροντίζει καὶ τὸ σπίτι καὶ τὴ γυναίκα του.

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι ὁ Κ. Κ. ἦταν ἕνας εὐκατάστατος συνταξιούχος - ἔμπορος ξυλείας παλαιότερα – καὶ εἶχε μιὰ κόρη, παντρεμένη, μόνιμη κάτοικο τῆς Ζυρίχης. Ὅπως ἔμαθα εἶχε πάει γιὰ νὰ σπουδάσει ψυχολογία καὶ μὲ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν της καὶ τὸ πτυχίο, πῆρε καὶ τὸν δόκτορα Ψυχολογίας ἄντρα της.

Μοῦ τηλεφώνησε συχνὰ γιὰ τὴν ὑγεία τῆς μητέρας της, ἦταν ἀρκετὰ ψύχραιμη καὶ τὸ τηλέφωνο ἔκλεινε πάντα μὲ τὴ σύσταση, «γιατρέ μου, ὅταν βαρύνει πολὺ ἡ μητέρα μου, τηλεφωνεῖστε μου γιὰ νὰ ἔρθω».

Ἄς γυρίσουμε ὁμῶς πίσω στὴ Βούλα. Ἦταν διαζευγμένη ἀπὸ τετραετίας – ἦταν μέθυσος ὁ ἄντρας της, ἔτσι ἔλεγε καὶ καμάρωνε γιὰ τὴ λέξη – καὶ εἶχε μιὰ κόρη 10 ἐτῶν, ποὺ τὴ μεγάλωνε μὲ τὴ μητέρα της. Ἡ Βούλα, λοιπόν, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἔγινε ἀποκλειστικὴ ἀδελφή. Ἔτσι ἤξερε ἀρκετὰ γιὰ τὴν περιποίηση τῆς ἄρρωστης καθόσον ἦταν ἔξυπνη γυναίκα, ὄχι ὠραία, ἀλλὰ ἀρκετὰ συμπαθῆς, σχεδὸν ὁμορφὴ καὶ χυμώδης, πρόθυμη καὶ σαράντα μόνον ἐτῶν!

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ καιροῦ ὁ καλοκάγαθος Κ. Κ. θεώρησε ἐγγονή του τὴν κόρη τῆς Βούλας, Μυρτῶ τὴν ἔλεξαν – καὶ τὴν ἴδια τὴ Βούλα κόρη του, ἀφοῦ τὴ βοήθησε ν' ἀγοράσει οἰκόπεδο στὸ Δήλεσι, καημὸ τὸ εἶχε.

Ἡ Ἰωάννα ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ της στὰ τέλη τοῦ '86. Κου-

ρασμένη, άγανακτισμένη, άπαρηγόρητη για τούς πόνους και τή δύσπνοια· έφυγε από τή ζωή αφήνοντας, άθελά της, τὸ πεδίο ελεύθερο στη Βούλα, τήν όποία ὁ Κ. Κ. κράτησε για οίκονόμο του. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸν κατηγορήσει στην ήλικία πὸν ἦταν! Ἡ Βούλα ἔγινε κυρία τοῦ σπιτιοῦ· εἶχε τὰ πάντα στην έντέλεια και φρόντιζε τὸν Κ. Κ. μέχρις υπερβολῆς· πήγαιναν άπογευματινοὺς περίπατους, ἔτρωγαν τὶς σοκολατίνες τους στὸ ζαχαροπλαστεῖο – μακρὰν τῆς γειτονιᾶς – τὸν πήγαινε και στὸ θέατρο.

Ἐδῶ, πρέπει νὰ πῶ, ὅτι ὁ Κ. Κ. παρὰ τὸ προχωρημένο τῆς ήλικίας του δὲν εἶχε σοβαρὰ προβλήματα υγείας. Αντιμετώπιζε τὴν ἥπια άρτηριακή υπέρταση και τὴν έκφυλιστική σπονδυλαρθρίτιδα πὸν εἶχε με τή δέουσα άγωγή πὸν τοῦ ἔδωσα και με τὴν παρηγορία τῆς Βούλας.

Ἵμως, τύχη τυφλῆ και ζηλόφθονος, ἔνα χρόνο περίπου μετὰ τὸν θάνατο τῆς κυρίας Ἰωάννας, ὁ Κ. Κ. παρουσίασε συμπτώματα από τὸν προστάτη του, τὸν άνατομικὸ έννοῶ. Με τή βοήθεια τοῦ συνάδελφου οὐρολόγου διαπιστώθηκε ὅτι ἐπρόκειτο για καλοήθη υπερπλασία τοῦ άδένα, ή όποία ἔπρεπε νὰ χειρουργηθεῖ και ὅλα θὰ πήγαιναν κατ' εὐχὴν. Ὁ Κ. Κ. και πὸν άκουσε για επέμβαση ἔγινε ἔξαλλος. Άνέφερε δυὸ τρεῖς φίλους του, μικρότερους στην ήλικία, οἱ όποιοι μετὰ τὴν επέμβαση παρουσίαζαν άκράτεια οὔρων. Τὸ τελευταῖο ἐπιχείρημα-άπειλή πὸν εἶχα για νὰ τὸν πείσω ἦταν ὅτι σὲ λίγο θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει καθετήρα. Άμετανόητος ὁ Κ. Κ. εἶπε άμέσως: «Καλύτερα με καθετήρα παρὰ ... κατουρημένος, γιατρέ μου, τ' άκοῦς;»

Σὲ ἕξι μῆνες περίπου λόγῳ τῆς ἔντονης δυσουρίας καὶ τῆς νυχτερινῆς συχνουρίας τοποθετήθηκε ὁ καθετήρας, τοῦ ὁποίου ἀνέλαβα καὶ τὴν τακτικὴ ἀλλαγὴ – κάθε ἐνάμιση περίπου μῆνα.

Εἶχαν περάσει τέσσερις μῆνες περίπου, ὁπότε μιὰ νύχτα, περασμένες οἱ δέκα, χτύπησε τὸ τηλέφωνό μου. Ἦταν ἡ Βούλα, ἡ ὁποία μοῦ εἶπε ὅτι ὁ Κ. Κ. δὲν μπορούσε νὰ οὐρήσει καὶ ὅτι σφραδάζει ἀπὸ τοὺς πόνους. «Δὲν θέλει νὰ πάει στὸ νοσοκομεῖο, σὲ παρακαλῶ νὰ ἔρθεις, λυπήσου τον ...»

- Καὶ ὁ καθετήρας ποῦ ἔβαλα πρὶν δεκαπέντε ἡμέρες τι ἔγινε, ἔφραξε;
- Ἔλα, γιατρέ μου, καὶ θὰ σοῦ πῶ· μόνο κάνε γρήγορα γιατί φοβᾶμαι ὅτι θᾶχω τύψεις ποῦ θὰ τὸν χάσω ἀπὸ τοὺς πόνους ...

Αὐτὲς οἱ τύψεις ποῦ μοῦ εἶπε, μερδεμένες μὲ τοὺς πόνους, μὲ ἔβαλαν σὲ ὑποψίες, ἀλλὰ πάλι ἔλεγα καθὼς πῆγαινα μὲ τὸ αὐτοκίνητό μου στὸ σπίτι του. «Μὴν γίνεσαι καχύποπτος ... εἶναι δυνατὸν ὁ κ. Κ. Κ.»

Ἐφτασα σὲ μιῇ περίπου ὥρα, Ἡ Βούλα μὲ περίμενε κλαίγοντας στὴν πόρτα. Ἦξερα ὅτι εἶχαμε πάντα ρεζέρβα καθετήρα καὶ τὰ χρειώδη γιὰ τὴν ἀλλαγὴ.

- Ἔλα, γιατρέ μου, ἄργησες ... πονάει πολὺ, κι ἔπιασε τὴν κοιλιά της, λὲς καὶ εἶχε αὐτὴ τὴν ἐπίσχεση τῶν οὕρων.
- Ποῦ εἶναι, ὁ Κ. Κ.;
- Στὸ κρεβάτι του, κλαίει σὰν μωρὸ παιδί, λέει πὼς θὰ πεθάνει, φοβᾶμαι ὅτι δὲν τὸν προφταίνουμε.

Μπήκα στην κρεβατοκάμαρα, ή περιγραφή τής Βούλας ήταν ακριβής· ό Κ. Κ. ήταν σκεπασμένος με μιá κουβέρτα, με τá πόδια μαζεμένα πρòς τήν κοιλιά. Μοῦ εἶπε ψιθυριστá καλησπέρα, χωρὶς νά σηκώσει τò κεφάλι του, μᾶλλον ντρεπόταν νά με δεῖ.

Τράβηξα τήν κουβέρτα· ό Κ. Κ. ήταν γυμνòς ἀπò τή μέση καὶ κάτω καὶ ό καθετήρας εἶχε ἀφαιρεθεῖ ...

- Φέρε καθετήρα καὶ τὰ σχετικá, ξέρεις, γιá νά ἀπαλλάξουμε τὸν ἄρρωστó μας ἀπò τὸν πόνου, τῆς εἶπα.

Ἔτσι καὶ ἔγινε. Ἡ ἀνακούφιση ἦταν ἄμεση. Κι ἐνῶ περιμένα ν' ἀδειάσει ἡ «πεπληρωμένη» κύστη του - ἡ κένωση πρέπει νά γίνεται με δυò τρεῖς διακοπές - ἡ Βούλα, χωρὶς νά με κοιτάζει μοῦ εἶπε τὰ γεγονότα.

- Ἐγὼ ἀφαίρεσα, γιαιτρέ μου, τὸν καθετήρα· ό κύριος εἶχε λυσσάζει, δὲν κρατιόταν ... ὄχι πὼς δὲν ἔφταιγα κι ἐγὼ πὸν ὄλο τὸ ἀπόγευμα γύριζα με τὰ ἐσώρρουχα γιαιτί ... ζεσταινόμεουν. Ὅμως, γιαιτρέ μου, πῖστευα ὅτι θά μπορούσα νά ξαναβάλω καινούργιο καθετήρα, τὸ θεωροῦσα εὔκολο, εἶχα δεῖ τόσες φορές...

Θά τελείωνα τήν ἐπίσκεψή μου, ὅταν ό Κ. Κ. μοῦ εἶπε:

- Γιαιτρέ μου, γνωριζόμεαστε καλά ... ντρέπομαι γιá τὰ χάλια μου, ὅμως δὲν ἄντεχα νά βλέπω μισόγυμνο αὐτόν ... τὸν δαίμονα. Δὲν ἄντεχα. Αὐτὴ μοῦ εἶπε νά βγάλουμε τὸν καθετήρα ... νά βγάλουμε τὰ μάτια μας, καὶ ὕστερα αὐτὴ μπορούσε νά βάλει ἕναν καινούργιο ... Συμφώνησα, γιαιτρέ μου, καὶ πλήρωσα τήν ἁμαρτία μου. Πρέπει νά σοῦ πῶ ὅτι ὅσο ζοῦσε ἡ γυναίκα μου δὲν τὴν ἀπάτησα ποτέ.

Ἡ σχέση μου με τὴ Βούλα, ἄρχισε μετὰ τὸν θάνατό της ... Μὲ πιστεύεις ... Ὁ ὄφις με ἀπάτησε, γιατρέ μου...

- Σὲ πιστεύω, τοῦ εἶπα, οὐδεὶς ἀναμάρτητος, ἔτσι δὲν εἶπε ὁ Ἰησοῦς;
- Ἄσε τὸν Ἰησοῦ, στὴν ἄκρη. Σ' εὐχαριστῶ, εἶμαι κουρασμένος, ταλαιπωρημένος ... με συγχωρεῖς θέλω νὰ κοιμηθῶ...

Τὸν χαιρέτησα, χαιρέτησα καὶ τὴν πέτρα τοῦ σκανδάλου καὶ πῆρα τὸ αὐτοκίνητό μου νὰ γυρίσω σπίτι μου.

Στὸν δρόμο σκεφτόμουν. Ποιὸς ἀπ' τοὺς δυὸ ἔφταιγε γιὰ ὅσα συνέβησαν; Ἡ Βούλα, ἡ χυμώδης οἰκονόμος, ἡ ὀ ἐστερημένος ἡδονῶν Κ. Κ.;

Μέχρι νὰ φτάσω σπίτι μου εἶχα ἀθώωσει καὶ τοὺς δυὸ!

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι τὸ ἴδιο ἐπεισόδιο ἐπαναλήφθηκε μετὰ ἀπὸ ἕξι περίπου μῆνες. Ὅταν ἀποκατέστησα τὴν ἀταξία, ὁ Κ. Κ. μοῦ εἶπε, χωρὶς περιστροφές:

- Ἐγὼ φταίω, γιατρέ μου, ἐγὼ ἤθελα νὰ ἀπολαύσω τὴν ... ἁμαρτία γιὰ δευτέρη φορά ... ξέχασα ὅτι «τὸ δις ἐξαμαρτεῖν οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ!...»
- Ἐγινε τουλάχιστον ἡ ἁμαρτία; ρώτησα.
- Ὅχι, γιατρέ μου· «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής...»

Ὁ Κ. Κ. πέθανε μετὰ ἀπὸ ἕνα χρόνο περίπου ἀπὸ ἔμφραγμα μυοκαρδίου κατὰ τὴ μεταφορὰ του στὴν κλινικὴ τῆς γειτονιάς του. Τὰ νέα μοῦ τὰ εἶπε ἡ Βούλα δέκα μέρες κατόπιν. Ἦρθε ντυμένη στὰ μαῦρα, κατηφής, βαρυνεπθούσα νὰ μ'

εὐχαριστήσῃ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ μου, στὸ ἰατρεῖο μου.
Ἔμεινε μόνο τρία λεπτὰ κι ἔφυγε ἀθόρυβα, δακρυσμένη.
Δὲν πρόφτασα νὰ τὴ ρωτήσω ἂν ὁ Κ. Κ. τῆς ἀγόρασε ἐκεῖνο
τὸ προκατασκευασμένο σπιτάκι πὺ τόσο ἐπιθυμοῦσε γιὰ
νὰ τὸ βάλει στὸ οἰκόπεδο, στὸ Δήλεσι καὶ κυρίως, ἂν ὁ Κ.
Κ. πεθαίνοντας ἔφερε καὶ τὸν ... καθετήρα του!

*

13^{ος} ἀσθενής

(Ὁ θάνατος τοῦ Ἡράκλειτου ~ 480 π.Χ.)

Γράφει ὁ αἰνικτής, ὁ ὀγλολοΐδορος καὶ σκοτεινὸς Ἡράκλειτος (ἀπ. 58 D-K).

«Τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ εἶναι ἓνα. Οἱ γιατροὶ κόβουν, καυτηριάζουν καὶ βασανίζουν σκληρὰ καὶ μὲ κάθε τρόπο τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μετὰ ζητοῦν καὶ ἀμοιβή, παρότι δὲν τὴν ἀξίζουν διόλου, διότι ἀπεργάζονται τὰ ἴδια πράγματα: τὰ καλὰ (θεραπεῖες) καὶ τὶς ἀρρώστιες (τὰ κακά)».

Γνωρίζουμε ἀπὸ ἀρκετὲς καὶ διαφορετικὲς μαρτυρίες ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐνόσησε ἀπὸ ἀσκίτη (ὕδρωπικία) λόγω ὑπολευκωματιναιμίας (κακῆς διατροφῆς) καὶ γιὰ τοῦτο ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν γιατρῶν τῆς Ἐφέσου, οἱ ὅποιοι ἀρνήθηκαν νὰ τοῦ προσφέρουν τὴν ὅποια βοήθεια εἶτε γιὰτὶ θεώρησαν τὴ νόσο ἀνίατη εἶτε γιὰτὶ θυμήθηκαν τὰ ὅσα ἐχθρικὰ ἔγραψε γι' αὐτούς. Τότε ὁ φιλόσοφος ἐφάρμοσε τὴν δική του ἀγωγή, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ πετύχει τὴν ἐξάτμιση τοῦ ὕγρου τῆς κοιλιᾶς του. Ἀφενὸς κάθισε στὸν ἥλιο καὶ ἀφετέρου διέταξε τοὺς δούλους του νὰ τὸν σκεπάσουν μὲ κοπριά· σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση πέθανε τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, προφανῶς ἀπὸ θερμοπληξία, λόγω κατάρρευσης τῆς ἀδελῆς ἀναπνοῆς· οἱ Ἐφέσιοι τιμώντας τὸν ἄνδρα τὸν ἔθαψαν στὴν ἀγορά.

Ὁ Ἡράκλειτος σοφὸς καὶ ἀλαζῶν ἐπλήρωσε μὲ τὴ ζωὴ του τὴν πρωτοτυπία τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀσκίτη ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐνόσησε - ἀσκίτης πείνας, κακῆς διατροφῆς, στὸ τέλος τῆς

ζωῆς του ἔγινε μισάνθρωπος καὶ ζοῦσε στὰ βουνὰ τρώγοντας χόρτα καὶ ρίζες – καὶ θέλω νὰ πιστεύω ὅτι δὲν ὑπῆρξε θῦμα τῆς ἀντιδικίας του μὲ τοὺς γιατροὺς τοὺς ὁποίους εἶχε λειδορήσει. Ἀντίθετα θεωρῶ βέβαιον ὅτι οἱ γιατροὶ τῆς Ἐφέσου δὲν ἐκτελοῦσαν παρακέντηση τῆς κοιλιᾶς τὸ 480 π.Χ. πὺν πέθανε ὁ Ἡράκλειτος, ἀγωγή τὴν ὁποία θὰ ἐφαρμόσουν μετέπειτα οἱ Ἱπποκρατικοὶ γιατροί.

Τὴν ἄποψη τοῦ Ἡράκλειτου ὅτι οἱ γιατροὶ «τέμνουν καὶ καυτηριάζουν τοὺς ἀσθενεῖς» θὰ ἐπαναλάβουν καὶ ἄλλοι (Ξενοφῶν, *Ἀπομν.* 1-2.54, *Κύρου Ἀνάβ.* 5.8.18, Πλάτων, *Γοργίας* 456b, 479a, *Πολιτικός* 293b), τονίζοντας τὸ ἀναποτελεσματικὸ τῶν καύσεων καὶ τῶν τομῶν, χωρὶς νὰ ἀναφέρουν τὰ περὶ τῆς ἀμοιβῆς, καὶ τῶν ἀνάιτων βασάνων πὺν εἶναι ἄκρως ἐπιλήψιμα.

Ἔχω τὴν ἄποψη ὅτι ὀριστικὴ ἀπάντηση γιὰ τὴν ἀξία τῶν τομῶν καὶ τῶν καύσεων δίδει ὁ Ἱπποκράτης, μὲ τὸν ἀκροτελευταῖο ἀφορισμὸ του (7.87): «Ὅσα νοσήματα δὲν θεραπεύονται μὲ τὰ φάρμακα, θεραπεύονται μὲ τὶς ἐγχειρήσεις· ὅσα δὲν θεραπεύονται μὲ τὶς ἐγχειρήσεις, θεραπεύονται μὲ τὶς καυτηριάσεις· ὅσα, τέλος, δὲν θεραπεύονται μὲ τὶς καυτηριάσεις, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ θεωροῦνται ἀνίατα». Ὁ Ἡράκλειτος πέθανε 70 περίπου ἐτῶν.

*

Υ.Γ. 1. Ὅτι «ἀγαθὸν καὶ κακὸν [sc. ἐν ἐστίν] στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποσπάσματος καὶ «ταῦτὰ ἐργαζόμενοι τὰ ἀγαθὰ

καὶ τὰς νόσους» στὸ τέλος δὲν ἀφοροῦν στὸ παρὸν σχόλιο.

2. Ασφαλῶς δὲν εἶχα τὴν τύχη νὰ νοσηλεύσω τὸν πάσχοντα ἀπὸ ὕδρωπα ἢ ὕδερρον ἢ ἀσκήτη¹ Ἡράκλειτο, στὸν ὁποῖον θὰ ἐξηγοῦσα ὅτι κατέστη ὕδρωπικός ἢ ἀσκιτικός ἀπὸ τὴν ἀπουσία πρόσληψης λευκωμάτων στὴ διατροφή του, ἀφοῦ ἔτρωγε μόνο χόρτα καὶ ρίζες (ἢ ὑπολευκωματιναίμια προκαλεῖ ἐξαγγείωση τοῦ ὑγροῦ ἀπὸ τὸ πλάσμα πρὸς τὴν περιτοναϊκὴ κοιλότητα).

Θὰ τοῦ ἐξηγοῦσα λοιπὸν ὅτι τὸ ὑγρὸ στὴν κοιλία του ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξατμισθεῖ μὲ τὴν ἐκθεσὴ του στὸν ἥλιο, ὅπως τὸ νερὸ στὶς λακοῦβες τῶν δρόμων, ἢ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ θέρμανση τοῦ σώματος μὲ κοπριά ἢ θερμὰ ἐπιθέματα, ἀλλὰ μὲ κάτι ἀπλούστερο, ποὺ ἦταν ἡ ἀλλαγὴ τῆς διατροφῆς του (πρόσληψη ζωικοῦ λευκώματος).

Ὅμως ἡ πολυπραγμοσύνη τοῦ Ἡράκλειτου ὄχι μόνον δὲν τὸν ὠφέλησε, ἀλλὰ ἀποδείχτηκε θανατηφόρος ἀφοῦ κατάργησε τὴν ἀδελφὴ ἀναπνοὴ τοῦ σώματός του.

3. Ἀντίθετα πρὸς τὸν Ἡράκλειτο, ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς δὲν φαίνεται νὰ ἔζησε ἐπὶ μακρὸν στὴν ἔρημο τρώγοντας «ἀκρίδες καὶ ἄγριο μέλι» (Κ. Διαθ. Ματθ. 3.5), διότι θὰ εἶχε τὴν τύχη τοῦ φιλοσόφου.

¹ Ὑδρωψ ἢ ὕδερρος κατὰ πρῶτον τὸν Ἱπποκράτη, ἀσκήτης τὸν Ἀρεταῖο.

14^{ος} άσθενής

(Ο θάνατος του Έμπεδοκλή, 430 π.Χ.)

Ο Έμπεδοκλής ήταν γιός του Μέτωνος και καταγόταν από τον Άκράγαντα της Σικελίας. Πρέπει να γεννήθηκε τὸ 490 π.Χ. και να πέθανε τὸ 430 (οί μαρτυρίες για τὴ γέννηση και τὸν θάνατό του εἶναι πολλές και ἐξίσου ἀμφισβητούμενες). Ίσως ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρα, ἀπὸ κάποιους κατηγορήθηκε και ὡς λογοκλόπος του, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι ἔγραψαν ὅτι ὑπῆρξε μιὰ σπάνια και χαρακτηριστικὴ προσωπικότητα πὸν τάραξε τὴν πνευματικὴ και θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ Άκράγαντος για πολλὰ χρόνια στὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ. Βέβαιον εἶναι ἀκόμη ὅτι ὑπῆρξε δεινὸς *περὶ τὴν φράσιν* (Διογ. Λαέρτιος 8.57) και ὅτι ὑπῆρξε ἐκτὸς ἀπὸ ρήτορας και γιατρὸς ἢ μάγος θεραπευτὴς (ὁ.π. § 58). Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τοὺς στίχους του (D-K ἀπ. 117, Διογ. Λαέρτ. § 52).

«Θὰ μάθεις και τὰ φάρμακα, ὅσα προστατεύουν ἀπὸ τὰ κακὰ και τὰ γεράματα· και θὰ μπορεῖς να καταπαύεις τῶν ἀνέμων τὴν ἀκούραστη μανία ... και πάλι ἂν θέλεις θὰ τοὺς σταματᾶς γυρίζοντας τὴ φορά τους ... και ἀκόμη θὰ μπορεῖς να φέρνεις ἀπὸ τὸν Ἄδη, τὴ δύναμη τοῦ πεθαμένου ἀνθρώπου».

Ὁ Έμπεδοκλής θαυμάστηκε για πολλὰ (Δ. Λαέρτ. § 60).

«Ὅταν κάποτε ἦταν δυνατὰ τὰ μελέτμια και κινδύνευε ἡ σοδειὰ (στὸν Άκράγαντα) συμβούλεψε να γδάρουν γαιῖδα-

ρους και νὰ φτιάξουν ἀσκιά· τὰ τοποθέτησε μάλιστα στοὺς γύρω λόφους καὶ τὶς βουνοκορφές, γιὰ νὰ αἰχμαλωτίσουν τὸν ἀέρα· καὶ ὅταν πέτυχε [τὸ τέχνασμα] τὸν ἀποκάλεσαν κωλησανέμα» (ὁ κωλύων, ὁ ἐμποδίζων τοὺς ἀνέμους).

Δ. Λαέρτ. § 61: «Ὁ Ἡρακλείδης διηγεῖται γιὰ τὴν ἄπνοη γυναῖκα τὰ ἐξῆς: ὅτι συντήρησε τὸ σῶμα της χωρὶς νὰ ἀναπνεύει καὶ χωρὶς σφυγμὸ ἐπὶ τριάντα ἡμέρες (*συντηρεῖν ἄπνουν καὶ ἄσφυγμον τὸ σῶμα*)· γι' αὐτὸ τὸν εἶπαν καὶ γιατρὸ καὶ μάντη».

Δ. Λαέρτ. § 69: «Ὁ Ἑρμῖπος ἐπίσης λέει ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς θεράπευσε κάποια Πάνθεια, ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα, ἐγκαταλειμμένη ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ γι' αὐτὸ ἔκανε θυσία. Ὁ Ἰππόβοτος ὁμοίως λέει ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς, σηκώθηκε, προχώρησε πρὸς τὴν Αἴτνα καὶ μόλις ἔφτασε κοντὰ στοὺς κρατῆρες τῆς φωτιᾶς, πήδησε μέσα καὶ χάθηκε, θέλοντας ἔτσι νὰ ἐπιβεβαιώσει τὴ φήμη γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅτι δηλαδὴ εἶχε γίνει θεός. Ἀργότερα μαθεύτηκε ὅτι ἀπὸ τὸ ἠφαίστειο τινάχτηκε ἓνα ἀπὸ τὰ πέδιλά του, γιὰτὶ συνήθιζε νὰ φορᾶ χάλκινα ὑποδήματα».

Δ. Λαέρτ. § 70: «... ἔτσι λοιπὸν ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινοῦντος· καὶ ἐκεῖ πού πανηγύριζαν, ἐφανίσθηκε ξαφνικὰ ὁ Ἐμπεδοκλῆς· αὐτοὶ σηκώθηκαν καὶ ἄρχισαν νὰ τὸν προσκυνοῦν καὶ νὰ προσεύχονται σὰν νὰ ἦταν θεός. Κι αὐτὸς γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὴ γνώμη τους πήδησε μέσα στὸ ἠφαίστειο».

Δ. Λαέρτ. § 71: «Σ' αὐτὲς τὶς διηγήσεις ἐναντιώνεται ρητὰ ὁ Τίμαιος πού λέγει ὅτι ἀναχώρησε ὀριστικὰ στὴν

Πελοπόννησο, από όπου δὲν ξαναγύρισε ποτέ. Γι' αὐτὸ εἶναι ἄγνωστο πότε πέθανε ... Πῶς λοιπὸν πήδησε μέσα στὸ ἠφαιστείο, τὸ ὁποῖο – ποτέ δὲν ἀναφέρει, ἂν καὶ εἶναι τόσο κοντά· ἄρα πέθανε στὴν Πελοπόννησο».

Δ. Λαέρτ. § 73: «Ὅπως λέει ὁ Φαβωρῖνος φοροῦσε πορφυρὸ μανδύα καὶ χρυσὴ ζώνη· ἀκόμη φοροῦσε χάλκινα πέδιλα καὶ ἔβαζε στὸ κεφάλι του δελφικὸ στεφάνι· εἶχε μακριὰ μαλλιά καὶ τὸν ἀκολουθοῦσαν ὑπηρέτες, ἀλλὰ ἦταν πάντα σκυθρωπὸς καὶ εἶχε τὴν ἴδια ἐκφραση στὸ πρόσωπό του ... Ἀργότερα, καθὼς πήγαινε μὲ τὴν ἄμαξα στὴ Μεσσήνη σὲ μιὰ γιορτῆ, ἔπεσε καὶ ἔσπασε τὸν μηρό του. Ἀρρώστησε ἀπὸ αὐτὸ καὶ πέθανε σὲ ἡλικία ἑβδομηῆντα ἑφτά ἐτῶν».

Δ. Λαέρτ. § 74: Ὁ Δημήτριος ὁ Τροιζήνιος ... λέει ὅτι «ἔβαλε θηλειὰ στὸν λαιμό του καὶ κρεμάστηκε ἀπὸ ψηλὴ κρानιά ... ἀναφέρεται ἀκόμη ὅτι ἀπὸ τὰ γεράματα γλίστησε στὴ θάλασσα καὶ πέθανε».

Δ. Λαέρτ. § 75: Λέγεται ἀκόμη «ὅτι ταξιδεύοντας μὲ ἄμαξα ἔπεσε καὶ ἔσπασε τὸ δεξιό του πόδι καὶ πέθανε ἀπὸ αὐτό».

Τέλος τὴν ἐκδοχὴ ὅτι «ρίχτηκε μιὰ νύχτα σὲ κρατήρα ἠφαιστείου ὥστε νὰ μὴ βρεθεῖ τὸ σῶμα του, ἐνῶ τὸ σανδάλι του ἐκβράστηκε ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς λάβας» ἀναφέρει καὶ τὸ Λεξικὸ τῆς Σούδας.

Ἐν τέλει ποιά ἦταν ἡ αἰτία θανάτου τοῦ θεοῦ Ἐμπεδοκλῆ; Ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ὅτι πέθανε πέφτοντας μέσα σὲ ἓναν κρατήρα τοῦ ἠφαιστείου τῆς Αἴτνας, διότι οὐδεὶς μπορούσε, ἄνθρωπος ἢ θεὸς νὰ πλησιάσει τόσο

κοντὰ σ' ἓνα ἠφαιστειο ἐν ἐνεργείᾳ, χωρὶς νὰ γίνεῖ στάχτη ἀπὸ χιλιόμετρα μακριά, ἔνεκα τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας καὶ τῶν θανατηφόρων ἀερίων, καὶ ἂν ἀκόμη φοροῦσε χάλκινα ὑποδήματα.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲν ἦταν «ἡ κινούμενη φλεγόμενη καὶ οὐ καιομένη βάτος». Ὅτι βέβαια μετὰ ἀπὸ ἡμέρες τινάχτηκε ἀπὸ τὸν κρατήρα ἓνα ἀπὸ τὰ δύο χάλκινα ὑποδήματά του εἶναι ἓνα ἀκόμη ἀπίστευτο θαῦμα, ὄχι γιατί ἐκτινάχτηκε τὸ ἓνα μόνο ὑπόδημα οὔτε γιατί δὲν ἔλειωσε ὁ χαλκός, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι κάποιοι πλησίασαν τὸν κρατήρα καὶ βρῆκαν τὸ ἄθικτο τὸ πέδιλο αὐτοῦ πὺ πιστεῦε ὅτι εἶναι θεός!

Ὅτι «ξύπνησε τὴν ἄπνοια καὶ ἄσφυγμῆ» ἐπὶ τριάντα μέρες γυναίκα μπορούμε νὰ ἀμφιβάλουμε, ὄχι μόνο γιατί δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ διαπιστώσουν τὴν ἄπνοια καὶ τὴν ἄσφυγμία τῆς Πάνθειας, ἡ ὁποία ἦταν δυνατὸν νὰ ἔπασχε ἀπὸ ναρκοληψία¹· ἀλλὰ ἐπειδὴ ἄφησαν ἄταφη ἐπὶ 30 ἡμέρες μιὰ γυναίκα νεκρή, τὴν ὁποίαν εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ γιατροί.

Ἡ περίπτωση τοῦ ἀπαγχονισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ συζητεῖται ὡς αἰτία θανάτου, διότι δὲν προσδίδει δόξα καὶ αἴγλη σὲ κάποιον πὺ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ πιστεύεται πὺ εἶναι θεός· γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ τὸ ὀλισθημα μὲ πνιγμὸ στὴ θάλασσα. Κανεὶς θεὸς δὲν πέθανε ἀπὸ πνιγμό!

Ἔτσι δὲν μένει παρὰ νὰ δεχθοῦμε ὡς πιθανότερη αἰτία

1 Ναρκοληψία: ἀκατανίκητη ἐπιθυμία γιὰ ὕπνο, πὺ ὁδηγεῖ ἐντέλει σὲ ὕπνο ὠρῶν ἢ πολλῶν ἡμερῶν καὶ ὀφείλεται σὲ βλάβη τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος.

θανάτου τὸ κάταγμα τοῦ δεξιοῦ μηροῦ ἀπὸ πτώση (§§ 73, 75). Τὸ ἂν ἦταν κάταγμα τοῦ δεξιοῦ μηροῦ ἢ τοῦ ἰσχίου ἔχει μικρὴ σημασία, καὶ πιθανότερο φαίνεται τὸ δεύτερο, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερα ἀκόμη ὀδηγεῖ, γιὰ συγκεκριμένες αἰτίες, στὸ θάνατο. Πεισισμένος γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς διάγνωσης θὰ ἔλεγα ὅτι ὁ θεϊκὸς Ἐμπεδοκλῆς πέθανε ἀπὸ μία συνηθισμένη αἰτία. Ἦταν 60 περίπου ἐτῶν.

*

15^{ος} άσθενής

(*Ο θάνατος τοῦ Πρωταγόρα ~420 π.Χ.*)

Ο Πρωταγόρας γεννήθηκε στα Άβδηρα, την πατρίδα του Δημόκριτου, λίγο μετά το 490 π.Χ. Υπήρξε πάντα άχθοφόρος στη ζωή του. Νέος, λένε, ότι κουβάλησε πολλά φορτώματα στην πλάτη του και ότι αυτός επινόησε την *τύλη* (επίστρωμα, χαμαλίκια) για να απαλύνει τους πόνους στους ώμους, από την άμεση πίεση που προκαλοῦσαν τα βαριά φορτία που κουβαλοῦσε στην πλάτη. Ένήλικος, πάλι, έγινε άχθοφόρος και εξάγγελος τῆς ιδέας ότι «για όλα τα πράγματα μέτρο είναι ο άνθρωπος· για όσα υπάρχουν, ότι υπάρχουν, και για όσα δέν υπάρχουν, ότι δέν υπάρχουν».

Άργότερα, ώριμος πια σοφιστής, έγινε άχθοφόρος μιὰς άλλης ιδέας, τολμηρῆς και, ένδεχομένως, άσεβοῦς, άφοῦ τόλμησε να γράψει στο βιβλίο του *Περί Θεῶν*, ότι: «για τους θεούς δέν μπορῶ να γνωρίζω τίποτα: οὔτε ότι υπάρχουν, οὔτε ότι δέν υπάρχουν, οὔτε τι μορφή ἔχουν· επειδή είναι πολλά αυτά που εμποδίζουν τη γνώση· από τη μιὰ τὸ άδηλο τοῦ ζητήματος και από την άλλη ή συντομία τῆς ανθρώπινης ζωῆς».

Αὐτά τα δύο διανοήματα, που εἶχαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην παιδεία και τη σκέψη τῶν θρησκολόηπτων Ἑλλήνων, τὰ κουβαλοῦσε στο μυαλό του ο μέγας σοφιστής μέχρι τὸν θάνατό του. Για τὸ δεύτερο μάλιστα διάνοημα, τὸ σχετικό με τους θεούς, που ἂν δέν ἦταν άσεβές για τὴν εποχή του και

τοὺς Ἀθηναίους ποὺ τὸν φιλοξενοῦσαν, ἦταν τουλάχιστον ἀγνωστικιστικὸ καὶ ἀρνησίθεο, λέγεται – καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀλήθεια – ὅτι δικάστηκε μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀθεΐας (ἢ τῆς ἀσεβείας), καὶ καταδικάστηκε σὲ ἀπέλαση ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν (~432 π.Χ.).

Ὁ Πρωταγόρας ἦταν ὁ πρῶτος δάσκαλος-σοφιστῆς ποὺ πῆρε ἀμοιβὴ ἕως καὶ ἑκατὸ μνῆς γιὰ τὰ μαθήματά του, ἐπειδὴ πίστευε – καὶ ὀρθῶς – ὅτι ὅσα μαθαίνουμε ξεδεύοντας χρήματα τὰ ἐκτιμοῦμε περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς προσφέρονται δωρεάν. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι κάποτε ζήτησε ἀμοιβὴ ἀπὸ τὸν Εὐθύλο, τὸν μαθητὴ του, καὶ αὐτὸς τοῦ εἶπε:

«Μὰ ἐγώ, Δάσκαλε, δὲν ἔχω κερδίσει ἀκόμη καμία ὑπόθεση», ὅποτε ὁ ἐτοιμολόγος Πρωταγόρας τοῦ ἀπάντησε: «Ἄν κερδίσω τώρα ἐγώ, πρέπει νὰ πάρω τὴν ἀμοιβή, διότι νίκησα· ἂν ὅμως κερδίσεις ἐσύ, πρέπει πάλι νὰ πάρω ἐγώ τὴν ἀμοιβή, διότι κέρδισες ἐσὺ τὴ δίκη».

Γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὴν ἡλικία τοῦ θανάτου του γράφτηκαν πολλὰ καὶ ἀντίθετα. Λένε πὼς πνίγηκε ταξιδεύοντας πρὸς τὴ Σικελία μὲ μιὰ μικρὴ βάρκα, κυνηγημένος ἀπὸ τὶς Ἀθηναϊκὲς τριήρεις, ποὺ ἦταν σκορπισμένες σὲ ὅλες τὶς θάλασσες, προκειμένου νὰ τὸν συλλάβουν καὶ νὰ τὸν θανατώσουν – ὅπως τὸν Σωκράτη, τριάντα χρόνια μετὰ – γιὰ ὅσα ἔγραψε γιὰ τοὺς θεοὺς. «*Κατέδν πλέων ἐν ἀκατίῳ μικρῷ*», γράφει ὁ Φιλόστρατος. Ἐξ ἄλλου ὁ συντηρητικὸς Φιλόχορος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ πνιγμὸς ἦταν ἡ μόνη τιμωρία ποὺ ταίριαζε στὸν ἀσεβή. Ἀντίθετα, ἐγὼ πιστεύω, ὅτι μὲ

τόσο βάρος πού είχε στο μυαλό του ο μέγας σοφιστής, απ' τή στιγμή πού βρέθηκε στη θάλασσα, δέν είχε πιθανότητες διάσωσης και σωτηρίας, ἔστω κι ἂν ἤξερε κολύμβηση ὁ σοφὸς γέροντας. Τέλος κάποιοι ἀνώνυμοι ἔγραψαν – οἱ ἐπώνυμες μαρτυρίες δέν εἶναι πάντα ἀληθινές και οἱ ἀνώνυμες κρύβουν ἀλήθειες στήν ὑπερβολή τους - ὅτι «πέθανε στή διάρκεια ἑνὸς ταξιδιοῦ, ἔχοντας ζήσει κοντὰ ἐννεήντα σχεδὸν χρόνια».

Ὁ Διογένης Λαέρτιος γράφει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν καταδίκη του τὸν ἔδιωξαν ἀπὸ τὴν πόλη «καὶ κατοπιν ἔκαψαν τὰ βιβλία του στήν ἀγορά, ἀφοῦ ἔβγαλαν κήρυκα και τὰ συγκέντρωσαν ἕνα-ἕνα ἀπὸ ἐκείνους πού τὰ εἶχαν».

(Πρὶν ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους και μὲ τὴν ἴδια κατηγορία (*γραφὴ ἀσεβείας*) οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν καταδικάσει και ἐξορίσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸν φυσικὸ φιλόσοφο Ἀναξαγόρα τὸν Κλαζομένιο. Μὲ τὴν ἴδια γραφή, τὸ 399 π.Χ., θὰ δικάσουν, θὰ καταδικάσουν και θὰ θανατώσουν τὸν Σωκράτη, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πόλη του, «τὸ σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, σφοδρὸς πολέμιος τῶν σοφιστῶν, θαυμαστής τοῦ Πρωταγόρα, θὰ γράψει στὸ ὁμώνυμο ἔργο του – *Πρωταγόρας* 328b - ὅτι ὁ σοφιστὴς ἔλεγε τὰ ἐξῆς, σχετικὰ μὲ τὴν ἀμοιβή του: «Γι' αὐτὸ ἔχω κανονίσει ἢ εἰσπραξη τῆς ἀμοιβῆς γιὰ τὰ μαθήματά μου νὰ γίνεται περὶπου ὡς ἐξῆς: ὅταν δηλαδὴ κάποιος ἔχει παρακολουθήσει τὴ διδασκαλία μου, ἂν θέλει, μὲ πληρώνει, ὅ, τι χρήματα τοῦ ζητῶ· ἂν ὁμως δέν θέλει, τοῦ συστήνω νὰ πάει σ' ἕνα ναὸ

καὶ ἀφοῦ ὀρκισθεῖ πόσα χρήματα θεωρεῖ ὅτι ἀξίζουν αὐτὰ πού ἔμαθε, καταθέτει αὐτὸ τὸ ποσὸν στὸ ναό».

Ὅποια, λοιπόν, κι ἂν εἶναι ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὸν χρόνο τοῦ θανάτου του, ἀποδεικνύεται, ἐν τέλει, ὅτι ὁ Πρωταγόρας εἶχε πάλι δίκιο, ἀφοῦ ἦταν ὁ πρῶτος πού ὑποστήριξε ὅτι «γιὰ κάθε πράγμα ὑπάρχουν δύο γνώμες ἀντίθετες ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη». Αὐτὸ ἐξ ἄλλου ἦταν τὸ τρίτο σπουδαῖο διανόημα τοῦ μεγάλου σοφιστῆ.

*

Υ.Γ. Ἡ καύση τῶν βιβλίων τοῦ Πρωταγόρα στὴν ἀγορὰ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους - ἡ πρώτη ἐξ ὧσων γνωρίζω – συνιστᾷ προσβολὴ γιὰ τὸν πολιτισμὸ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα, ὁ ὁποῖος, ἴσως, ἦταν ἐπίχρυσος.

*

16^{ος} ἀσθενής

(Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη 399 π.Χ.)

Τύχη ἀγαθὴ ὁ Σωκράτης ἐπέζησε ἐπὶ τριάντα περίπου ἡμέρες μετὰ τὴ θανατικὴ καταδίκη του ἔγκλειστος στὸ δεσμοτήριο, ἐπειδὴ οἱ ἐνάντιοι ἄνεμοι στὸ Αἶγαῖο ἐμπόδιζαν τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἱεροῦ πλοίου ἀπὸ τὴ Δῆλο. Γνωρίζουμε ὅτι τὸ πλοῖο εἶχε ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ γιὰ τὴ Δῆλο τὴν προηγούμενη ἡμέρα τῆς δίκης τοῦ Σωκράτη, μὲ τὴν ἐπίσημη ἀντιπροσωπεία τῆς πόλης, προκειμένου νὰ συμμετάσχουν οἱ Ἀθηναῖοι στὶς ἐορτὲς τοῦ Ἀπόλλωνος (καὶ τῆς Ἄρτεμης), πὺν ἐτελοῦντο κατ' ἔτος στὸ ἱερὸ νησί. Κατὰ τὰ νόμιμα, ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἀναχώρησης τοῦ πλοίου μέχρι καὶ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴ Δῆλο, ἡ πόλη ἔπρεπε νὰ διατηρεῖται «καθαρὴ» καὶ νὰ μὴν ἐκτελεῖται καμία θανατικὴ ποινὴ πὺν εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὴν πολιτεία. Καὶ ὀνόμασα τύχη ἀγαθὴ τοὺς ἀνέμους πὺν ἐπικράτησαν στὸ Αἶγαῖο μετὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Δηλίων, διότι χωρὶς αὐτοὺς ὁ Σωκράτης δὲν θὰ εἶχε τὸν χρόνο νὰ ἀναπολήσει τὸν βίον του καὶ τὴν πολιτεία του, ὅπως συνέβη στὸ μακρὸ διάστημα τῆς φυλάκισής του, ἐπειδὴ τὸ πλοῖο, χωρὶς τὶς ἀντίξοες καιρικὲς συνθήκες θὰ ἐπέστρεφε μετὰ ἀπὸ δέκα περίπου ἡμέρες, ὁπότε αὐτὸς ὄφειλε, κατὰ τὸν νόμο, νὰ πιεῖ τὸ κώνειον τὴν ἐπομένη τῆς ἐπιστροφῆς.

Ἔτσι φαίνεται ὅτι δύο ἐντελῶς τυχαῖα γεγονότα, ὅμοια μὲ ἐκεῖνα πὺν συμβαίνουν στοὺς τραγικοὺς ἥρωες, σημάδεψαν

τὴ ζωὴ τοῦ Σωκράτη: τὸ πρῶτο ἦταν ὅτι ἡ δίκη ὀρίστηκε τὴν ἐπομένη τῆς στέψης τοῦ ἱεροῦ πλοίου – νομίζω ὄχι τυχαῖα - ὥστε στὴν περίπτωση τῆς θανατικῆς καταδίκης ὁ θάνατος θὰ ἐρχόταν μετὰ ἀπὸ δέκα ἡμέρες· τὸ δεύτερο ἦταν οἱ ἀντίθετοι ἄνεμοι (*οἱ ἐτησίαι ἄνεμοι*, τὰ μελέμια), ποὺ ἐκεῖνο τὸ μοιραῖο ἔτος (τὸ 399 π.Χ.), ἔπνευσαν νωρίτερα στὸ Αἰγαῖο ἀπ' ὅ,τι συνήθιζαν νὰ πνέουν ἐκείνη τὴν ἐποχή. Ἄν λοιπὸν ἡ δικάσιμη εἶχε ὀρισθεῖ τρεῖς ἡμέρες νωρίτερα, τότε ὅλα θὰ εἶχαν ἀλλάξει. Ὁ Σωκράτης θὰ ἔπινε τὸ κώνειο τὴν ἐπομένη, πρὶν ἀρχίσουν οἱ προετοιμασίες τῶν Δηλίων καὶ πρὶν γίνεῖ ἡ στέψη τοῦ πλοίου, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἀπαγορεύονταν οἱ θανατικὲς ἐκτελέσεις.

Κατόπιν αὐτῶν μεταφερόμαστε στὸ δεσμοτήριο, ὅπου στὸ κελλί τοῦ Σωκράτη - ὅπως περιγράφονται τὰ γεγονότα στὸν *Φαίδωνα* 116b-d - ἐπικρατεῖ τὸ ἀδιαχώρητο. Φίλοι καὶ μαθητὲς ἦρθαν νὰ συμπαρασταθοῦν στὴν τελευταία ὥρα τοῦ Δασκάλου, πλὴν τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος περιέργως *ἠσθένει!*

«Ἐπειτα ἦρθε ὁ *ὕπηρέτης* τῶν Ἑνδεκα, στάθηκε κοντὰ του καὶ εἶπε: «Σωκράτη, ... ἦρθε ἡ ὥρα νὰ σοῦ προσφέρω τὸ δηλητήριο ... εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ τὸ πράξω, ἀφοῦ αὐτὸ διατάσσει ὁ νόμος... Ἦδη ὁ δήμιος ἔχει τρίψει τὸ δηλητήριο (τὸ κώνειο), καὶ περιμένει νὰ τὸν φωνάξω ... γιὰ νὰ στὸ προσφέρει».

«Ἄς μὴν ἀργοῦμε, λοιπόν», εἶπε με ἀταραξία ὁ Σωκράτης· «ἢ ὅποια καθυστέρηση δὲν ὠφελεῖ κανέναν ... καὶ περισσότερο ἐμένα...».

Ὁ Σωκράτης μόλις εἶδε τὸν δῆμιον, πού κρατοῦσε τὸ κύπελλο μὲ τὸ δηλητήριον, τοῦ εἶπε:

«Πές μου, ἐσὺ πού ξέρεις, τί πρέπει νὰ κάνω;»

«Τίποτε ἄλλο, παρὰ ἀφοῦ τὸ πιεῖς νὰ περπατᾷς γύρω-γύρω, μέχρις ὅτου αισθανθεῖς βάρος στὰ πόδια σου, ὅποτε πρέπει νὰ ξαπλώσεις· ἔτσι θὰ δράσει καλύτερα τὸ δηλητήριον», καὶ ταυτόχρονα πρόσφερε τὸ κύπελλο τοῦ θανάτου στὸν Σωκράτη. Κι αὐτὸς γαλήνιος, χωρὶς νὰ διστάσει ἤπιε χανδὸν (μονορούφι) τὸ δηλητήριον, χωρὶς κανένα μορφασμὸ δυσφορίας, ὅπως ἄλλοτε ἔπινε τὸν *κεκραμένον οἶνον* στὰ συμπόσια τῶν φίλων του!

Ὅτι ὁ Σωκράτης βαδίζει κατόπιν κυκλικῶς μέσα στὸ κελί του, μετὰ τὴν πόση τοῦ κώνειου, εἶναι ὑπερβολὴ τοῦ ἀπόντος Πλάτωνος, διότι σ' αὐτὸ ἐπικρατεῖ τὸ ἀδιαχώρητο. Οἱ συστάσεις τοῦ δῆμιου ὅτι πρέπει νὰ ξαπλώσει μόλις αισθανθεῖ βάρος στὰ πόδια του, διότι ἄλλως θὰ χρειαστεῖ ἐπιπρόσθετη δόση, κρίνονται ἀνακριβεῖς. Ἡ ἀπουσία τῶν πρόδρομων συμπτωμάτων τῆς δηλητηρίασης, ὅπως περιγράφονται ἀπὸ τὴ σύγχρονη Φαρμακολογία καὶ Τοξικολογία, καθιστᾷ ἀναξιόπιστη τὴν περιγραφὴ τοῦ Πλάτωνος. Τέλος ἡ δριμεία γεύση καὶ ἡ ἀποκρουστικὴ δυσσομία τοῦ δηλητηρίου, καθιστοῦν ἀδύνατη τὴν ἀπνευστι πόση τοῦ θανατηφόρου πώματος.

Πάντως εἴτε μὲ εὐαρέσκειαν εἴτε μὲ ἀπαρέσκειαν ὁ Σωκράτης ἤπιε τὸ κώνειον. Οἱ ἑταῖροι ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὅλα ἔχουν τελειώσει γιὰ τὸν Δάσκαλον καὶ τοὺς ἴδιους,

ἀφοῦ χάνουν τὸν ἀναντικατάστατο φίλο καὶ σύμβουλο. Καὶ κλαῖνε καὶ ὀδύρονται γιὰ τὸ μοιραῖο τέλος ποῦ καταφθάνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σωκράτη ποῦ τοὺς ἐπιτιμᾷ γιὰ τὴ γυναικεία συμπεριφορὰ τους!

Ὁμολογῶ ὅτι κάποιες φορές σκέφτομαι ὅτι ἂν ὁ Πλάτων ἦταν παρὼν, δὲν θὰ εἶχε περιγράψει μὲ τόση δραματικότητα τὶς τελευταῖες στιγμὲς τοῦ Σωκράτη ἐξιδανικεύοντας τὸν θάνατό του, γιὰ τὴν θὰ τὸν ἐμπόδιζε ἡ πικρὴ ἀλήθεια. Εὐτυχῶς ποῦ δὲν ἦταν παρὼν κι ἔτσι ἐλεύθερος ἔγραψε τὸν ὁμορφότερο μῦθο τῆς ἀλήθειας.

Ἡ τελευταία πράξις τοῦ δράματος εἶχε ἀρχίσει (Φαίδων 117e-118). «Ὁ Σωκράτης περιφερόταν στὸ κελλί, ὅταν εἶπε, ὅτι αἰσθάνεται βᾶρος στὰ σκέλη· τότε ξάπλωσε ὕπτιος στὸ κρεβάτι, ὅπως τὸν εἶχε συμβουλευσεὶ ὁ δήμιος, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ ψηλαφᾷ τὰ πόδια του, ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ὅταν τὸν ρώτησε ἂν πονᾷ, ἀπάντησε ὄχι». Ὁ δήμιος, λὲς καὶ παρέδιδε μάθημα τοξικολογίας, εἶπε στοὺς ἐταίρους πῶς «ὅταν ἡ ἀναισθησία, ἔνεκα τῆς ψυχρότητας ποῦ προκαλεῖ τὸ δηλητήριον, φτάσει στὴν καρδιά, ὁ δάσκαλος θὰ πεθάνει. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχρότητα ἔφτασε στὸ ὑπόγαστρον, ὁ Σωκράτης εἶπε τὸ ἀκατανόητο: “Κρίτων, στὸν Ἀσκληπιὸ ὀφείλουμε ἕνα πετεινὸ· νὰ ἐκπληρώσετε αὐτὸ τὸ χρέος καὶ νὰ μὴν ἀμελήσετε”». Αὐτὲς ἦταν οἱ τελευταῖες λέξεις τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἄλλαξε τὸν ροῦ τῆς Φιλοσοφίας. Ὑστερα ἀπὸ λίγο παρουσίασε σπασμὸς καὶ ὁ δήμιος τὸν ξεσκέπασε· τὰ μάτια τοῦ Σωκράτη ἦταν ἀκίνητα, ὅποτε ὁ Κρίτων τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια».

Από την περιγραφή του παραθέματος προκύπτει ότι η περιγραφή των τελευταίων στιγμών του Σωκράτη από τον Πλάτωνα, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν περιγραφή των ἀρχαίων γιατρῶν καὶ φαρμακολόγων (Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος, 2^{ος} αἰ. π.Χ., Διοσκουρίδης, 1^{ος}-2^{ος} αἰ. μ.Χ., Παῦλος ὁ Αἰγινίτης, 7^{ος} αἰ. μ.Χ.), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὶς περιγραφὲς τῆς νεότερης Φαρμακολογίας, οἱ ὁποῖες συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνες τῶν παλαιῶν εἰδικῶν, ὅποτε αὐτὸς ποὺ ἐλέγχεται γιὰ τὶς ἀνακρίβειες εἶναι ὁ Πλάτων.

Ἀσφαλῶς γνωρίζω ὅτι ὁ Πλάτων δὲν συγγράφει ἐγχειρίδιο δηλητηρίων ἢ ἰατρικὸ σύγγραμμα, καὶ γιὰ τοῦτο οἱ ὁποῖες ἀνακρίβειες εἶναι δικαιολογημένες. Καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ σύμπτξη τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτη ἦταν ἀπαραίτητη καὶ γιὰ τὴ δραματικὴ οἰκονομία τοῦ ἔργου καὶ γιὰ τὴν ἐξιτανίκευση τοῦ νεκροῦ.

Καὶ νομίζω ὅτι ὁ Πλάτων, ἂν εἶχε τὴ δυνατότητα θὰ ἐξαῦλωνε τὸν Σωκράτη γιὰ τὴ μετάβασί του ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς φθορᾶς στὸν κόσμον τῆς ἀφθαρσίας. Ἐνας Σωκράτης ποὺ δυσανασχετεῖ νὰ πιεῖ τὸ δηλητήριον, ποὺ προκαλεῖ σιελόρροια, ἀμβλωπία, ἴλιγγο, ἀσταθὲς καὶ διστακτικὸ βάδισμα, γιὰ νὰ μείνω στὸ ἀ΄ στάδιον τῆς συμπτωματολογίας τῆς δηλητηρίασης, δὲν θὰ εἶχε τὸ ἥρεμο μεγαλεῖο, τὴν ἀταραξία, τὴν ἀφοβία καὶ τὴν εἰρωνικὴ διάθεση ποὺ ἀπαιτοῦσε νὰ ἔχει ἓνας Σωκράτης, ποὺ διαλέγεται γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ εἶναι ἕτοιμος «νὰ ἀναχωρήσει πρὸς τὴν εὐδαιμονία τῶν εὐτυχισμένων ἀνθρώπων» (115da).

Οὐδείς βέβαια ἀπὸ τοὺς μελετητὲς δέχεται ὅτι ὁ Σωκράτης τοῦ Φαίδωνος, ποὺ συνδιαλέγεται γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ταυτίζεται μὲ τὸν ἱστορικὸ Σωκράτη. Ἄν ὅμως δεχθῶ ὅτι αὐτὸ συνέβη, τότε τίθεται τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: Ποιὸς μιλάει γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς λίγες ὥρες πρὶν ἀπὸ τὸν καθορισμένο χρόνο τοῦ θανάτου του καὶ δηλώνει ἀπερίφραστα τὴν πίστη του σ' αὐτήν: ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν φοβᾶται τὸν θάνατο; Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι μιλάει ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται, διότι μόνον αὐτὸς θέλει νὰ ἐλπίζει ὅτι ἡ ζωὴ συνεχίζεται κάπου ἄλλοῦ καὶ ὅτι «ὁ θάνατος εἶναι ἡ μετοίκηση τῆς ψυχῆς ἀπὸ ἐδῶ πρὸς τὰ ἐκεῖ, πρὸς τὸν ἄλλο τόπο». Ὅμως ὁ Σωκράτης τῆς πλατωνικῆς Ἀπολογίας (40c-41c) δὲν γνωρίζει ἂν ὁ θάνατος εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, ἓνας αἰώνιος ἀνονεῖρευτος ὕπνος, μιὰ κατάσταση ἀπόλυτης ἀναισθησίας, καὶ ἡ αἰωνιότητα δὲν κρατάει περισσότερο ἀπὸ μιὰ νύχτα, ὅποτε ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατη, ἢ ἂν εἶναι μιὰ ἀποδημία καὶ μιὰ μετοίκηση τῆς ψυχῆς ἀπὸ ἐτοῦτο τὸν τόπο σὲ ἓναν ἄλλο, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν οἱ ἀληθινοὶ δικαστὲς ποὺ δικάζουν τὶς ψυχὰς τῶν νεκρῶν, ὅποτε ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη. Ἀποδεχόμενος ὅτι ἡ Ἀπολογία σὲ σχέση μὲ τὸν Φαίδωνα εἶναι ἀσυγκρίτως πλησιέστερη πρὸς τὸν ἱστορικὸ Σω-

κράτη, ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ὁ ἀληθινὸς Σωκράτης ἦταν ἓνας φοβισμένος μελλοθάνατος ποὺ ἦπτε τὸ κώνειο τρομαγμένος, ἔπειδὴ δὲν ἤξερε ποὺ πηγαίνει, ἢ ἀλλιῶς δὲν εἶχε ξεκαθαρίσει ἂν ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει κάτι ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ κλείσει γιὰ πάντα τὰ μάτια του. Καὶ φοβόταν γιὰ ἓνα λόγο ἀκόμη: ἔπειδὴ δὲν ἦταν εἰλικρινῆς στὴν ἀπολογία του.

Καὶ τώρα μπορῶ νὰ θέσω ἓνα δευτέρω ἐρώτημα: Ποιὸς φοβᾶται περισσότερο τὸν θάνατο: αὐτὸς ποὺ πιστεύει ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν πιστεύει στὸν θεό; Ἡ ἀπάντησή μου εἶναι ὅτι ὁ ἄθεος φοβᾶται λιγότερο ἢ καθόλου, διότι ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ μέλλουσα κρίση, ἐνῶ ὁ θεοσεβῆς φοβᾶται ἔπειδὴ πιστεύει καὶ στὰ δύο. Περισσότερο, ὅμως, φοβᾶται ἐκεῖνος ποὺ ἔμεινε στὴ μέση, μεταξὺ πίστης καὶ ἀπιστίας· ἂν ὑπάρχει μετὰ θάνατο ζωὴ, γιατί δὲν τὴν πίστεψε· ἂν δὲν ὑπάρχει, γιατί τρόμαξε στὴ σκέψη ὅτι ὑπάρχει καὶ δὲν ἔζησε τὴ ζωὴ του πιστεύοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Σωκράτης ἦταν ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πίστευαν καὶ δὲν πίστευαν στοὺς θεοὺς ἢ στὸν θεό· ἀναζήτησε τὸ θεῖο μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο (Κρίτων 46b 5-6), ὁ ὁποῖος τὸν ὀδήγησε σὲ ἀδιέξοδο. Ἐμεινε ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει τὸ δίστρατο τῆς πίστης

*καὶ τῆς ἀπιστίας· καὶ ἡ παραδοχὴ τῆς ἀγνοίας
του τὸν ἐμπόδισε νὰ προχωρήσει καὶ νὰ φτάσει
στὴν τελικὴ ἐπιλογὴ καὶ ἔμεινε στὴν ἀμφιβολία.*

Ἐπανερχομαι στὰ γεγονότα. Ἔχω τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ προκλητικὴ ἀπολογία του ἦταν μοιραῖο νὰ ὀδηγήσει τοὺς δικαστὲς στὴν ἐτυμηγορία τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ὁ Σωκράτης, μετὰ τὴ γραφὴ ἀσεβείας ποὺ ὑπέβαλε ὁ Μέλητος ἐναντίον του, εἶδε ὅτι ὁ θάνατος ἦταν γι' αὐτὸν ἡ ἡρωϊκὴ διεξοδος ποὺ τὸν ὀδηγοῦσε στὸν ἔνδοξο θάνατο. *Ἐνας ἐνδοξος θάνατος ἀθωώνει τὴν ἀποτυχημένη ζωὴ, ὅπως ὁ ἄδοξος ἀκυρώνει τὴν ἐπιτυχημένη, αὐτὴ ἦταν τότε τῶν Ἑλλήνων ἡ πίστη.* Καὶ ἀρνήθηκε τὴ δραπετεύση ὡς παράλογη πράξη. Ἡ θανάτωση μὲ τὸ κώνειο ἦταν ἡ καλύτερη λύση, ὁ «ἀπὸ μηχανῆς θεός», διότι φαινόταν ὡς μία ἀκούσια αὐτοκτονία διατεταγμένη ἀπὸ τὴν πολιτεία γιὰ ἓναν ἀλαζόνα ἐθελόθνατο. Ἡ πολιτεία ποὺ τὸν ἀδίκησε θὰ εἶχε τὸ μίasma τοῦ αἵματος καὶ ὁ Σωκράτης δὲν ἦταν πλέον ὁ ἐκούσιος αὐτοκτόνος. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Σωκράτης μίλησε στοὺς ἐταίρους του γιὰ τὸν θάνατο τὶς τελευταῖες ὥρες τῆς ζωῆς του, ὄχι ὅμως γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ γιὰ τὸ *ἄγνωστον* ποὺ ἀρχίζει μόλις ὁ ἄνθρωπος ξεψυχήσει. Καὶ νομίζω, ἐν τέλει, ὅτι ὑπῆρξε τόσο γενναῖος ὅταν ἤπιε τὸ κώνειο, ὅσο μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας ἐθελόθνατος ποὺ ἐξασφάλισε τὸ καλύτερο ἄλλοθι γιὰ τὸν θάνατό του.

Ὁ Σωκράτης δὲν θὰ εἶχε ἐπιζήσει, ἔστω καὶ ἂν ἦταν ὁ πρόδρομος τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, ἂν ἐκεῖνο τὸ

ἀπόγευμα, μόλις πριν ἀπὸ τὴ δύση τοῦ ἡλίου, τὸ 399 π.Χ., δὲν εἶχε ἀποφασίσει μὲ τόλμη ἢ χωρὶς τόλμη νὰ πιεῖ τὸ κώνειο, τὸ ποτὸ τῆς ἀθανασίας ἢ καλύτερα τὸ ἀθάνατο νερό.

Ἀπ' ὅσα γράφτηκαν προηγουμένως προκύπτει ὅτι ὁ Πλάτων γνώριζε καλὰ ὅτι ἡ περιγραφή τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ Σωκράτη στὸν *Φαίδωνα* δὲν εἶναι ἀκριβής, ὄχι γιατί ἦταν ἀπὸν και οἱ ἀπόντες δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι μάρτυρες, οὔτε και ἐπειδὴ μπορούσε νὰ εἶναι ἀντίθετη πρὸς ἐκεῖνα πού εἶχαν γράψει ἢ διηγηθεῖ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Σωκράτη, ἀλλὰ διότι γνώριζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς του ἤξεραν πὼς ὁ θάνατος μὲ τὸ κώνειο δὲν εἶναι τόσο εἰρηνικὸς και γαλήνιος πὸ ἀρχίζει και τελειώνει ὅπως ἓνας ἀξύπνητος ὕπνος. Ὁ Πλάτων, ὅμως, δὲν ἔγραφε τὴ βιογραφία τοῦ ἱστορικοῦ Σωκράτη και γιὰ τοῦτο τὸν ἐνδιέφερε ἐλάχιστα ἡ γνώμη ἐκείνων πὸ θὰ διάβαζαν τὸν πρόλογο και τὸν ἐπίλογο τοῦ *Φαίδωνος* και ὄχι τὸ ὑπόλοιπο κείμενο ἐνὸς ἀθάνατου ἔργου.

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ὁ Πλάτων παραποιεῖ ἐν γνώσει του τὴν ἀλήθεια, διότι ὁ βιολογικὸς θάνατος τοῦ Σωκράτη δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸν φιλοσοφικό, πὸ τὸν ἐπιδίωξε νὰ γράψει.

Ἡ ἐξιδανίκευση τοῦ Σωκράτη ἔπρεπε νὰ ἀφορᾷ και στὸν θάνατό του, ὅταν μάλιστα ἔχει προηγηθεῖ ἓνας μεγαλειώδης διάλογος γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, γιὰ τὸν ὅποῖον κανεὶς δὲν εἶναι βέβαιος ὅτι πράγματι ἔγινε λίγες ὥρες πρὸ τοῦ θανάτου του. Ὁ Σωκράτης δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ φοβᾶται τὸν θάνατο, ἢ νὰ κλυδωνίζεται, νὰ ἰλιγγιᾷ, νὰ κάνει ἐμέτους

καὶ νὰ προχωρεῖ τετραποδητί, ὅπως συμβαίνει στὴ δηλητη-
ρίαση μὲ τὸ κόνειο. Ἔπρεπε νὰ βηματίζει *βρενθόμενος*,
διαγράφοντας ὁμόκεντρος κύκλους, καὶ νὰ *κόβει τὸ νῆμα*
τῆς ζωῆς ἄτοπος καὶ περήφανος.

*

17^{ος} άσθενής

(Ο θάνατος τοῦ Ἐπίκουρου, 270 π.Χ.)

Ο Ἐπίκουρος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀθηναίου Νεοκλῆ, ἀπὸ τὸν δῆμο Γαργηττοῦ καὶ γεννήθηκε στὴ Σάμο τὸ 341 π.Χ. ἦταν ἐπομένως Ἀθηναῖος πολίτης καὶ ὑπηρέτησε τὴ στρατιωτικὴ του θητεία τὸ 323.

Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν βίο του καὶ εἰδικότερα μὲ τὸν θάνατό του (270 π.Χ.), ἔχουν ὡς ἐξῆς [οἱ πληροφορίες εἶναι ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο (X 1-154)]:

- § 7 «Ἡ σωματικὴ του ὑγεία ἦταν τόσο κακὴ ποὺ ἐπὶ πολλὰ χρόνια δὲν μποροῦσε νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὸ φορεῖο».
- § 15 «Πέθανε ἀπὸ ἐπίσχεση τῶν οὖρων ποὺ προκάλεσε λίθος (τῆς οὐροδόχου κύστης), ὅπως γράφει ὁ Ἑρμαχος στὶς Ἐπιστολές του, ἦταν ὁμως ἄρρωστος ἐπὶ δεκατέσσερις ἡμέρες· ὁπότε μπῆκε σὲ μιὰ χάλκινη σκάφη γεμάτη μὲ ζεστὸ νερό, καὶ ζήτησε νὰ πιεῖ ἄκρατον οἶνο».
- § 22 Ὅταν βρισκόταν στὸ τέλος τοῦ ἔγραψε στὸν Ἰδομενέα τὴν παρακάτω ἐπιστολή. «Αὐτὴ τὴν ἀληθινὰ μακάρια καὶ τελευταία μέρα τῆς ζωῆς μου, σοῦ γράφω αὐτά· ἡ στραγγουρία καὶ ἡ δυσεντερία μὲ ταλαιπωροῦν μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἔνταση· μὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀντιμετωπίζω μὲ τὴ χαρὰ τῆς ψυχῆς μου ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση τῶν περασμένων συζητήσεών μας».

- § 129 «Πολλοὺς πάλι πόνους τοὺς θεωροῦμε προτιμότερους ἀπὸ τὶς ἡδονές, ὅταν τοὺς πόνους ποὺ ὑποφέρουμε πολὺ καιρὸ, τοὺς ἀκολουθεῖ ἐντονότερη ἡδονή».
- § 140 «Οἱ πολὺ δυνατοὶ πόνοι τοῦ σώματος δὲν κρατοῦν πολὺ, φέρνουν γρήγορα τὸ τέλος· ὅσοι βαστοῦν πολὺ, ἐλαττώνονται σιγὰ σιγὰ καὶ ἔχουν διαλείμματα· οἱ χρόνιες ἀρρώστιες δίνουν περισσότερο τόπο στὴν ἡδονὴ παρὰ στὸν πόνο».

Ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἀποσπάσματα, ἐφόσον τὰ θεωρήσουμε ἀκριβῆ, συμπεραίνουμε τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ Ἐπίκουρος ἦταν φιλάσθενο ἄτομο καὶ πρέπει τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς νὰ ἦταν κατάκοιτος ἀπὸ τὰ προβλήματα τῶν νεφρῶν του καὶ τοῦ ἐντέρου (§ 7, 15, 22).
2. Στὴν Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς του δὲν ἐκτελεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβαση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς λιθίασης τῆς οὐροδόχου κύστης. Οἱ πρῶτοι λιθοτόμοι, ὁ Ἀμμώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Μέγης ὁ Σιδώνιος ποὺ ἐκτελοῦν τὴν ἐπέμβαση γιὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ λίθου (περινεϊκὴ κυστεοστομία, ἐπέμβαση δύσκολη, αἱματηρὴ καὶ ἐπικίνδυνη μὲ πενιχρὰ ἀποτελέσματα) εἶναι μεταγενέστεροι τοῦ Ἐπικούρου. Ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι ἡ Ἀθήνα (τὸ σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος) δὲν φημίζεται γιὰ τὴν ἱατρικὴ του παράδοση. Οἱ γνωστοὶ γιατροί, ὁ Πίτταλος, μνημονευόμενος ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη καὶ ὁ Ἐρυξίμαχος ἀπὸ τὸν Πλάτωνα,

δὲν φαίνεται πὼς ἦταν ιδιαίτερον προσόντων¹.

3. Ἄν πρὸς στιγμὴν ὑποθέσω ὅτι στὴν Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἐπίκουρου ὑπῆρχε ἕνας λιθοτόμος ισάξιος τοῦ Ἀμμωνίου ἢ τοῦ Μέγητος εἶμαι βέβαιος ὅτι «ὁ φιλόσοφος τοῦ Κήπου» δὲν θὰ δεχόταν ποτὲ νὰ χειρουργηθεῖ, ὅταν διαβάζουμε τὶς καινοφανεῖς καὶ ἀνήκουστες περὶ πόνου καὶ ἡδονῆς ἀπόψεις του (§ 129, 140).
4. Ὅτι ὁ Ἐπίκουρος προτίμησε νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς δριμύτατους πόνους μὲ θερμὰ λουτρὰ καὶ οἰνοποσία, δὲν εἶναι διόλου ἀπορριπτέα ἀγωγή, ἀφοῦ καὶ σήμερα δὲν ὑπάρχουν φάρμακα ἐναντίον τῆς στραγγουρίας (οὖρηση κατὰ σταγόνες, ἀντιμετώπιση μὲ καθετηριασμό τῆς οὐροδόχου κύστης· τὸν καθετήρα χρησιμοποιοῖ κατὰ πρῶτον ὁ Ἐρασίστρατος ὁ Κεῖος, 304-257 π.Χ., τοῦ ὁποίου εἶναι εὐρέτης, βλ. Γαληνὸς I 159, XIV 751). Θεωρῶ πιθανὸ ὅτι τὰ θερμὰ λουτρὰ καὶ τὸ οἰνόπνευμα θὰ ἀπαλύνουν κάπως τοὺς σφοδροὺς πόνους του.
5. Ἄν τώρα, χάριν τῆς ἱστορίας, πρέπει νὰ θέσω τὴ διάγνωση τῆς αἰτίας θανάτου τοῦ φιλοσόφου, θὰ ἔγραφα στὸ ἀποβιωτήριο: ὀξεία νεφρική ἀνεπάρκεια ἀπὸ λιθίαση τῆς οὐροδόχου κύστης· ἐλκώδης κολίτιδα². Ἦταν 71 ἐτῶν.

1 Ἀριστοφ. Ἀχαρνῆς 1032, γενικὸς γιατρὸς καὶ ἐνδεχομένως χειρουργός. Ἐρυξίμαχος καὶ ὁ πατέρας του Ἄκουμενός, μᾶλλον παθολόγοι, Πλάτων Πολιτεία 185d.

2 Τὰ Δυσεντερικά, ὅπως γράφονται στὸ ἀρχαῖον κείμενο, ταυτίζονται μὲ τὴ δυσεντερία τοῦ Ἱπποκράτη, ἢ ὁποία συμπίπτει μὲ τὴ νῦν ἐλκώδη κολίτιδα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στόχοι ΕΔΙΠ.....	5
Πρόλογος Π.Ν. Ζηρογιάννη	11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΑΤΡΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ.....	17
Εὐχαριστίες.....	18
Πρόλογος.....	19
Ίατρική	25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΙΑΤΡΟΙ

Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ καλοῦ γιατροῦ.....	79

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

17 ΑΣΘΕΝΕΙΣ

1 ^η ἀσθενής	153
2 ^{ος} ἀσθενής.....	155
3 ^{ος} ἀσθενής.....	157
4 ^{ος} ἀσθενής.....	160
5 ^η ἀσθενής	162
6 ^η ἀσθενής	165
7 ^η ἀσθενής	168
8 ^{ος} ἀσθενής.....	171
9 ^η ἀσθενής	175
10 ^η ἀσθενής	181
11 ^{ος} ἀσθενής.....	188
12 ^{ος} ἀσθενής.....	192

13 ^{ος} ασθενής (Ο θάνατος τοῦ Ἡράκλειτου ~480 π.Χ.).....	199
14 ^{ος} ασθενής (Ο θάνατος τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, 430 π.Χ.)	202
15 ^{ος} ασθενής (Ο θάνατος τοῦ Πρωταγόρα ~420 π.Χ.).....	207
16 ^{ος} ασθενής (Ο θάνατος τοῦ Σωκράτη 399 π.Χ.)	211
17 ^{ος} ασθενής (Ο θάνατος τοῦ Ἐπικούρου, 270 π.Χ.)	221
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	225

Ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος πρέπει νὰ εἶναι: **καθαρὸς** ὅπως τὸ νερὸ τῆς πηγῆς· **λιτὸς** ὅπως οἱ κολόνες τῶν δωρικῶν ναῶν· **σύντομος** ὅπως οἱ ἀστραπὲς στὸν οὐρανό· καὶ **ἀκριβῆς** ὅπως οἱ σταλαγματιῆς τοῦ νεροῦ στὴν παλιὰ κλεψύδρα!

Π.Δ.Α.